

Gordon Landsborough

Bitka kod La Plate

Gordon Landsborough
BITKA KOD LA PLATE
Prijevod Dragutin Iskra

Dogodilo se jednom

Bilo je to 1937. godine u vrijeme krunidbe Nj. Vel. Kralja Georga VI. Pred Spitheadom se okupljala glavnina britanskih vojno-pomorskih snaga za svečani mimohod u čast novog vladara. Prisustvovali su i brodovi — predstavnici ratnih mornarica drugih zemalja.

Jednog sjajnog, sunčanog popodneva, dva su se ratna broda ploveći uzduž kanala našla zajedno na putu prema Spitheadu¹. Jedan je od njih bio njemački bojni brod Admiral Graf Spee, posljednja prinova Hitlerove ratne mornarice. Drugi brod bila je britanska krstarica Achilles.

Admiral Graf Spee je do maksimuma povećao brzinu, da bi se s manjim ratnim brodom utrkiavao do Spitheada. Achilles je prihvatio izazov.

Pobijedio je Achilles ...

1.

Prva žrtva bio je parobrod Clement, oceanski brod — tramper od 5.050 tona nosivosti, vlasništvo brodarskog društva Booth Line, na putovanju za Bahiu, Salvador. Bio je 30. rujan 1939. godine, do podne. Vremenske su prilike bile povoljne, a brazilska se obala nalazila zapadno od njih. Ponovo su bili pri svršetku još jednog putovanja i ne sluteći da će se za koji čas zateći u vrtlogu ratnih opasnosti.

H. J. Gill, treći oficir palube, bio je na straži kad je motrilac povikao: »Brod lijevo od pramca!« Gill usmjeri svoj dvogled prema horizontu i poče motriti udaljeni brod.

Gillova je domovina bila u ratu s Njemačkom već više od tri tjedna. Zapravo, posadi Clementa nije objava rata donijela nikakve promjene; nije bilo ni podmornica da ih progone, niti aviona ili oboružanih trgovačkih brodova koji bi pucali na njih. Ovdje pred obalama Južne Amerike rat im se činio dalek i nestvaran, nekako neshvatljiv, kao nešto što su zametnuli u svojim srcima. Sunce je sjalo i dan je bio vedar. Iako je njihov brod plovio u cik-caku, što je bila mjera predostrožnosti u doba rata, nitko nije vjerovao da će ih rat uistinu zahvatiti tako brzo poslije objavljivanja neprijateljstava.

Ali ipak se desilo: »Brod lijevo od pramca!« Dobar se oficir ne izvrgava opasnostima. Stoga je Gill već usmjerio svoj dvogled prema udaljenom brodu, čekajući da dođe bliže, kako bi ga mogao identificirati. Nije trebao dugo da čeka. Nepoznati je brod plovio ravno prema njima, pa su, zbog načina na koji se izdizao iznad horizonta, mogli zaključiti da se kreće velikom brzinom.

U 11 h i 15 min treći oficir prihvati doglasnu cijev i pozove zapovjednika broda, kapetana Harrisa, koji je upravo sišao u svoju kabinu. »Kapetane, to je ratni brod koji juri prema nama pod pramčanim kutom od 45° lijevo.«

»Dolazim odmah gore« odgovori zapovjednik.

Kapetan Harris se brzo popeo na most i pogledao prema ratnom brodu što se približavao. Bio je udaljen još nekoliko milja, a budući da je dolazio pramcem prema njima, bilo ga je teško identificirati. Nije davao nikakve signale, a nije se mogla razabrati ni bilo kakva zastava.

Kapetan Harris reče: »To bi mogao biti Ajax.« Bilo je nevjerojatno da se neki neprijateljski ratni brod nalazi tako daleko od Njemačke, od koje ga razdvaja i moćno brodovlje britanske ratne mornarice, a osim toga bilo je poznato da se kraljevski brod Ajax zadržava u vodama Južne Amerike.

Nekoliko su časa oba oficira promatrala približavanje broda, još uvijek pokušavajući ga identificirati. Brod je odbacivao ogromne pramčane valove, pa je Gill procijenio: »Mora da plovi brzinom od 30 čvorova.«

Kapetan Harris doda: »Čini se da ćemo dobiti posjetioce. Izvjesite zastavu, a ja ću obući drugi kaput«. Rekavši to siđe dolje. Još uvijek je vjerovao da se radi o Ajaxu, koji jezdi takvom brzinom vjerujući da pretječe neki njemački trgovački brod, što bi se mogao sam potopiti, ako mu se za to ostavi dovoljno vremena.

Kada se kapetan Harris vratio na most, ovaj put elegantan u svom čistom, bijelom sakou od uniforme, nepoznati se ratni brod nalazio još samo tri do četiri milje daleko, čineći se golem u jarkom svjetlu tropskog sunca. Ali još uvijek nije vijao zastave i nije im davao nikakve signale. To je počelo bivati zagonetno, a možda su oficiri promatrajući ga, osjetili i neku tjeskobu.

Netko je dolje na palubi povikao: »Avion uzlijeće!«

Jedan je hidroavion naglo poletio s palube ratnog broda, izbačen katapultom u zrak. Pa naravno, i Ajax je imao hidroavin ...

Prvi oficir palube dotrčavši gore kad je hidroavion zaokrenuo prema njima, upita svog zapovjednika: »Da li da pokažemo ploču s imenom našeg broda?« — Kapetan Harris kimne glavom, a prvi oficir htjede poći. Načinio je tek nekoliko koračaja, kad li se hidroavion počeo brujeći obarati prema njima. Oficiri i ostali članovi posade zabezeknuto su zurili u gromoglasno lijetalo, koje se počelo strmoglavljivati u smjeru uzdužnice njihova broda.

A onda su se događaji počeli odvijati zaprepašćujuće brzo. Učinilo se kao da se drvenarija na mostu oko oficira provaljuje i raspada. U zaglušnoj buci hidroaviona čuli su i štektanje mitraljeskih rafala iznad svojih glava.

Letimice su ugledali njemačke oznake pod krilima hidroaviona, koji ih je obasipao mitraljeskom vatrom.

Kapetan Harris čuo je prvog oficira palube Jonesa kako viče: »O Bože, pa to je Švabo!« — Istovremeno je zapovjednik Clementa već zaustavljao svoj brod. Na brodu nije bilo topa, pa je to bilo sve što je mogao učiniti u pokušaju spašavanja njihovih života. — »Da li da spremim čamce za spašavanje, zapovjednice«, upita prvi oficir.

Kapetan Harris potvrdi glavom, gledajući i dalje hidroavion, koji se vraćajući ponovo usmjerio ravno na njih. »Svi ljudi na palubu«, naredi zapovjednik, »i iskrenite van sohe s čamcima.«

Brod je gubio na brzini, što je mogao uočiti i pilot hidroaviona, ali se činilo da mu je to svejedno. Opet se sunovratio prema brodu, zasipajući ga mitraljeskim mecima. Prvi oficir palube naglo se zateturio, a krv mu šiknula iz desne šake i podlaktice. Na palubi su ljudi bijesno vikali protiv napadača žureći se spustiti čamce u vodu.

Hidroavion se opet vratio, a meci ponovno zaprašiše po palubi za čamce i po zapovjedničkom mostu. Ali sada su ga svi članovi posade spremno dočekali sakrivši se u zaklone, pa ovaj put nitko nije ranjen, premda je kormilarnica ostala razlupana od metaka.

Prema neposrednom naređenju kapetana Harrisa, dolje u radio-stanici, radio-telegrafist je počeo odašiljati signale opasnosti — »RRR«. Prema signalnom kodeksu to je značilo: »Napao me avion.« Radio-telegrafist je, zatim, pokušao emitirati geografske koordinate broda, ali se još prije toga na ratnom brodu pojavio signal: »Stop! Obustavite rad vaše radio-stanice!«

Kapetanu Harrisu nije preostalo ništa drugo nego da poslušati. Mogao je vidjeti kako su se topovi kalibra 280 milimetara uperili prema njima, dovoljno moćni da ih raznesu iz vode, ako bi samo i malo oklijevao. Stoga je naredio radio-telegrafisti da dođe na palubu, a posadi povikne da se ukrca u čamce i napusti brod. Znao je da će Clement biti potopljen. Jedino se tješio što su uspjeli predati radiogram; radiotelegrafist je izvještavao da je njegovu poruku uhvatio jedan brazilski brod, koji će vjerojatno dalje emitirati i tako im dozvati pomoć.

Kapetan Harris je žurno ubacio tajne brodske dokumente u kanvasnu vreću s posebnim utegom, pa ih se otarasio bacivši ih preko ograde, a zatim se priključio svojim ljudima u jednom čamcu. Tek što su se otisnuli, stigao je jedan izviđački čamac s ratnog broda. Šutljivo i mrko gledali su britanski mornari u lica neprijateljskih

pomoraca. Bili su to mladi ljudi, zažareni i uzbuđeni svojom pobjedom. Uzeli su u svoj čamac zapovjednika Clementa i upravitelja stroja te ih vratili na napušteni tramper. Britanci su trebali da otvore ventile za samopotapanje broda, kako im rekoše Nijemci, pa je upravitelj stroja uslužno otvorio neke ventile. Međutim, naplaviše se samo balastni tankovi, i nekoliko sati kasnije Clementa su morali potopiti paljbom s bojnog broda, iz topova kalibra 150 milimetara.

Nijemci su unatoč svojoj artiljerijsko-kaznenoj upadici ostali krajnje uljudni prema svojim žrtvama. Emitirali su obavijest preko radija: »Molimo da spasite čamce s parobroda Clement, na poziciji 09° 45' S i 34° 04' W.« — Poziv je bio uhvaćen, pa je sljedećeg dana jedan brazilski parobrod pronašao jedan čamac. Ostala tri čamca stigla su dan kasnije u Maceio. Kapetana Harrisa i inženjera Bryanta prekrcao je zapovjednik njemačkog ratnog broda na grčki parobrod Papalemos, koji ih je ostavio na Kapverdskim otocima 9. listopada.

Izvještaji su brzo prodrli do Admiraliteta u Londonu; džepni bojni brod, Admiral Scheer, neočekivano je svojatao pobjedu nad prvom žrtvom drugog svjetskog rata u južnoameričkim vodama.

Oficiri i posada Clementa znali su da je to Admiral Scheer, jer je to ime stajalo na trakama kapa njemačkih mornara u izviđačkom čamcu, te na samom ratnom brodu, štoviše, to je ime bilo ispisano na obje strane pramca i na krmi njemačkog gusara. Bez svake sumnje, to je bio Admiral Scheer.

I tako je počela neprijateljska varka, koja je obmanjivala britanski Admiralityet više od dva mjeseca.

2.

Nekoliko sati nakon što je Clement odaslao svoj signal opasnosti, stigla je, i do ne baš posvema nespremnog Admiralteta u Whitehallu, vijest o potapanju britanskog broda u neprijateljskoj akciji pred brazilskom obalom. U početku saznalo se samo da je Clement potopljen, no, da li je to učinio neki naoružani trgovački brod, ili koji još strašniji napadač, nije se znalo sve do 2. listopada. Zatim se s brazilskog broda, koji je pokupio jednog od Clementovih čamaca, emitirala dramatična poruka da je atlantski gusar njemački džepni bojni brod Admiral Scheer. Džepni bojni brod, to ne baš nepoznato Hitlerovo oružje, bio je, dakle, pušten da harači Južnim Atlantikom. Bila je to grdna novost, ali ju je britanski Admiraltet i očekivao. Već je konstrukcija tih brodova ukazivala na njihovu ulogu u jednom eventualnom ratu, pa su još mnogo prije izbijanja neprijateljstava poduzete sve moguće taktičke mjere za suzbijanje pljačkaških pohoda ovih velikih, jako naoružanih njemačkih gusara.

Iz sjećanja lordova u Admiraltetu nije se još izbrisao uspjeh njemačkog grabežljivca Emdena, u ratu 1914-1918 godine. Do 9. studenog 1914, ova je laka krstarica potopila šesnaest trgovačkih brodova u Indijskom oceanu i Bengalskom zaljevu, s ukupnom tonažom od 66.146 tona. Također je zaplijenila i oslobodila jedan saveznički brod i dvanaest brodova neutralaca s ukupno 53.000 tona.

Sve se to postiglo s jednim razmjerno malenim brodom, po svojoj veličini beznačajnim u usporedbi s džepnim bojnim brodovima te ni s približno tako ubojitim naoružanjem. Emden je imao deplasman od samo 3.592 tone i topove kalibra 105 milimetara, a maksimalna mu je brzina iznosila 24 čvora. Ako je tako maleni i spori brod mogao učiniti onoliko pustoš u tako kratkom vremenu, koliku bi onda groznu štetu prouzrokovao savezničkim ratnim naporima jedan Hitlerov džepni bojni brod? To je pitanje zabrinjavalo britanski Admiraltet još prije objave rata, ali na sreću britanska javnost nije trebala da sudjeluje u tim brigama. U stvari, Emden nije bio duga vijeka. Napokon ga je prisilila na borbu australijska krstarica Sydney, deplasmana 5.600 tona, naoružana topovima kalibra 152 milimetra i brža od njemačkog broda za dva čvora. Sydneyeva nadmoćna artiljerija brzo je likvidirala nasilnika, no stručnjaci nisu vjerovali da bi

se džepne bojne brodove moglo tako lako otkriti i potopiti. Naime, građeni su tako da im se ne može brzo ući u trag, a imali su vatrenu moć, kojom bi vjerojatno prvo potopili njihove protivnike, ukoliko bi došlo do bitke. Nije problem traganja zabrinjavao Admirality, premda ni utvrđivanje položaja jednog bojnog broda, koji se brzo kreće širokim prostranstvima oceana, samo po sebi nije bilo nimalo lagan zadatak. Problem je bio u tome: što će se dogoditi kad se utvrdi njegova pozicija?

Naime, mislilo se, da u čitavoj britanskoj ratnoj mornarici postoje samo tri bojna krstaša, Hood, Repulse i Renown, dovoljno brza i moćna da se uhvate u koštac s džepnim bojnim brodom s nekom nadom za uspjeh. U združenoj francusko-britanskoj floti bilo je samo pet tako snažnih jedinica. Hitlerovi su mu savjetnici govorili, da će svaki drugi brod jednostavno počiniti samoubojstvo, ukoliko tragajući naiđe na džepne bojne brodove, jer su ovi, zbog većeg dometa i veće vatrene moći svojih topova, mogli uništiti sve što se svojom brzinom moglo mjeriti s njima. A bili su tako teško oklopljeni, da se činilo kao da su neranjivi.

Džepni bojni brodovi bili su logičan odgovor Njemačke na pokušaje Saveznika između dva svjetska rata, da je podrede u pomorstvu. Kad već Njemačkoj nisu dopustili da ima mornaricu velikih i moćnih ratnih brodova, onda je ono što je sagradila trebalo da po svojim svojstvima nadmaši svaki brod slične kategorije na svijetu. Zato je glavni zapovjednik njemačke ratne mornarice, veliki admiral Raeder, pokrenuo gradnju tzv. džepnih bojnih brodova, uvodeći time jedan novi faktor u računima suparničkih pomorskih sila.

Njemačka vojnopomorska snaga uništena je u ratu 1914-1918. Godine 1914. njezina je flota druga po snazi u svijetu, ali nakon poraza ostala je samo sa šest zastarjelih bojnih brodova tipa Deutschland. Kad je ponižena Njemačka zatražila primirje, njezinim je modernijim ratnim brodovima naređeno da dođu u Scapa Flow². Kasnije su ih potopile vlastite posade, da ih ne bi preuzeli Britanci i ostali Saveznici.

²Scapa Flow je bila velika baza britanske ratne mornarice na Orkneyskom otočju.

Nevolje su počele s potpisivanjem mirovnih uvjeta među zaraćenim narodima. Francuska, iskusivši strahote rata više nego bilo koja

druga zemlja, zahtijevala je potpuno razoružanje Njemačke, a Britanija je, zabrinuta zbog nove republike u Rusiji, željela održati jednu djelomično naoružanu Njemačku, koja bi djelovala kao bedem protiv komunističkih nadiranja prema zapadu.

Ostvario se uobičajeni kompromis, pa je sklopljen glasoviti (a za neke zloglasni) Versajski ugovor. Njemačkoj nisu dopustili održavati i graditi podmornice, jer je na tome inzistirala i Britanija. Ali, mogla je održavati malenu površinsku flotu za vlastitu obranu, ako bi je Rusija napala na Baltiku. Ta bi se flota sastojala od spomenutih zastarjelih bojnih brodova, iz vremena prije ere »dreadnoughta«³, zatim od šest lakih krstarica i nekoliko torpiljarki, bojnih brodova, pa se naziv »dreadnought« zadržao dosta dugo i kao sinonim za pojam bojnog broda.

³»Dreadnought« se zvao jedan britanski ratni brod izgrađen 1906. god. kao prototip tadašnjih

Versajskim ugovorom Njemačkoj se zabranjivala gradnja bilo kojeg ratnog broda s deplasmanom većim od 10.000 tona, pa se i očekivalo da će takvi ratni brodovi služiti uglavnom za obalnu obranu.

Nijemci stvarno nisu čitavo jedno desetljeće pokušavali graditi bilo kakav ratni brod do te granice, jer su još trpjeli od posljedica dugačkog i strašnog rata. Bili su još bolesni od poraza i zaokupljeni unutrašnjim problemima borbe političkih stranaka za vlast.

To je bilo u doba kad su i sile pobjednice dobrovoljno ograničile planove svog vlastitog vojno-pomorskog programa, želeći spriječiti utrku u naoružanju i njeno sakaćenje privrede. Godine 1921. sastali su se na vojnopomorskoj konferenciji u Washingtonu predstavnici pet sila, tj. Velike Britanije, Sjedinjenih Država, Francuske, Japana i Italije, gdje su se složili sa stanovitim restrikcijama u gradnji novih ratnih brodova. Zaključeno je da će zadržati svoje velike bojne brodove i bojne krstaše, a da ubuduće neće graditi krstarice s deplasmanom preko 10.000 tona. Svaka se od ovih zemalja stavila na istu razinu s njemačkim ograničenjem, međutim, kao što će se kasnije i vidjeti, s jednom važnom razlikom.

Istina na jednoj se kasnijoj konferenciji pet pomorskih velesila sporazumjelo o gradnji nekih bojnih brodova, ali ovdje se odlučilo da se nikakav ratni brod ispod određene tonaže neće graditi.

Poslijeratna vojnopomorska politika admirala Raedera bila je u davanju Njemačkoj bojnih brodova, koji su prividno ograničeni na 10.000 tona, ali stvarno su između konvencionalnih krstarica takve veličine i mnogo snažnijih bojnih brodova. Posljedica je takve politike, da su njegovi džepni bojni brodovi zadobili izuzetan položaj.

Raeder je želio dobiti sintezu najboljeg od te dvije kategorije brodova, pa je u tome i uspio.

Iako u početku ove pomorske sile nisu ograničile broj krstarica koje bi se smjele graditi unutar utvrđene granice deplasmata, 1930. i ponovno 1935. godine sporazumjele su se i u brojčanom ograničenju za krstarice naoružane topovima kalibra 203 milimetra. Sve je ovo odgovaralo naročito Britaniji, koja je trebala veći broj manjih ratnih, a ne nekoliko moćnih bojnih brodova. No, ovo je, inače, zbog smanjivanja poreskih nameta hvalevrijedno ograničenje kasnije dalo prednost neskrupuloznom, suludo vlastohlepnom njemačkom diktatoru.

Još i prije dolaska Hitlera na vlast Nijemci su počeli izigravati uvjete Versajskog ugovora gradeći brodove koji su prividno odgovarali ograničenju od 10.000 tona deplasmata. Međutim, vojnopomorski stručnjaci ubrzo počеше sumnjati da Njemačka gradi brodove iznad te tonaže.

Godine 1929. započeta je gradnja jednog broda u zamjenu za jedan od brodova stare dreadnought klase Deutschland, koji je bio određen za rezalište. Ovaj se brod stvarno trebao da zove Deutschland. Godine 1931. admiral Raeder je počeo gradnju drugog broda — zamjene, Admirala Scheera, a 1932. god. počeli su radovi na trećem ratnom brodu — Admiralu Grafu Speeu.

Ova su tri broda iznenadila svijet poslije svog porinuća, vijučući zastavu nove njemačke republike sa zloslutnim kukastim križem.

Bili su mnogo kvalitetniji od suvremenih ratnih brodova u gradnji, pa se odmah znalo da su poremetili konvencionalnu vojnopomorsku strategiju.

Gradnja svakog broda stajala je 3.750.000. Lstg., što je bila fantastična svota prema standardima tridesetih godina za brodove te veličine. Usprkos Versajskom ugovoru, njihov je deplasmata iznosio gotovo 13.000 tona, umjesto dopuštenih 10.000 tona.

Ali nadimak »džepnih bojnih brodova« nisu dobili toliko zbog svoje veličine, koliko zbog ubojite snage, usredotočene na njihovom 190 metara dugačkom trupu, koji je uzgred rečeno, načinjen zavarivanjem, upotrebom aluminijske legure gdje god je to bilo moguće. Raederu nije više trebalo staromodno zakivanje limova!

Umjesto konvencionalnih parnih turbina džepni su bojni brodovi skrivali u svojoj utrobi dizel mašine od 54.000 KS, koje su omogućavale plovidbu od 10.000 morskih milja pri brzini od 15 čvorova na sat, bez opskrbe gorivom, a maksimalna im je brzina iznosila 27,7 čvorova, što je bilo mnogo za brodove njihove veličine.

Ali vojnopomorski su se stručnjaci najviše zgranuli nad njihovim naoružanjem. Džepni bojni brodovi nosili su po šest topova kalibra 280 milimetara, smještenih u po dvije trocijevne topovske kule, zatim po osam topova kalibra 150 milimetara, šest protuavionskih topova kalibra 102 milimetra te osam torpednih cijevi. Također su imali po dva hidroaviona, koje se moglo izbaciti katapultom s njihovih paluba. Njihov palubni i bočni oklop bio je neobično debeo, pa se mislilo da ga granate s naših krstarica, iz topova kalibra 203 milimetra, ne mogu probiti, osim ako gađaju s veoma male udaljenosti.

S vatrenom moći i zaštitnim oklopom bojnog broda te brzinom i sposobnošću manevriranja velike krstarice i prema tadašnjem Raederovom hvalisanju, mogli su umaknuti svakom brodu jačem od sebe. Svojim topovima mogli su smrviti sve brodove koji bi se pokušali s njima mjeriti u brzini.

Bilo je jasno da su džepni bojni brodovi građeni za obaranje ograničenja vojnopomorske snage poslijeratne Njemačke te kao zamjena za više drugih brodova različite namjene.

Za razliku od početka prvog svjetskog rata, Njemačka je u drugi svjetski rat ušla s brojčano inferiornom ratnom mornaricom. Očividno je zanemarila ovaj rod svojih oružanih snaga (osim podmornica), posve se pouzdavajući, i po treći put u jednom stoljeću, u moć i sposobnost svoje savršeno opremljene kopnene armije. Čini se da je Hitler 1939. godine namijenio skromnoj njemačkoj ratnoj mornarici diverzantsku ulogu, pa su i džepni bojni brodovi trebali da prikuju uza se pažnju neusporedivo većeg dijela snažne britanske i francuske flote.

Izuzev podmornica, od kojih je Hitler 1939. godine imao vjerojatno oko 80 jedinica, njemačka se ratna mornarica sastojala od dva bojna krstaša srednje veličine, Scharnhorsta i Gneisenaua, koje je Hitler sagradio protivno Versajskom ugovoru, zatim od tri džepna bojna broda, dvije teške krstarice Bluchera i Admirala Hippera, od oko pola tuceta krstarica, naoružanih topovima kalibra 152 milimetra, kao i od nekoliko naoružanih trgovačkih brodova. U gradnji su se nalazili Bismark i Tirpitz, od po 45.000 tona, zatim teška krstarica Prinz Eugen, naoružana topovima kalibra 203 milimetra te još neki brodovi. Njemačka nije imala nosače aviona, ali je gradila dva.

Brojčano su flote Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske bile znatno nadmoćnije od Hitlerove flote, ali su zastarjele po konstrukciji svojih brodova, pa se u tome krila prednost za njemačkog diktatora. Ipak je kombinirana francusko-britanska flota raspolagala s glavninom od dvadeset i jednog bojnog broda i bojnih krstaša, s pedeset i devet krstarica te s mnoštvom lakih krstarica, razarača, torpiljarki itd., kao i nosačima aviona. Premda su mnogi od ovih brodova bili stari i nesuvremeni za jedan moderni rat, Njemačka se ipak morala sukobiti s činjenicom da je brojčano u znatnom zaostatku. Naročito je Britanija još gospodarila morem.

To je diktiralo njemačke vojnopomorske pripreme za rat što ga je Hitler želio, a utjecalo je na konstrukcijske nacрте svih sagrađenih brodova, što je najviše došlo do izražaja pri gradnji snažnih džepnih brodova. Deutschlandu, Admiralu Scheeru i Admiralu Grafu Speeu dodijelili su ulogu oceanskih vukova, za koju su bili upravo savršeno sazđani.

Prije izbijanja rata admiral Raeder je kriomice porazmjestio svoje džepne bojne brodove kao »izgubljene« po svjetskim morima, da bi bili spremni ako se rat proširi i na druge zemlje poslije Hitlerove invazije na Poljsku. Za održavanje džepnih bojnih brodova na otvorenom moru imao je tankere i opskrbne brodove, stacionirane na strateškim područjima, pa su se ti nasilnici mogli opskrbljivati gorivom i namirnicama te se mjesecima držati, a po potrebi čak i više od godinu dana, podalje od kopnenih baza.

Njegovi džepni bojni brodovi, vani na moru, znali su dobro svoje zadatke u trenutku izbijanja rata. Trebali su da napadaju brodove

važne za neprijateljsku privredu, naročito za otočnu Britaniju, toliko ovisnu o sirovinama i namirnicama iz svih krajeva svijeta.

Ali britanski je Admiralitet znao da su njemački bojni brodovi na otvorenom moru, a znao je i to što može od njih očekivati kad započne rat. Zato je već mjesecima prije izbijanja rata izrađen plan za nadmudrivanje i suzbijanje neprijatelja u trenutku opasnosti. Pokazalo se da je to jedan od najtežih zadataka. Zbog jakosti džepnih bojnih brodova, za njima je trebalo tragati grupama brodova. Britanski brodovi, brži od njemačkih, ali po svojoj snazi slabiji, ako dođe do susreta, svojom neustrašivošću, pomorskovojnom vještinom i koncentracijom artiljerijske vatre paralizirali bi prednosti tih većih ratnih jedinica. No, nije bilo lako objasniti kako da britanski brodovi dođu toliko blizu da povrijede oklop njemačkih brodova, a da sami prije toga ne budu razneseni u komadiće. Topovi kalibra 280 milimetara s džepnih bojnih brodova imali su za nekoliko milja veći domet od topova britanskih i francuskih krstarica. Prema Raederovoj teoriji, čak ako bi džepne bojne brodove i prestige nadmoćnije snage, s lakoćom bi ih mogli tući sa znatno veće udaljenosti od djelotvornog dometa protivničkih topova kalibra 152 i 203 milimetra. To bi izgledalo kao kad se boksač poigrava sa svojim protivnikom, udarajući ga dužim rukama sa sigurne udaljenosti.

S tim su se problemom suočile britanska i francuska ratna mornarica, ali usprkos tome lovačke su grupe ratnih brodova još prije izbijanja rata spremno čekale da džepni bojni brodovi započnu svoj koljački pohod, i nadale se dobroj sreći ako ih stignu.

Stručnjaci nisu znali da su džepni bojni brodovi opremljeni njemačkim ekvivalentom radara. U usporedbi s današnjim aparatima to je bila jedna još neusavršena naprava. Iako nedovoljno efikasna i podložna kvarovima, njemačkim je gusarima ipak davala sjajnu prednost nad njihovim protivnicima, koji još nisu imali takvih aparata. Na tom aparatu Nijemci su ipak mogli »vidjeti« svoje protivnike daleko iza horizonta u svim smjerovima oko sebe.

Činilo se nemoguće da bi potjerne grupe brodova ikad mogle dostići gusara, koji ih može »vidjeti« s velike udaljenosti te pravovremeno poduzimati mjere da ih izbjegne.

Samo je jednom Admiral Scheer viđen u akciji. To se odigralo 1937. godine. Nedaleko španjolske obale jedan republikanski avion bombardirao je brod Deutschland i prouzrokovao smrt nekoliko članova posade. Na 29. svibnja Admiral Scheeru je naređeno da za odmazdu bombardira nezaštićeni grad Almeriju, pa je ostalo bez krova 8.000 ljudi, uz ogromnu štetu i mnogo ranjenih. Nijemci su to slavili kao veliku pobjedu, uveličavajući je zbog propagande. Kasnije su, opet s problematičnom točnošću, na sličan način govorili o bitki kod La Plate.

*

Kad je stigla prva vijest o napadu na Clementa, britanski Admirallitet nije nekoliko dana u to bio siguran, da li je napadač jedan od džepnih bojnih brodova, ili neka od naoružanih njemačkih trgovačkih krstarica, za koje se znalo da su u južnom Atlantiku. Neizvjesnost se stvarno nastavila još neko vrijeme, čak i poslije izvještaja preživjelih brodolomaca, koje je iz njihovih čamaca spasio brazilski parobrod, jer je u opisivanju neprijatelja bilo nekoliko karakterističnih proturječnosti. Međutim, s vremenom se zaključilo da se radi o džepnom bojnom brodu koji je počeo haraćiti u vodama južnog Atlantika.

Ubrzo poslije toga stigao je, na nesreću, jedan drugi izvještaj, koji je bacio sumnju na identitet i moguću poziciju gusarskog broda. Saznalo se, naime, da je jedan džepni bojni brod napao norveški trgovački parobrod Lorentz Hansen, na tri stotine milja istočno od New Foundlanda. Posada je izvještavala da se radi o džepnom bojnom brodu Deutschland, pa se sumnjičava mornarička obavještajna služba pitala, nije li to možda isti bojni brod koji je potopio i nesretnog elementa...

Tek se nakon nekog vremena saznalo da to nije isti džepni bojni brod, već da dva njemačka ratna broda švrljaju Atlantikom u potrazi za plijenom.

Brod Ravalpindi bio je sljedeća žrtva Deutschlanda, nastavljajući kratku povijest tog broda. Ravalpindi je bio naoružani britanski trgovački brod, a kad ga je Deutschland sa svojom neusporedivo jačom artiljerijom napao, hrabro je nasrnuo na njemačkog gusara, oštetiivši ga ponešto svojim malim topovima i potonuvši konačno u bitki s uzdignutom zastavom. Poslije toga je Deutschland požurio

kući uz neutralnu obalu Norveške, veoma pogodnom rutom za njemačke brodove što plove prema domovini.

I opet se britanska mornarička obavještajna služba našla u nedoumici zbog vijesti da je Admiral Scheer aktivan u južnoameričkim vodama, jer se taj brod, prema njihovim obavještenjima, nalazio u njemačkim vodama.

Bez obzira da li je bio u pitanju Deutschland ili Admiral Scheer, potjera je počela. Gusar se slobodno kretao po širokom moru, ugrožavajući britanske interese. Trebalo ga je što prije maknuti s puta.

I tako je počela jedna, dotada možda najopsežnija, potjera za jednim neprijateljskim ratnim brodom. Prošli su tjedni prije nego što je britanski Admiralitet primio nove izvještaje o gusarevim akcijama, premda je u tom vremenu moćni džepni bojni brod nastavio napadati iz zasjede i potapati trgovačke brodove u Južnom Atlantiku.

3.

Svitalo je na Južnom Atlantiku 5. listopada, ni tjedan dana nakon potapanja Clementa. Kapetan J. Robison, zapovjednik Newtona Beecha, parobroda od 3.000 tona nosivosti, u vlasništvu društva Ridley, Son Trully, Newcastle-on-Tyne, primio je izvještaj da je neprijateljski bojni brod Admiral Scheer započeo svoje operacije u južnim vodama, pa su Robisonovi motrioci bili na oprezu.

Na putu iz Cap Towna za Ujedinjeno Kraljevstvo nalazili su se sjeverno od Sv. Helene, osamljenog komadića kopna u Atlantiku. U Cap Townu montiran je jedan top kalibra 102 milimetra, ali ga je kapetan Robison s pravom otpisao kao korisno oružje ako naiđu na razbojnički džepni bojni brod. Umjesto toga on se jedino nadao da će nastaviti svoj put, ne ugledavši nijedan neprijateljski brod. Budući da se prema posljednjem izvještaju gusar nalazio negdje u blizini brazilske obale, nekoliko tisuća milja daleko, Robison nije bio osobito pesimističan.

Spavao je na svom ležaju, kad ga je oko šest sati s mosta pozvao prvi oficir palube. — »To je ratni brod koji nam se brzo približava« čuo je kapetan, pa je zbog nedavnog događaja s Clementom u pidžami požurio na most.

Ugledao je ratni brod u brznoj plovidbi, kako se odbacujući velike pramčane valove, usmjerio ravno prema Newtonu Beechu. Nalazio se još oko 6 milja daleko. Robison je prvo pomislio da to nije britanski brod, pa mu je odmah sve postalo sumnjivo. Naredio je radio-telegrafisti da bude spreman za odašiljanje signala opasnosti, ukoliko se pokaže da je bojni brod neprijateljski, a zatim je požurio dolje da presvuče pidžamu. Osjećao je da bi mu njegova redovna zapovjednička odora mogla bolje poslužiti u danima koji dolaze.

Vraćajući se prema mostu s malo nade u sretan ishod događaja, bacio je u more svoje tajne dokumente, još prije nego je identificirao nadolazeći brod. Kad je stigao na most, ratni brod se nalazio već gotovo subočice, pa ga je i prepoznao kao džepni bojni brod Admiral Graf Spee. Robison je prvo pomislio da se dva džepna bojna broda kreću Atlantikom, pa je naredio radio-telegrafisti da započne odašiljati poruku o opasnosti. Poruka je emitirana tri puta, a zatim im je njemački brod signalizirao da obustave emitiranje, jer će u protivnom otvoriti vatru na Newtona Beecha.

Na žalost, kapetan se Robison pokorio tom naređenju, te uvidjevši besmislenost otpora, naredio svojim ljudima da ne pucaju iz 105 milimetarskog topa. Jedan praskavac protiv takvog neprijatelja samo bi prouzročio nepotrebno krvoproliće.

Britanski su se pomorci iznenadili što Newton Beech ne bijaše odmah potopljen, nego je kao ratni plijen s njemačkom posadom morao slijediti gusara. Robisonove su se sumnje povećale, pa je njemačkim oficirima koji su došli na Newton Beech govorio kako je slučajno čuo preko radija da je Graf Spee potopio Clementa prije nekoliko dana. Nijemci su odmah zaniijekali da bilo što znaju o Clementu, pa se kapetan Robison na trenutak pokolebao u svojim sumnjama.

Međutim, idućeg je dana uz bok Newtona Beecha pristao jedan motorni čamac, pa je kapetan Robison poslušavši naređenje sišao da razgovara s komandantom Grafa Speea. Na bojnem brodu predstavili su ga kapetanu Hansu Langsdorffu i susret s njim bio je uljudan, jer se njemački komandant, čovjek stare škole, prilikom prijema svog zarobljenika strogo pridržavao određenih formalnosti.

Nakon nekoliko trenutaka razgovora, Langsdorff sasvim neočekivano reče: »Moji mi oficiri rekoše, kako vjerujete da je Graf Spee već potopio neki drugi britanski brod?«

Zbog stanovitih razloga kapetan je Robison ustrajao pri svojoj priči, nehajno potvrdivši kako je preko Admiraliteta javljeno da je Graf Spee potopio Clementa. Izgleda da je njegova izmišljotina zvučala veoma uvjerljivo, jer je gotovo istovremeno Langsdorff slegnuvši ramenima potvrdio da je to istina. Langsdorff je potvrdio da su svoju prvu žrtvu napali pod imenom svog broda-blizanca Admirala Scheera, ali nije objasnio zašto su tako postupili. Kapetan Robison, kog su zadržali na Grafu Speeu, pokušao je sam sebi objasniti stvar. Rat je igra na prevaru. Langsdorff je ovim potezom želio zavarati neprijatelja, čije bi se snage na taj način raspršile u potrazi za nepostojećim brodom.

Istovremeno, britanska se mornarička obavještajna služba čudila što su Nijemci posadi prve potopljene lađe dopustili da sretno stigne do obale sa svojim informacijama. Činilo se da je neprijateljevo otkrivanje početka svojih operacija u Južnom Atlantiku loša

strategija, no, kapetan je Robison prvi shvatio zašto bijaše tako učinjeno.

Langsdorff se, što se kasnije i objasnilo, namjeravao pojaviti negdje drugdje, ali zaista kao Graf Spee. U stvari, to je i učinio u Indijskom oceanu, dopustivši posadi jednog drugog broda da se dočepa obale, s vijestima da Graf Spee harači uzduž istočne afričke obale. Tako bi se vojnopomorske snage suprotstavljene Njemačkoj, razvukle u liniju fronta radi suzbijanja opasnosti od dva bojna broda, a ne od jednoga, što bi, naravno, uzrokovalo rasipanje brodova i ljudstva. Bili bi odvučeni s područja, koja bi neopravdano ostala oslabljena.

Nije poznato koliko je lukavi blef kapetana Robisona utjecao na Langsdorffove planove, ali sigurno se zbunio saznajući da je Admiralitet prozreo njegovu varku.

Kad je kapetan Robison, na nesreću, izgubio zapovjednički položaj, mogao je jedino paziti, čekati i nadati se da će njegove radio-depeše uhvatiti neki brod te ih uputiti britanskim snagama na tom području. Ali sati su prolazili, pa je, ne primjetivši nikakav znak približavanja savezničkih ratnih brodova, zaključio da njegove depeše nisu uhvatili. Odašiljač je bio veoma slab, znao je to i suviše dobro. Ali ipak nije gubio nadu ...

Vijesti s Newtona Beecha zaista su uhvaćene. Britanski brod Martand uhvatio je samo dio poruke, ali dovoljno da sazna kako je Newtona Beecha napao jedan njemački bojni brod. No, zbog nekog razloga, upućivanje depeše nije uspjelo.

Međutim, Graf Spee je plovio u susret svojoj trećoj žrtvi.

4.

To je bio brod Ashlea, od 4.222 tone nosivosti, vlasništvo društva Clifford Shipping Co., Ltd, također iz Newcastle-on-Tynea, na putu iz Durban za Freetown s teretom šećera.

Kapetan C. Pottinger prvi je zamijetio Grafa Speea, na udaljenosti od 10 milja s lijeve strane pramca. To je bilo 7. listopada, više od sedmicu dana nakon posljednjih vijesti o gusarskom brodu koji je potopio Clementa. U početku približavanje nije bilo sumnjivo. Imao je obrise poput nekog francuskog ratnog broda, pa je Pottinger pretpostavljao da bi to mogao biti Dunkerque. Zato je i nadalje zadržao svoj kurs te promatrao kako ih ratni brod brzo sustiže. Pošto je dolazio točno pramcem prema njima, s Ashleaa se nije moglo vidjeti kakvu zastavu vije. Tek kad je brod promijenio kurs i postavio se bočno, s Ashleaa su ugledali veliki njemački kukasti križ kako strši iznad krme ratnog broda. Ali tada je već bilo kasno da se bilo što uradi.

Istovremeno, dok su se na Ashleau zaprepastili ugledavši protiv sebe moćni neprijateljski ratni brod, primili su prijeteći signal da ne upotrijebe svoju radio-stanicu, jer će u protivnom njemački brod otvoriti vatru. Drugim signalom naređeno im je da se zaustave.

Kapetanu Pottingeru nije preostalo ništa drugo no da poslušaj, ali dok je izdavao svoja naređenja, otrčao je dolje i uzeo tajne brodske papire. Pošto se njemački ratni brod nalazio sasvim blizu, bojao se baciti dokumente u more, premda su bili u specijalnoj vreći s utegom. Pretpostavljajući da bi ih Nijemci mogli izvući iz mora, osobno ih je bacio u ognjište kotla. Kad se vratio gore, most su već zaposjeli Nijemci, koji su se uzverali na njegov brod.

Njemački oficir nije baš bio zadovoljan, no, samo je naredio zapovjedniku Ashleaa da svoje ljude ukrca u čamce, jer će im razoriti brod. Nijemci su potopili brod topovskim mecima, a posada s Ashleaa se prekrcala na Newtona Beecha, koji je ubrzo stigao s horizonta.

Idući dan Nijemci su potopili i Newtona Beecha. Bio je prespor za praćenje bojnog broda. Kapetan se Langsdorff na to nevoljko odlučio, jer se time na Grafu Speeu našlo previše ljudi. Prekrcaвши britanske mornare na svoj brod, potopio je Newtona Beecha također topovskim granatama.

Zbog brzog zarobljavanja, s Ashleaa nije odaslan nikakav radiozov, pa je Admiralitet u Londonu još uvijek očekivao novosti o gusaru s južnog Atlantika. U svakom slučaju Admiralitet je očekivao vijesti o džepnom bojnom brodu Admiralu Scheeru, a ne o Grafu Speeu. U Admiralitetu su i dalje iščekivali iako je njemački gusar nastavio s napadanjem, potapanjem ili zarobljavanjem britanskih brodova.

5.

Četvrta žrtva došla je u vidik Graf Speevog oštrookog motrioca uvečer 10. listopada, također u vodama između Sv. Helene i Ascensiona. Taj je brod bio veći od prva tri koje su Nijemci ulovili; teretni lajner od 8.000 tona nosivosti, pod nazivom Huntsman, a pripadao je brodarskom društvu Harrison Line. Posada je brojila preko 80 ljudi, a zapovjednik je broda bio kapetan A. H. Brown, rodom iz Cheshirea.

Oko šest sati uvečer, oficir straže izvijestio je zapovjednika da neki ratni brod, s desne strane, na udaljenosti od oko 5 milja, brzo plovi prema njima. Kapetan Brown je odmah došao na most da motri došljaka te poslije nekoliko časaka, znajući da Francuzi djeluju negdje u blizini, zaključio da je to francuski ratni brod Dunkerque.

Kad se ratni brod velikom brzinom približio, na njegovoj se krmi vidjela francuska zastava, pa se činilo da je nagađanje kapetana Browna ispravno. Međutim, kad je brod bio na udaljenosti od jedne milje, najednom su vidjeli, na svoje zaprepaštenje, kako se francuska zastava spušta, a na njezinom se mjestu pojavljuje veliki njemački kukasti križ. Iako je tada bilo već kasno da se nešto učini, kapetan Brown je ipak smjesta naredio da se pošalje poruka preko radija.

To je bila druga radio-depeša koja nikad nije stigla do cilja. Naime, baš je u to vrijeme bio period mirovanja za radio-operatore, pa nijedan radio-telegrafist nije uhvatio Huntsmanov zov.

Na Huntsmana se prekrvalo nekoliko vrlo mladih, ali veoma dobro naoružanih njemačkih mornara, čiji je komandir naredio kapetanu Brownu da svojim brodom slijedi Grafa Speea. Kapetan Langsdorff je, kako se moglo naslutiti, bio u nedoumici. Na Grafu Speeu nije imao više mjesta za daljnjih i prekobrojnih osamdesetak zarobljenika, a on nije bio čovjek koji bi potopio Huntsmana i pustio posadu da pluta u čamcima sredinom beskrajnog Atlantika. Za tog se njemačkog zapovjednika može reći da je bio neokaljani borac i humani protivnik.

Nekoliko dana kasnije posada s Huntsmana ugledala je treći brod na horizontu. Ubrzo su ga identificirali kao njemački tanker i zaključili da je to brod za opskrbu gorivom Grafa Speea. Tada još nisu znali da će ime tog njemačkog trgovačkog broda uskoro zujati oko čitave

kugle zemaljske; da je to ime spojeno s podlošću te da će britanskoj ratnoj mornarici dati jedan novi epos o hrabrosti i neustrašivosti.

Bio je to Altmark.

Huntsman je opljačkan, a Graf Spee za uzvrat opskrbljen, a zatim su svi zarobljenici prekrčani na Altmarka i zatočeni pod palubom. Natjerani poput čopora u nečiste i neudobne prostorije, pateći zbog zbijenosti i nedovoljne ventilacije, britanski su pomorci prvi put osjetili što stvarno znači biti ratni zarobljenik na otvorenom moru. Bilo im je suđeno da još dugo vremena ovako razmišljaju o svojoj situaciji.

*

Huntsman je raznesen dinamitom, pošto je s njega ugrabljeno sve gorivo i sve živežne namirnice, a zatim su Graf Spee i Altmark krenuli dalje. Kapetan se Langsdorff odlučio maknuti iz blizine otoka Ascension, ispravno pretpostavljajući da će taj otok ubrzo postati baza za britanske brodove — progonitelje. Znajući da potjera za njim postaje sve intenzivnija, odlučio je za neko vrijeme napustiti Atlantik i pokušati sreću u Indijskom oceanu.

Ali i na tom putu bojni brod je sreo i petu žrtvu. U zoru 22. listopada, kapetan Langsdorff je svom hidroplanu tipa Arado naredio da traga za neprijateljem poprijeko njihova kursa. Za kratko vrijeme avion se vratio s izvještajem o prisutnosti jednog trgovačkog broda, gotovo točno sprijeda. Kapetan Langsdorff je odmah promijenio kurs i krenuo prema njemu.

To je bio parobrod Trevanion od 5.299 tona nosivosti, vlasništvo društva Haim Shipping Company, Newcastle-on-Tyne, a zapovjednik mu bijaše Velšanin iz Barrya, kapetan J. W. Edwards.

S Trevanionom nije išlo lako. Otkrivši gusara, kapetan Edwards je naredio svom radio-telegrafisti da pošalje depešu o tome. Graf Spee je odmah signalizirao: »Ne emitirajte ništa, ili ću otvoriti vatru!« Kapetan Edwards je ipak spremno naredio: »Nastavite s emisijom!«

Graf Spee je smjesta otvorio vatru svojim mitraljezima, s udaljenosti od oko 100 metara, zasipavajući mecima zapovjednički most i gornju palubu. Radio-telegrafist je obustavio emisiju, ali kapetan Edwards poleti do njega i reče: »Pošaljite tu poruku, i to čitavu«, i tako je emisija nastavljena.

Graf Spee je opet zapucao svojim mitraljezima, a nekoliko se metaka zabilo u radio-stanicu. Kapetan Edwards je popustio tek kad

je saznao da je čitava depeša poslana u eter. Zatim je bacio svoje tajne dokumente u more i tek se tada predao odreda koji je zaposjeo brod. Sat kasnije Trevanion je, raznesen eksplozivom, ubrzo potonuo dok su njegovu posadu već zarobili na Grafu Speeu.

Za vrijeme mitraljiranja nitko nije ranjen, pa je kapetan Langsdorff još uvijek s ponosom mogao govoriti svojim zarobljenicima da u njegovim dosadašnjim akcijama nije izgubljen nijedan ljudski život. Britanski su ratni zarobljenici poštovali, pa čak i voljeli njemačkog zapovjednika, a on je uvijek bio uljudan i obazriv, postupajući s njima kao s članovima svoje posade.

Ali, nije bilo tako i s Altmarkom. Kapetan J. S. Dau bio je, bez sumnje, nacista, pa se činilo da po službenoj dužnosti mrzi britanske mornare. Nije se mnogo trudio da ublaži njihove nevolje u zagušljivim potpalubnim prostorijama. Želeći spas, molili su se da ih britansko ratno brodogradilište stigne i da toj individui Dauu dade što ga slijedi. Međutim, britanska je ratna mornarica lovila naslijepo, bez ikakva podatka o boravištu gusarskog broda, od trenutka kada je Clement napadnut skoro pred mjesec dana.

Trevanionov radiogram nije nitko uhvatio.

6.

Dok su u potrazi za Grafom Speom grupe krstarica i razarača pročešljavale beskrajne prostore Atlantskog oceana, džepni bojni brod je neometano umaknuo oko najjužnijeg šiljka Afrike te počeo svoj lov u Indijskom oceanu. Krstareći uzduž obale i držeći se izvan njezina vidika, na udaljenosti od samo dvadesetak milja, kapetan Langsdorff je, još prije nego je ugledao svoju sljedeću žrtvu, stigao do točke ispred Lourenco Marquesa u Portugalskoj Istočnoj Africi.

Ali to bijaše maleni brod Africa Shell, od samo 706 tona nosivosti, tanker u vlasništvu poduzeća Anglo-Saxon Petroleum Company, pa je njegov teret bio bezvrijedan za njemačkog gusara.

Kapetan F. G. Dove, zapovjednik Africa Sheila, opazio je približavanje bojnog broda nešto nakon podneva. On je vijao francusku zastavu, pa je i kapetan Dove, poput ostalih skipera¹ prije njega, neko vrijeme mislio da se radi o francuskom brodu. Zatim mu je odjednom sve postalo sumnjivo, pa je, prema vlastitim riječima, »potprašio pete pred nepoznatim brodom«. Golemi se bojni brod našao u situaciji da goni najmanju svoju žrtvu na koju je do tada nabasao.

¹skiper — naziv za zapovjednika koji je ujedno i vlasnik broda, ali u širem smislu upotrebljava se općenito za zapovjednika, kao kod nas »barba« (samo na trgovačkim brodovima).

Počela je trka prema obali. Napinjući se »iz petnih žila« Africa Shell je uspio doći u zaštitu neutralnog mora. Bili su već dobrano unutar neutralnih teritorijalnih voda, kad je njemački brod otvorio paljbu jednim od svojih topova kalibra 150 milimetara. Tane je palo na krmu, ali je kapetan Dove znao da će ga sljedeći plotun iz mora raznijeti u komade.

Bacio je svoje dokumente preko ograde, odredio poziciju broda na karti i ustanovio da se nalazi samo dvije milje od obale. Kad ga je kapetan Langsdorff dao dopremiti na Grafa Speea, Dove je uzaludno protestirao. Africa Shell bijaše opljačkan a zatim potopljen

No svijet još uvijek nije znao za haračenje njemačkog gusara, jer ni ovaj brod nije mogao emitirati upozorenje. Naime, Africa Shell uopće nije imao radio-stanice ...

Ali, premda su kapetana Dovea zadržali kao zarobljenika na njemačkom bojnem brodu, kapetan Langsdorff nije, na sveopće

čuđenje, — ničim spriječio posadu britanskog tankera da veslajući dođe do obale. Imali su samo dvije milje puta, pa su za sat-dva stigli do kopna, te se o njihovoj dogodovštini pročulo u svim krajevima svijeta.

Još se jedan gusarski bojni brod pojavio na otvorenom moru! Džepni bojni brod se probio u Indijski ocean, pa se tako teren pretraživanja proširio na dva oceana; trebalo je pretražiti dva oceana zbog neuhvatljiva neprijatelja, i to u trenutku kad su ratne potrebe bile nepodnošljiv teret za britansku ratnu mornaricu, čija je snaga stvarno bila još na mirnodopskoj razini. Iako privremeno, usamljeni Hitlerov razbojnik bio je u prednosti.

Prednost se te noći još i povećala, jer je kapetan Langsdorff dopustivši da se sazna o njegovom prisustvu u Indijskom oceanu, odmah najvećom mogućom brzinom krenuo opet u Atlantik. »Neka nagađaju gdje sam«, bio je moto kapetana Langsdorffa tokom tih tjedana, a brzinom svojih manevara zacijelo je naveo svoje progonitelje da i dalje tragaju u nepoznatom.

7.

Sljedećoj žrtvi uspjelo je odaslati signal opasnosti, koji je uhvatila i dalje emitirala britanska mornarička radio-stanica u Simonstownu. To je bio Doric Star, sedma žrtva gusara, a prvi brod koji je u posljednja dva mjeseca emitirao vijest lovačkim grupama po južnoj hemisferi.

Doric Star bijaše veličanstveni plijen; Blue Star Lineov teretni brzoprugaš od preko 10.000 tona nosivosti, s teretom maslaca, sira i smrznutog mesa iz Novog Zelanda i Australije za Ujedinjeno Kraljevstvo. Graf Spee se nalazio na krstarenju u svom starom lovištu oko Sv. Helene nasred Atlantika, kad ga je oko podneva 2. prosinca njegov izviđački avion obavijestio da vidi dim na horizontu. Opskrbivši se prije nekoliko dana gorivom s Altmarka, Graf Spee se brzo približio svom najvećem plijenu na koji je do tada naišao. Gusarski se brod za ovu priliku kamuflirao, postavivši jedan lažni dimnjak, pa je još s nekim lažnim preinakama mogao izgledati, bar s određene udaljenosti, kao britanski bojni krstaš Renown.

Napad na Dorica Stara bio je odstupanje od do tada uobičajene i tako uspješne taktike kapetana Langsdorffa, pa se jedino može nagađati o razlozima zbog kojih je izvršen. Pri napadima na svoje prijašnje žrtve kapetan Langsdorff je lukavstvom dolazio tako blizu svom plijenu, da je ovaj imao veoma male nade za upozoravanje radiom o približavanju neprijatelja.

Ali kad je pilot izvijestio o prisutnosti Dorica Stara, Langsdorff je otvorio vatru na taj Blue Star Lineov brod, dok se još nalazio oko 15 milja daleko, pruživši tako britanskom brodu dovoljno vremena za odašiljanje upozorenja o gusaru. Ova čudna i neuobičajena promjena taktike uvukla je konačno Grafa Speea u bitku, a uzrokovala je i smrt njegova zapovjednika. Još je neobičnije u tom napadu s velike daljine, što se gusar, onako prurušen u britanski ratni brod, mogao posve približiti britanskom linijskom teretnjaku, a da se njegova žrtva ne uzbuni, baš kao što se desilo i u ranijim prilikama.

No, Langsdorff je otvorio vatru, a zabezeknuta britanska posada na Doricu Staru vidjela je kako granata eksplodira u njihovoj neposrednoj blizini. Odmah su se ogledali za brodom što puca na njih, ali im se ocean činio siguran u svojoj osamljenosti. Bilo je to iznenađujuće.

Zatim je netko iznio teoriju da to mora biti podmornica, pa su se svi počeli okretati za komandnim tornjem podmornice, ali on se nije mogao vidjeti. Nekoliko minuta kasnije, još dok su svi bili zbunjeni, motrilac je ugledao iznad horizonta jarbol Grafa Speea te ga je odmah pogrešno zamijenio s periskopom podmornice. Uskoro je ipak postalo i suviše vjerojatno da ih napada neki njemački ratni brod, ali još prije toga je zapovjednik Dorica Stara, kapetan W. Stubbs, naredio oficiru radio-telegrafisti, Williamu Comberu, da na najbrži mogući način odašalje izvještaj o gusaru. Eto, jednom je žrtva imala vremena emitirati upozorenje, a čudno je što je kapetan Langsdorff promijenio svoju taktiku koja je omogućila takav ishod.

Comber se latio posla, ali su ga s Grafa Speea počeli ometati s drugim radio-odašiljačem, što su ga uzeli s Newtona Beecha, te mu otežavali emitiranje. Langsdorffa su obavijestili o Doric Starovoj drskosti, koja se nastavila i poslije signala za obustavljanje emitiranja, pa je zapovjednik Grafa Speea naredio da se opet otvori vatra. Ispaljeni je plotun podbacio, pa su radio-telegrafisti na Grafu Speeu izvijestili da je Doric Starovo emitiranje prestalo.

Teretni brod se zaustavljao nošen još svojom inercijom, dok je njegova posada iskretala sohe s čamcima za spašavanje, spremajući se da napusti brod. Graf Spee je veličanstveno doklizio da preuzme svoj plijen.

Najednom je Doric Starov radio počeo opet dramatično otkucavati izvještaj o gusaru. Radiotelegrafist, oficir Comber nije se još predao. Prije nego je Graf Spee mogao omesti radio-depešu, tj. njezin bitni dio taj je dio depeše odaslan i uhvatio ga je neki drugi brod te ga uputio dalje. Ali to Langsdorffu nije bilo poznato pravovremeno, a nije ni znao da je to prva karika u lancu koji će uvući njegov brod u bitku i pridonijeti ispisivanju nove stranice britanske vojnopomorske historije.

Langsdorffu je ovaj plijen bio potreban. Doric Star je bio relativno novi brod, jedan od najboljih teretnjaka uopće. Ploveći dalje do sljedećeg sastanka s džepnim bojnim brodom, on bi mu bio isto toliko koristan kao i Altmark. Odred za zaposjedanje plijena napustio je Grafa Speea i popeo se na Dorica Stara, ali ubrzo nakon toga signalizirao je ručnim zastavicama poruku svom brodu, koja je poremetila lijepe Langsdorffove planove kako da se okoristi tim

teretnjakom. »Strojevi namjerno onesposobljeni prema naređenju upravitelja stroja...« bila je vijest s Dorica Stara. Inženjer je predvidio Langsdorffove namjere pa je odlučio da, u doslovnom smislu riječi, polomi mehanizme. Na Langsdorffovu veliku žalost, brod se morao potopiti.

Ali Langsdorff je bio izigran na još jedan način. Doric Starov teret mesa, maslaca i sira dobro bi došao za promjenu u ishrani njemačkih mornara, ali kad su kapetana Stubbsa upitali kakav teret prevozi, on je odgovorio: »Vunu«. — I na sreću, po nekoliko bala vune nalazilo se na živežnim namirnicama, pa kad su otvorena pojedina grotla i u njima otkrivena samo vuna, Nijemci su izgubili interes te prestadoše s daljnjim pretraživanjem broda.

Kapetana Langsdorffa je zabrinjavalo što se je dio Doric Starove depeše moglo eventualno uspješno emitirati, pa je napeto iščekivao dok su njegovi radio-operatori prisluškivali depeše drugih radio-stanica. Dva sata kasnije, baš kad je sam sebi čestitao što je njegov ulov obavljen nezapaženo, dobio je radiogram iz radio-stanice. Netko je prenosio Doric Starovu poruku. Tajna Langsdorffova boravišta, tj. točan geografski položaj njegova broda objavljen je cijelom svijetu!

Bilo je vrijeme da Graf Spee napusti ove vode, koje su postale grob za pet žrtava tog gusara.

Dok je Langsdorff još planirao svoj sljedeći pokret, donesoše mu ubrzo, jednu za drugom, još dvije depeše. Prva se odnosila na jednu isprekidanu poruku s nekog britanskog ratnog broda, kojom se prenosi Doric Starov izvještaj o gusarskom brodu i njegovoj poziciji, a druga je sadržavala vijest da je radio-stanica u Simonstownu uhvatila izvještaj i da ga prenosi Admiralitetu u Whitehall. Lov na Grafa Spee je počeo.

Kapetan Langsdorff je odlučio zaploviti prema obali Južne Amerike, prilično daleko od plovne rute Rt dobre nade — Freetown, na kojoj je on lovio, pa je sad njegov brod najvećom mogućom brzinom napustio sada već opasno područje. Langsdorff je još uvijek pokušavao nadmudriti svoje neprijatelje, vjerujući da će britanska ratna mornarica prihvatiti kao posljednju pretpostavku da bi njegovo novo boravište moglo biti u blizini obale, gdje je pala njegova prva žrtva. Do tog je trenutka mislio da je njegova strategija u Indijskom

oceanu prouzrokovala odvlačenje velikog dijela vojno- pomorskih snaga s plovnih putova Južnog Atlantika, te da jedinice britanske ratne mornarice jure prema pozornici njegove posljednje akcije, tj. prema području Sv. Helene.

Gotovo nezabrinut, kapetan Langsdorff je tada pridavao mnogo veću važnost sastanka s Altmarkom kad situacija s gorivom postane kritična, pa je Grafa Speea usmjerio k vodama za koje je vjerovao da su čiste od neprijateljskih brodova.

8.

Nekoliko sati kasnije, u zoru 3. prosinca namjerivši se na još jedan veliki teretnjak, kapetan Langsdorff nije mogao odoljeti povoljnoj prilici da uhvati još jedan plijen.

To bijaše brod Tairoa od približno 8.000 tona nosivosti, vlasništvo brodarskog društva Furness, Withy Line, pod zapovjedništvom kapetana W. B. S. Starra iz Liverpoola. Kapetan Starr je prethodnog dana saznao o izvršenom napadu na nesretnog Dorica Stara, pa je skrenuo na zapad da bi izbjegao opasno područje. To je bila kobna odluka u svjetlu budućih događaja, jer je gusar krenuvši prema zapadu, nabasao na Tairou.

Ne znajući što je to potopilo Dorica Stara, da li podmornica, naoružana trgovačka krstarica, ili bojni brod, odnosno, znajući samo to da je Doric Star bio napadnut, kapetan Starr se uznemirio, pa se našao na mostu još prije zore. Tako se i desilo da je u praskozorje ugledao lijevo od pramca slabi dim gusarskog broda.

Kapetan Starr nije mogao sa sigurnošću identificirati dolazeći brod kao neprijateljski, jer je još bio daleko, pa je stoga oklijevao s odašiljanjem jednog S.O.S. radiograma. Tada je ugledao francusku zastavu na ratnom brodu, pa se opet počeo osjećati sigurnijim. Ali ipak je pažljivo motrio nepoznati brod, naredivši da čamci za spašavanje budu spremni za spuštanje. Pripremio se za akciju ako bi taj brod učinio bilo kakav neprijateljski pothvat.

Najednom je posada Tairoe vidjela kako se na ratnom brodu podiže drugi barjak, pa im je zastao dah kad ugledaše lepršanje ogromne zastave s kukastim križem. Bili su nadmudreni, jer se gusar nalazio samo dvije milje daleko, a njegovi moćni topovi upereni ravno prema njima. Kapetan Starr je ugledao signal: »Zaustavite vaše strojeve!«, a jedna je granata eksplodirala blizu broda, da pokaže kako se napadač ne šali.

Kapetan Starr je odmah naredio svom radio-telegrafisti da emitira depešu: »Napadnut od njemačkog bojnog broda Admiral Scheer«, zajedno s njegovom geografskom pozicijom.

Na Grafu Speeu su odmah otkrili upotrebu odašiljača, pa je bojni brod otvorio vatru da bi zaustavio radio-depešu. Granate su polomile zapovjednički most, oficirske kabine i radio-stanicu, a kormilarski je uređaj ostao onesposobljen.

Prije no što je radio-stanica pretvorena u krš, radio-telegrafist P. J. Cummins pokušavao je dva puta poslati depešu, te je ležeći na podu otkucavao poruku, sve dok krhotine granata nisu uništile aparaturu. Za ovo je hrabro djelo kasnije odlikovan. Ali, što je mnogo važnije, depeša je uhvaćena, pa je eter satima brujao o novostima kako je gusar opet napao i zarobio jedan brod.

Radilo se naravno o Admiralu Scheeru. Sad se činilo tako sigurnim da djeluju dva bojna broda, tj. Admiral Scheer u Atlantiku (prema izvještaju posade Clementa) i Graf Spee u Indijskom oceanu, zbog izvještaja posade Africa Shella. Poslije svega, blef kapetana Langsdorffa je bio uspješan.

Kapetan Langsdorff je opet odlučio zadržati veliki teretnjak kao matični brod za Grafa Speea, ali se opet razočarao. Ustanovilo se da je brod neupotrebljiv zbog oštećenog kormilarskog uređaja, pa je stoga Langsdorff naredio da ga se potopi. Posada Tairoe od 81 čovjeka prebačena je na bojni brod, koji je već bio neugodno natrpan zarobljenicima iz prijašnjih napadačkih pothvata, a zatim je torpedirana.

Čim je nesretna Tairoa nestala u Atlantiku, Langsdorff je odredio kurs prema zapadu i zaplovio prema frekventnom području rijeke La Plate, udaljenom 2.000 morskih milja. Mogao je birati smjer po čitavom golemom oceanu, mogao je ploviti na sjever, jug, istok ili zapad, kao sitna točka na beskrajnom moru. Ali on je odabrao baš ono mjesto, na kojem će, tako je bar mislio, sa sigurnošću moći nastaviti svoje ubojite akcije, a da ipak bude daleko od neprijatelja.

Ali ipak je jedan oficir britanske ratne mornarice pokazao prstom na pomorsku kartu i rekao: »Ovdje će se pojaviti sljedeći put.« On je mislio na Admirala Scheera, ali njegov je prst ostao na području ispred La Plate. On je čak samosvjesno prerekao točno vrijeme kad bi neprijatelj trebao da stigne do tog područja, pa je svojim brodovima izdao naređenje da isplove i presretnu neprijatelja.

To bijaše komodor Henry Harword, komandujući oficir Južnoameričkog divizionu, iz sastava Američke i Zapadnoindijske eskadre.

9.

Nije puko nagađanje komodora Harwooda ponukalo da iduće operacijsko područje džepnog bojnog broda postavi pred ušće La Plate. Njemu se činilo logičnim da gusar želi napustiti frekventnu rutu i sada kad je put od Rta dobre nade do Freetowna postao opasan, mislio je da će džepni bojni brod krenuti u neko drugo područje. Pitanje je bilo samo u koje? Komodor Harwood se odlučio za La Platu, jer su tim vodama plovili dragocjeni tereti iz Južne Amerike, naročito tereti mesa i žitarica, koji su bili vrlo važni za britanske ratne potrebe.

Komodor Harwood je, još kao kapetan fregate 1937. godine, dodijeljen Južnoameričkom divizionu. Za vrijeme bolesničke odsutnosti viceadmirala S. J. Meyricka, Harwood je preuzeo zapovjedništvo divizionu, a komandni brod mu je bio Kraljevski brod Exeter.

Komodor Harwood se specijalizirao za torpeda još tokom prvog svjetskog rata dok je službovao na krstarici Sutlej i na bojnom brodu Royal Sovereign. Četiri godine, počevši od 1922, službovao je u planskom odjeljenju Admiraliteta, a nakon toga zapovijedao je Kraljevskim brodom London, kao komandant sastava I eskadre krstarica. Zatim je bio dvije godine član nastavnčkog zbora Kraljevske vojnopomorske akademije, a odatle je premješten u Južnoamerički divizion.

Harwood je dobro govorio španjolski i svakako je svojim društvenim aktivnostima pridobio mnogo prijatelja za Britaniju u Južnoj Americi. Britanski ugled je bio na visini, što se pokazalo kao veoma sretna okolnost tokom ratnih godina, naročito u Urugvaju i Čileu, gdje su dvije britanske krstarice, tj. Exeter i Ajax izvršile sjajne spasilačke pothvate prilikom potresa u Conceptionu.

Pod Harwoodovim zapovjedništvom formirana je jedna od potjernih grupa, sa zadatkom da pronađe i uništi džepni bojni brod, pa je zanimljivo razmotriti koliko su njihove šanse u tom pogledu bile prividno beznadne.

Četiri su krstarice sačinjavale Harwoodovu potjernu grupu: Exeter (komandant kapetan fregate F. S. Bell), Cumberland (komandant kapetan fregate W. H. G. Fallowfield), Achilles (komandant kapetan fregate W. E. Parry), i Ajax (komandant kapetan fregate C. H. L.

Woodhouse). Četiri broda ... ali je komodor Harwood rijetko kad imao sva četiri na raspolaganju, i to zbog problema u opskrbi gorivom uz neutralnu obalu u doba rata.

Prema prihvaćenim uvjetima neutralnosti, nijedna zemlja nije smjela dopustiti zaraćenom ratnom brodu da se opskrbi gorivom u njezinim vodama više od jedanput u tri mjeseca. Za Južnoamerički divizion to je značilo da mora popunjavati zalihe goriva i obavljati popravke na Falklandskim otocima u Južnom Atlantiku, gotovo 1.900 milja daleko od Rio de Janeira i 1.000 milja od Montevidea. Činilo se da je uvijek jedna od njegovih krstarica u plovidbi na jug radi dopune svojih zaliha goriva, tako da je Harwood ostao stražariti uzduž dugačke južnoameričke obale samo sa tri broda, te istovremeno tragajući za misterioznim džepnim bojnim brodom, za kojeg se pretpostavljalo da je Admiral Scheer.

Bilo je, naravno, previše očekivati od tako skromnih snaga da mogu djelotvorno stražariti uz tri tisuće milja razvučenu obalnu liniju, kao i na prostranom području ispred Južne Amerike. Sve što je komodor Harwood mogao učiniti bilo je to, da se mjestimično pojavljuje u južnoameričkim lukama, što je uzrokovalo predugo zadržavanje njemačkih trgovačkih brodova u luci te njihovo punopravno interniranje. U tom pogledu Britaniji su mnogo pomogli izvještaji agenata i prijatelja iz svih zemalja Južne Amerike, od kojih je dobivala korisne podatke o njemačkim brodovima u tamošnjim lukama.

Ali nisu sva obavještenja bila korisna u svako vrijeme. Tako je npr. Harwood primio 8. rujna depešu od Admiraliteta, kojom ga se obavještava da su se tri njemačka broda, General Artigas, Monte Pascoal i Gloria sakupila nedaleko najjužnije točke Južne Amerike, ispred obale Patagonije. Izvještaj je upućivao na mogućnost da ovi brodovi prihvate njemačke rezerviste iz južnoameričkih država, naročito iz Argentine, sa svrhom da se napadne i zaposjedne Falklandsko otočje. Ajax je odmah poslan da spriječi takav pokret.

Ali nepunih 48 sati kasnije, jedna druga depeša dovela je u sumnju ispravnost one prve. Sada su obavještajci u Južnoj Americi mislili da njemački rezervisti nisu opasni, te da se potencijalna prijetnja ta tri nacistička gusara može donekle zanemariti. I tako je Ajax odmah opozvan.

Neposredno nakon toga stigla je i treća depeša da se bojazan nastavlja, jer se njemački rezervisti i dalje koncentriraju u južnoameričkim lukama. Mogli su jedino imati za cilj, ponovljeno je u izvještaju, da napadnu Falklandsko otočje, koje u tom trenutku nije bilo dovoljno zaštićeno s nekoliko manjih obalnih topova. I poslije svega Ajax je morao započeti svoj dugački skok prema Falklandima.

Za britanskog komodora život može postati pakao, ako postavlja previše zahtjeva ratnim jedinicama, koje nisu sasvim dovoljne da izvrše većinu zadataka što se od njih očekuju. Ali budući da je to općenita okolnost u britanskoj ratnoj mornarici tokom bilo koje faze rata, komodor Harwood je vjerojatno izustio poneku mornarsku te nastavio svoj posao.

Ajax, taj brod mnogih putovanja, nepredviđeno se istaknuo i time, što je bio prvi britanski brod koji je potopio jednog neprijatelja u drugom svjetskom ratu. Dana 3. rujna 1939. godine u 13 h 30 min, samo tri sata nakon objave rata Njemačkoj, ugledao je brod za koji se ispostavilo da je njemački. To je bio parobrod Olinda, na putovanju iz Montevidea za Njemačku, s teretom vune, kože, pamuka i starog željeza.

Okolnosti nisu bile povoljne za Ajaxu jer je odred mornara morao zaposjesti brod i skinuti posadu s Olinde, nakon čega je brod potopljen.

No, to nije bilo dosta, pa je drugog dana Ajax ulovio još jedan njemački trgovački brod i potopio ga. Taj je imao 7.000 tona nosivosti, a zvao se Carl Fritzen. Kapetanu Woodhousu se žurilo da uspješno ratuje.

Woodhouse je za vrijeme prvog svjetskog rata služio kao poručnik korvete i poručnik fregate na Kraljevskom brodu Bristol. Bio je unaprijeđen u čin kapetana korvete 1927. godine, a kapetana fregate 1934. Za zapovjednika Ajaxu došao je 1937. godine.

Zanimljiva je činjenica da se Kr. brodom Bristol zatekao u bitki kod Falklandskih otoka protiv njemačke, tzv. kineske eskadre kojom je zapovijedao admiral Graf von Spee. Hitler je imenovao treći i posljednji od svojih džepnih bojnih brodova po von Speeu, koji je postao gotovo legendarni heroj za svoje sunarodnjake.

Admiral von Spee, njemački grof, odlučno je pobijedio britansku eskadru admirala Cradocka, 1. rujna 1914, godine ispred luke

Coronel u Čileu. U toj su bitki potopljeni Monmouth i Good Hope, uz mnogo izgubljenih života, prije nego su borbu prekinuli Britanci. To je bio uobičajeni britanski loš početak rata, ali takav je poraz zaprepastio naciju, dok je u Njemačkoj izazvao ekstazu radosti.

Ali 8. prosinca 1914. situacija se dramatično okrenula, kad je eskadra admirala Sturdeea zatekla Nijemce kod Falklandskog otočja i uništila ih, kojom prilikom je von Spee potonuo sa svojim brodom.

Prema tome, kapetan Woodhouse je imao dugotrajno iskustvo u ratovanju u vodama Južnog Atlantika, pa mu je već prvih mjeseci drugog svjetskog rata služilo na čast što je ulovio nekoliko neprijateljskih brodova. Uskoro je trebao da sudjeluje u jednoj drugoj pobjedi u južnim vodama, koja je također odjeknula svijetom ...

*

Potpuno nesvjestan sjajnih Harwoodovih zaključaka, kapetan Langsdorff je plovio prema frekventnom području La Plate. Mišljaše da se putem dosta odmorio, pa da može nesmetano učiniti još koji lov.

Harwood se malo prije toga prekrcao s Exetera na Ajax, pa se našao na toj manjoj krstarici kad je Graf Spee udobno plovio prema lovištu, preko sunčane pučine toplog Južnog Atlantika.

Graf Spee se 6. prosinca na sredini Atlantika sastao s uskoro zlogasnim Altmarkom, na kojeg je prekrcao veći dio posade Tairoe i Dorica Stara, te uzeo živežne namirnice i gorivo. Razišli su se dogovorivši se za novi sastanak poslije nekoliko dana na području La Plate. Oba su se broda zatim spremala da jurnu u Njemačku, jer je Graf Spee do tada bio besprekidno na moru od sredine mjeseca kolovoza, te mu je bio potreban remont.

Ostavivši sporijeg Altmarka iza sebe, Langsdorff je pohrlio na sjeverozapad da bi izvršio još nekoliko brzih prepada prije dugačkog i opasnog putovanja kroz hladna mora oko svoje rodne Evrope. Još jedan dan je zadržao taj kurs, sve dok je bio siguran da se nalazi blizu trgovačke rute za južnoameričke luke, pa je sada nestrpljivo očekivao da naiđe i deveta žrtva.

U takvom iščekivanju primio je iz Berlina vijest o pokretima britanskih ratnih brodova u južnoj hemisferi. Ajax, Achilles, Exeter i Cumberland nalazili su se uzduž obala Južne Amerike, a Renown i Ark Royal s drugim brodovima, koncentrirali su se na zapadu Afrike,

s krstaricama Sussex i Shropshire iz Capetowna i Simonstowna. Njemačka je imala mnogo prijatelja koji su joj slali izvještaje iz Afrike i Amerike.

U predvečerje 7. prosinca pažljivi motrilac na Grafu Speeu ugledao je dim. Promijenili su kurs i potegnuli prema brodu, za koji se ubrzo ustanovilo da je maleni trgovački brod, ali ako je britanski, onda je vrijedan da ga se potopi.

Bio je britanski, i deveta žrtva u stupici njemačkog gusara. Bijaše to Streonshalh od 3.895 tona nosivosti, a pripadao je društvu Marwood Steamship Company of Whitby. Teret se sastojao od žita, utovarenog u Rosariju za Ministarstvo prehrane Ujedinjenog kraljevstva. Posada je brojala 32 člana, a zapovjednik bijaše kapetan J. R. Robinson.

Kapetan Robinson je čitao na donjem mostu kad je prvi oficir palube sišao s mosta i rekao: »Čini mi se da je neki jedrenjak na horizontu.«

Jedrenjak!? To je bilo zanimljivo. Kapetan pođe odmah na zapovjednički most i izvuče svoj dalekozor. Sad je brod bio već bliže, pa kapetan uzvikne: »To nije jedrenjak, to je borbeni vrh jedne krstarice!«

On spusti dalekozor i ozbiljno se zamisli. Čuo je za Doric Starovu depešu od prije nekoliko dana te je znao da se u blizini nalazi njemački gusar. Ali možda to nije gusar nego britanska krstarica. Nije imalo smisla odašiljati S.O.S. ako se pokaže da je brod prijateljski, a kapetan je imao osjećaj da je brod britanski.

No, svejedno je naredio da se čamci za spašavanje opskrbe namirnicama i iskrenu van na svojim sohama da bi bili spremni za spuštanje. Zatim je usmjerio svoj dalekozor prema dolazećem bojnem brodu. Ovaj se stalno približavao točno s pramcem prema njima, tako da Robinson nije mogao čitati njegove zastavne signale, što je bilo baš po Langsdorffovoj želji. Brod je dolazio i velikom brzinom, pa se kapetan Robinson sve više uznemiravao.

Ali najednom, posve iznenada, kad je bio blizu Streonshalha, džepni bojni brod je promijenio kurs i kapetan Robinson odmah ugleda zastavu koju je taj brod vijao iznad svoje krme — bila je to najveća nacistička zastava koju je ikada vidio. Istovremeno su mogli

pročitati i zastavne signale: »Ako emitirate preko svog radija, smjesta ću otvoriti vatru!«

Odstojanje je bilo sigurno za pogodak, pa kapetanu Robinsonu nije preostalo ništa drugo nego da se povine oštrom naredjenju njemačkog broda. Robinsonov radio je šutio, ali je kapetan bio aktivan.

Zavitlao je brodske dokumente u more, u otežanoj vreći, kojom su svi trgovački brodovi bili opskrbljeni još na početku neprijateljstava. Zaustavio je brod i naredio da se čamci otisnu. Međutim, posadi ne bijaše dopušteno veslati prema veoma udaljenoj obali, kao što je to bio slučaj s ljudima Africa Shella, već joj je naredeno da se prekrca na gusarski brod. Članovi posade dođoše nevoljko i smrknuto zbog tako neočekivana zarobljavanja.

Odred njemačkih mornara popeo se na Streonshalha, gdje ga je dočekaao neprijazan izraz lica kapetana Robinsona, tog dva puta torpediranog veterana iz prvog svjetskog rata. Izvršio je pretres, pa je nešto plijena prenijeto na bojni brod, koji je polagano kružio oko nepomičnog britanskog teretnjaka. Tada su prekrkali i kapetana Robinsona, pa je na svoje iznenađenje (a sigurno i na svoju radost), našao svoje zemljake već na njemačkom ratnom brodu. Rekli su mu da se s njima dobro postupalo, toliko dobro koliko se moglo očekivati u tim okolnostima, pa je s olakšanjem saznao da se osvajač pokazao kao vrlo dobro odgojeni gusar. Robinson je dobio obrok crnog kruha i margarina te nešto kave, a kasnije čašu piva. Streonshalh je potopljen bombama koje su bile smještene u svako od njegova četiri skladišta, a zatim se Graf Spee počeo klizeći udaljavati s groblja svoje posljednje žrtve.

Pet mjeseci po moru, desetak tisuća morskih milja plovljenja, devet britanskih žrtava s ukupno 50.089 tona nosivosti, a ni jedan izgubljeni ljudski život! Zarobljenici na brzom Grafu Speeu shvatili su da se njihov njemački osvajač ponosi svojim uspjehom, pogotovo zato što se može pohvaliti da nitko nije poginuo zbog njegovih akcija. Zarobljenici su bili svjesni da mogu biti sretni što padoše u tako dobre ruke. A kako bi tek sretni bili oni jadnici što se preznojavaju u svom bijednom položaju na paklenskom brodu Altmark. Svaki od njih dao bi sve na svijetu da se može vratiti uljudnom i časnom kapetanu Langsdorffu, umjesto da pati na brodu koji nije bio konstruiran za

primanje tolikog broja ljudi. Ali nitko nije mogao promijeniti njihov položaj. Bili su zarobljeni i zarobljenici su morali ostati još mnogo tisuća morskih milja, sve dok se nađoše na pragu Njemačke ...

Nekoliko minuta poslije svitanja, 13. prosinca, Graf Spee je ugledao krupne jarbole još jednog broda. Preko razglasa je naređeno: »Brod na borbu!«, a posada je zaposjela svoje borbene stanice, dok je džepni bojni brod pojurio najvećom brzinom, hrleći prema još jednoj žrtvi. Zatim je s motrilišta odjeknuo povik, veoma hitan i ispunjen nekim prizvukom, kakav se još nije čuo. Brod ispred njih ne bijaše nenaoružani, bespomoćni teretnjak, već ratni brod — jedna krstarica.

A oni upadljivi, masivni jarboli otkrili su im da je to britanski ratni brod Exeter.

10.

Komodor Harwood se odlučio.

»On plovi brzinom od oko 15 čvorova«, zaključio je Harwood, »tako da bi mogao stići do žarišnog područja kod Rio de Janeira ujutro 12. prosinca, ispred La Plate do podne istog dana, a do Falklandskog otočja 14. prosinca.« Tako bi to bilo, ako bi džepni bojni brod ostao još haraćiti u Atlantiku po našim prometnim arterijama.

Ali pitanje je bilo prema kojem području će se uputiti? Ipak, komodor Harwood je bez oklijevanja rekao: »Rijeka La Plata«, i odmah naredio svojoj lovačkoj grupi da se pripremi za susret s gusarom.

Razvitkom situacije komodoru Harwoodu su ostala na raspolaganju samo tri broda, koji su trenutno bili nadaleko rastureni. Kad su stigle vijesti o napadu na Dorica Stara, krstarice Ajax i Exeter su se nalazile u Port Stanleyu², prepustivši se veoma potrebnom odmoru i popravcima vlastitim sredstvima.

²Port Stanley je bila pomoćna mornarička baza na Falklandskim otocima

Achilles se nalazio u blizini Rio de Janeira, a Cumberland na rijeci La Plati. Nikakve druge vojnopomorske snage nisu bile dovoljno blizu da bi mogle djelotvorno sudjelovati u planovima komodora Harwooda, kad je zaključio da bi se džepni bojni brod mogao pojaviti pred La Platom.

Krstarici Cumberland, brodu s topovima kalibra 203 milimetara, bio je prijeko potreban temeljiti popravak, pa je komodor Harwood naredio da krene odmah na Falklande radi popravaka svojim vlastitim sredstvima. Međutim, upozorio je kapetana Fallowfielda neka bude u stanju pripravnosti i spreman za pokret uz upotrebu dva propelera čim dobije za to nalog.

Ajaxu je naredio da smjesta isplovi, Exeteru da ga slijedi čim završi reparaturu 8. prosinca, a Achillesu da uplovi u Montevideo radi popune svojih zaliha goriva, a zatim da ga napusti također 8. prosinca, pa da se tako sve tri krstarice koncentriraju na području ispred ušća La Plate, 12. prosinca. Strogo se održavao prekid radio-telegrafskog saobraćaja, čim je emitirana Harwoodova depeša jer intenzivna aktivnost radio-stanica nije smjela biti povod koji će otjerati džepni bojni brod što se približava.

Harwood je imao tri broda prema jednom neprijateljskom, ali je samo u jednom pogledu imao prednost. Njegova je najveća krstarica u usporedbi s džepnim bojnim brodom bila još uvijek malena i potpuno nesuvremena, kako su to pokazali novi brodovi admirala Readera. Jedino bila je nešto brža.

Gradnja krstarice Exeter (ime je dobila po gradu u zapadnoj engleskoj pokrajini odakle je bila i većina posade), započeta je 1928, a dovršena 1931. godine. Zbog zastarjele konstrukcije bila je predmet kritike u vojnopomorskim krugovima. Međutim, za džepne se bojne brodove nije moglo reći da su zastarjeli u bilo kojem pogledu.

Prema stvarnom deplasmanu džepnih bojnih brodova od približno 13.000 tona, Exeter je imao samo 8.390, a Ajax i Achilles bili su znatno manji, s deplasmanom od 6.985 tona. Exeter je nosio šest topova kalibra 203 milimetara u tri dvostruke topovske kule, zatim četiri protuavionska topa kalibra 105 milimetara te šest torpednih cijevi. Brzina mu je bila 32 čvora.

Topovi kalibra 280 milimetara s džepnih bojnih brodova mogli su izbacivati projekte teške 304 kilograma na udaljenost od 27.420 metara, prema Exeterovom dometu od 24.678 metara i najvećim njegovim granatama težine samo 116 kilograma. Exeter se stvarno mogao savladati na razlici dometa od oko dvije milje, ali čak ni to nije bio najznačajniji činilac u bilo kojoj eventualnoj bitki.

Njemački su bojni brodovi bili masivno oklopljeni i na svojim vitalnim dijelovima zaštićeni čelikom debljine 102 milimetra, s unutrašnjim oklopom od 38 milimetara, a na njihovim topovskim kulama bili su čelični limovi od 178 milimetara debljine. Kad bi Exeterove granate padale na džepni bojni brod, osim kad bi to bilo iz veoma malog odstojanja, ne bi mogle prodrijeti kroz neprijateljski oklop i prouzrokovati bilo kakvo oštećenje. Ali zato je svatko znao, a događaji su to i potvrdili, da ako jedna granata kalibra 280 milimetara padne na tanano oklopljenu krstaricu, može je stvarno izbaciti iz akcije.

Teoretski, džepni su bojni brodovi uz svoje nadmoćno naoružanje i sa svojim masivnim oklopom, mogli upravo s prezirom slomiti otpor jednog malog Exetera. Pa kakve su onda izgleda za uspjeh protiv

jednog modernog džepnog bojnog broda imale još manje krstarice Ajax i Achilles?

Ajaxova kobilica položena je 1933, a gradnja broda završena 1935. godine; glavno naoružanje sastojalo se od osam topova kalibra 152 milimetra, ugrađenih u četiri dvostruke topovske kule, zatim, od osam protuavionskih topova kalibra 105 milimetara te osam torpednih cijevi. Gradnja Achillesa započela je 1931, a završila 1933. godine, a imao je isto naoružanje kao i Ajax.

Ajax i Achilles sa svojom tankom čeličnom »kožom«, kao štitom od 304 kilograma teških granata mogli su za uzvrat izbacivati granate od 45 kilograma, za tri milje kraći domet. Vojni teoretičari u Njemačkoj govorili su da britanske krstarice hrle u smrt ako zaplove prema očekivanom Admiralu Scheeru; džepni bojni brod bi ih potopio jednu za drugom još prije nego bi uspjele doći dovoljno blizu da ga oštete svojim topovima.

Stručnjaci su očito imali krivo, premda su u ovom slučaju trebali da budu u pravu. Čak ni činjenica da su sve tri manje krstarice bile brže od bojnog broda nije se činila kao prednost, jer vjerojatno bi ih njihova brzina mnogo prije dovela u domet teških projektila od kojih bi ih svaki pojedini mogao potopiti.

Ipak, na britanskoj su strani bila dva važna i presudna činitelja, čak i usprkos neprijateljskom teškom oklopu i 280 milimetarskim topovima: to su bile britanska vojnopomorska vještina i odvažnost.

11.

Achilles je dodijeljen Južnoameričkom divizionu 27. listopada 1939. Nalazio se pod zapovjedništvom kapetana fregate W. E. Parryja, koji je stupio u ratnu mornaricu 1905. godine te završio svoje kadetovanje u Dartmouthu s pet odličnih ocjena na poručničkom ispitu.

Bio je stručnjak za torpeda, a službovao je na Birminghamu u Velikoj floti tokom prvog svjetskog rata. Kasnije je bio operativni oficir na nosaču aviona Eagle u Kini, zatim rukovodilac protupodmorničkog zavoda u Portlandu te u Imperijalnom vojnom koledžu. Napokon se ukrcao na Achillesa 1938. godine.

Achilles je ustupljen vladi Novog Zelanda kao školski brod za pitomce te se prilikom izbijanja rata zatekao u Aucklandu. Njegovu je posadu sastavljalo 327 Novozelanda, od kojih i nekoliko Maora. Kapetan Parry je brzo uočio da u Novozelanda nema rasne netrpeljivosti te da su oni gotovo fanatično ponosni na svoje maorske sunarodnjake. Bio je to dobar brod, s dobrom i discipliniranom posadom, pa se komodor Harwood obradovao primivši vijest da su ga dodijelili njegovom sastavu.

Kad je naredio da se Ajax i Exeter sretnu u La Plati, Achilles je patrolirao ispred Pernambuca i Cabadella, smetajući njemačkim trgovačkim brodovima koji su se nalazili unutar stupice, ne usuđujući se isploviti. Brazilska je avijacija izašla da izvidi prisutnost tog ratnog broda ispred svoje obale te je mnogo pridonijela općoj konfuziji, identificirajući Achillesa kao džepni bojni brod. To baš nije pomoglo i onako preopterećenom britanskom Admiralitetu, ali ih je kapetan Parry mogao umiriti na vrijeme.

Ploveći na jug Achilles je pristao u luci Montevidea zbog opskrbe gorivom, gdje su ga Urugvajci, koji su bili prijateljski nastrojeni prema britanskoj stvari i suviše gorljivi u iskazivanju svojih osjećaja, izvanredno dočekali.

U međuvremenu se Ajax požurio pridružiti Achillesu i Exeteru na području La Plate. Dana 5. prosinca primio je depešu od britanskog pomorskog atašea u Buenos Airesu, da je njemački parobrod Usukuma, od 7.800 tona nosivosti, napustio Bahiu Bianca 4. prosinca u 19 sati. Pretpostavljajući da će se njemački trgovački brod

pokušati dohvatiti luke unutar teritorijalnih voda, Harwood je odmah naredio Ajaxu da hitno krene za Montevideo.

Ova se pretpostavka pokazala izvanredno točnom. Bila je predznak uspjeha njegovih pogađanja o džepnom bojnom brodu, za kojeg je Harwood još uvijek mislio da je Admiral Seheer.

Dana 5. prosinca u 19 h 10 min zapažen je dim nekog parobroda na horizontu, pa je promijenjen kurs i Ajax mu se približio. Bila je zaista Usukuma! Kapetan Woodhouse je naredio da se taj brod zaustavi a zatim je na njega poslao odred svojih mornara. Ali posada Usukume je imala dovoljno vremena da sama potopi svoj brod. Ajax se zatim, stotinjak milja istočno od Montevidea, pridružio Achillesu. Dva dana kasnije priključio im se i Exeter.

Sada je potjerna grupa bila spremna. Usukuma je bila samo jedna upadica u redovitim poslovima Ajaxa. Sljedeći sati i dani bit će mnogo značajniji.

Komodor Harwood je zatim odabravši položaj za susret s njemačkim gusarom postavio svoje brodove na poziciju 32° S i 47° W. To je bilo frekventno područje na kojem se stječu mnoge pomorske prometnice prema ušću La Plate. Dakle, situacija koja točno odgovara jednom površinskom napadaču.

Dana 12. prosinca komodor Harwood je svojim kapetanima javio kratka, sažeta i jasna uputstva za borbu.

»Moj plan je«, glasila je njegova poruka, »da se tri krstarice zajednički suprotstave jednom džepnom bojnom brodu. Napasti odjednom, bilo danju, bilo noću!«

Tradicionalno prihvaćanje borbe u britanskoj ratnoj mornarici — napad!

»Po danu nastupiti kao dvije jedinice. Prvi divizion, tj. Ajax i Achilles zajedno, a Exeter odvojeno, da bi se omogućilo bočno gađanje. Prvi divizion će usredotočiti svoju topovsku paljbu. Po noći će brodovi ostati u normalnoj formaciji u razmaknutom stroju.«

Tog su dana tri broda manevrirala kao da djeluju dva diviziona, izvodeći koncentraciju i vježbe bočnog obuhvaćanja neprijatelja. Kad se to završilo, nastupilo je iskušenje iščekivanja da bi se ustanovilo da li su računi njihova starješine bili ispravni.

Možda su to bili za komodora Harwooda i suviše kritični sati, ali on to nije pokazivao. Sigurno je posumnjao u svoja vlastita proricanja.

Činilo se gotovo nevjerojatno da će u zoru sljedećeg dana slika biti baš takva kakvu je on prorekao, s neuhvatljivim, toliko traženim njemačkim bojnim brodom, što s horizonta uslužno dolazi ravno u njihove ruke. Zaista previše nevjerojatno...

*

Svitanje u zoru 13. prosinca 1939. U početku malo svjetla a zatim se ništa više nije vidjelo osim uobičajenog tihog mora Južnog Atlantika. Posade su se nalazile na svojim jutarnjim borbenim stanicama. Zatim se jače rasvijetlilo kad se sunce počelo dizati iznad ruba obzorja, a dvije duge sive sjene nisko u vodi mogle su se raspoznati kao Achilles i Exeter. Brodovi su se počeli prestrojivati u borbeni poredak te je utoliko bivalo još svjetlije. Plovili su brzinom od 14 čvorova u kursu 060, na čelu formacije Ajax, iza njega Achilles, a jednu milju iza njega, na začelju Exeter.

Ajax je prvi opazio dim, jednu gotovo beznačajnu brazgotinu nad horizontom, s lijeve strane pramca. To je bilo u 06 h 09 min. Kapetan Wodhouse je izvijestio komodora Harwooda, koji je baš sišao dolje.

»Signalizirajte Exeteru da se primakne tom položaju i ispita o čemu se radi« — naredio je Harwood došavši opet na palubu.

Exeter je potvrdio primitak depeše, pa se kapetan Bell izdvojio iz linije brazde i pojurio na sjever prema dimnom oblačku. Kapetan fregate Bell je unaprijeđen u taj čin 1938. godine. Kao zastavnik službovao je na krstarici Cumberland i Challenger, a kasnije na Canadi još za vrijeme prvog svjetskog rata. Mnogo kasnije bio je komandant bojnog krstaša Renown. Kapetan Bell je prisluškivao nagađanja oko sebe o udaljenom čuperku dima, ali je svoje mišljenje zadržao za sebe.

Gotovo u isti čas netko reče da može razabrati džepni bojni brod, ali za dvije-tri minute prevladalo je opće mišljenje da se radi o trgovačkom brodu. Zatim, posve neočekivano, učinilo se da se dim diže, pa se moglo jasnije vidjeti što nadolazi.

Ugledali su borbenim uređajima opremljen vrh ratnog broda!

Smjesta su klaksoni zabrujali na uzbunu, a istovremeno je odaslana depeša komodoru Harwoodu: »Mislim da je to džepni bojni brod.«

Za čas je s britanske krstarice nestalo raspoloženje stvoreno redovitim poslom i monotonijom. Brodom je prostrujala uzbuđenost i ona napeta jeza što prethodi svakoj bitki. Ta pojavio se, evo,

neuhvatljivi njemački gusar, koga su lovili dva i pol mjeseca. Bio je sada u njihovom vidokrugu i oni su jurili prema njemu, pa im ovaj put ne može izmaći. Nitko nije klicao od veselja, ali je to bio trenutak što razdire živce, jer su svi znali da će to biti prva pomorska bitka drugog svjetskog rata, a oni su, evo, trebali da sudjeluju u njoj.

Plan komodora Harwooda, koji se uvježbavao prethodne večeri, primjenjivao se sada u neposrednoj akciji. Eskadra se smjesta prestrojila u dva divizona, prvi divizion Ajax i Achilles, a drugi Exeter, ili, drugim riječima, manje krstarice treba da progone i da se bore zajednički, dok će Exeter djelovati zasebno.

Exeter je krenuo na sjeverozapad, dok su ostale dvije krstarice pojurile najvećom brzinom što su im omogućili njihovi prenapregnuti strojevi u razlaznom kursu na sjeveroistok. Tako bi džepni bojni brod došao između dva divizona i bio prisiljen istovremeno se boriti s obojicom, zbog čega će se smanjiti koncentracija njegove artiljerijske vatre.

Moglo se vidjeti kako džepni bojni brod jezdi velikom brzinom, ne pokušavajući izbjegnuti bitku. Samo dvije minute nakon što je kapetan Bell poslao depešu komodoru Harwoodu, njemački je ratni brod otvorio paljbu svojim glavnim naoružanjem protiv Exetera. Dvije minute kasnije i Exeter je otvorio vatru svojim topovima kalibra 203 milimetra, u 06 sati 20 minuta.

Njemački bojni brod je još uvijek nadolazio, što je s obzirom na naređenja data Langsdorffu iz Berlina, bilo iznenađujuće.

12.

Uloga njemačkog površinskog gusara bila je da dodijava neprijatelju te da veže nerazmjerno velike vojnopomorske snage u njihovom nastojanju da ometu njegovo djelovanje. Trebao je da ranjava bez opasnosti, a da on sam ne bude ozlijeđen, da napada bespomoćne trgovačke brodove i da se ne upušta u borbu s nijednim neprijateljem, čak i slabijim od Grafa Speea, ako bi postojala i najmanja opasnost oštećenja broda. Kapetan Langsdorff je dobio sasvim određeno naređenje da pobjegne ispred svakog savezničkog ratnog broda ne upuštajući se u borbu, pa čak ni s trgovačkim brodom, ako je ovaj dobro naoružan. I to nije bila politika kukavičluka, već zdrava vojnopomorska taktika, sračunata za to da posluži postizanju ciljeva Njemačke bolje nego jedna bravurozna pomorska bitka.

Njemačka ratna flota bijaše i suviše skromna da bi riskirala oštećenje i samo jedne svoje jedinice, jer bi i najblaže oštećenje tokom neke inače uspješne bitke moglo biti fatalno za džepni bojni brod, koji krstari tako daleko od svoje domovine.

U stvari, problem je bila razdaljina od tisuće i tisuće milja između broda i dobro opremljenih mornaričkih brodogradilišta Njemačke, gdje bi se mogli izvršiti veći popravci. S lukama po cijelom svijetu, Britanci su uvijek mogli popraviti neko oštećenje u razumnom roku i svoj brod ubrzo vratiti natrag da patrolira na otvorenom moru. Ali kad bi Graf Spee pretrpio neku povredu — recimo prodor ispod vodene linije, ili oštećenje svoje mašinerije, to bi zaista bilo katastrofalno, čak i u slučaju da dobije bitku i sigurno napusti bojište.

Ako njegova vlastita posada ne bi mogla popraviti oštećenje na otvorenom moru, brod bi morao projuriti kroz »špalir batinaša« na dobro čuvanim sjevernoatlantskim prilazima Evropi, ploveći daleko na sjever i nastojeći neopaženo kliznuti niz Sjeverno more do Njemačke. A to je razdaljina od svojih 12.000 morskih milja — što je suviše dugačak put za popravak oštećenja, a i suviše dugo vrijeme izbivanja iz akcije.

Naređenja Langsdorffu bila su decidirana, ali je on u zoru 13. prosinca, kad je ugledao masivne jarbole Exetera, ipak čitavih petnaest minuta držao svoj kurs ravno prema britanskim ratnim brodovima.

A zašto? To su se upitali i britanski komodor i zapovjednici krstarica, a isto tako admiral Raeder i Hitler u Berlinu, čim su to saznali, a pitali su se godinama kasnije i vojnopomorski stratezi širom svijeta.

»Čuvajte se neprilika« naređeno je Langsdorffu, kao i ostalim zapovjednicima površinskih gusarskih brodova. On je ipak tog sudbonosnog 13. prosinca hotimice nastojao zametnuti borbu s nekim britanskim ratnim brodom. Ako to nije bilo traženje neprilika, onda nije bilo ništa.

Rekli su mu neka radije pobjegne pred neprijateljem nego da riskira oštećenja. Opremili su ga i radarom da bi imao pregled nad svojim protivnicima. Toga se dana činilo da će biti neprilika, a nije bilo nikakvih upozorenja o tome što se nalazi iza horizonta, ali ipak, nema sumnje, da su njegovi motrioci s viših motrilačkih položaja, na kojima su neprestano stražarili, ugledali Exetera prije nego što su britanske krstarice vidjele zloslutni dim njemačkog broda. Da je Langsdorff htio, imao bi vremena skrenuti na stranu i prostora za pobjeći te neupadljivo umaknuti u prostranstva okolnog mora, budući da neprijatelj nije imao korisnu, »dalekovidnu« radarsku aparaturu.

Da je Langsdorff naredio neprimjetno povlačenje, ne bi tog dana došlo do strahovite pomorske bitke i do dramatičnog svršetka jednog od najboljih ratnih brodova svijeta, bez obzira na proročanstva svih onih koji su vidjeli početak te borbe. A što se Langsdorffa tiče, ne bi došlo do njegove osobne tragedije — tragedije koju su rastrubili na najglasniji mogući način po svim novinama svijeta, tako da je to bilo dovoljno da potrese i neprijatelje Njemačke.

Harwoodu bi jedino preostalo da iščekuje brod koji se nikad neće pojaviti. Poslije nekoliko sati ili nekoliko dana diskreditirali bi ga kao proroka, ne saznajući nikad kako je savršeno točno bilo njegovo proricanje. Tim pukim slučajem ne bi mu pripala iskazana priznanja, premda bi ih s pravom zaslužio. Nerazjašnjiv postupak protivnika, pri tako slabim izgledima za vlastiti uspjeh, dovodi ili do slave, ili do tame zaborava.

Istini za volju, bilo je izvještaja da su se Langsdorffovi motrioci zabunili u Exeterovim jarbolima. Prema obavještenjima koja je Langsdorf primio iz Berlina, vjerojatno preko Južne Amerike, najavljeno je putovanje Highlanda Monarcha, jednog osobito

vrijednog broda od 14.000 tona nosivosti, vlasništvo Royal Mail Linea, s rijeke La Plate za Britaniju. Čini se da je Langsdorff pretpostavljao kako će se taj brod naći u konvoju, pa kad su opazili Exeterove jarbole, možda su ih zamijenili s jarbolima nekog razarača.

A razarač se uopće ne može mjeriti s jednim moćnim bojnim brodom. Možda je Langsdorff zamišljao kako će taj maljušni ratni brod pomesti s morske površine i raznijeti ga iz vode jednim ubojitim plotunom iz svojih golemih topova, a zatim se zaletjeti u sredinu bespomoćnog konvoja, baš kao vuk među krezube ovce. Istina, Langsdorffu su rekli neka ni najmanje ne riskira te se ne upušta u okršaj ni s najmanjim britanskim ratnim brodom, jer uvijek postoji fatalna mogućnost oštećenja.

Ali je Langsdorff možda bio sit neprestanog izbjegavanja i umoran od toga da ne čini ništa, osim da lovi i uništava štropotave trampere, koji nalikuju preplašenim starim gospođama. Odgojen za zvanje borca, možda u lakoumnom raspoloženju nije mogao odoljeti iskušenju da stupi u kreševu s tradicionalnim neprijateljem svoje zemlje.

Uskoro se vraćao kući, pa je možda i to bio odlučujući faktor. Možda je razmišljao i o tome što će se desiti ako bude oštećen. Maleni brod poput razarača, umovao je Langsdorff, vjerojatno ne bi mogao bitno izmijeniti njegova očekivanja za sretan povratak, a ako bi trebalo izvršiti popravke osim onih koji se mogu obaviti na moru, ubrzo bi ih otklonili u Njemačkoj.

Moguće je, također, da mu se pomisao na okončanje tog putovanja u bljesku slave učinila neodoljivom. Nikad prije nije jedan snažni bojni brod imao takvu priliku da ranjava neprijateljsko brodovlje. Mogao ih je sada, kako vjerovalaše možda Langsdorff, raspršiti i uništiti bez žurbe, uz potapanje možda više brodova za nekoliko sati, nego što je to učinio kroz sve ove dosadne mjesece po moru. A južnoamerička obala bijaše dovoljno blizu da bi britanski mornari mogli sretno stići do nje u svojim čamcima. More je bilo mirno i činilo se da će takvo i ostati još nekoliko idućih sati. Tako bi se udovoljilo i njegovim obzirima prema životima pomoraca s trgovačkih brodova.

Ali to su sve samo nagađanja i pretpostavke. Pravi motiv Langsdorffovog postupka neće se nikad saznati. Dokumenti koji bi

možda razotkrili te motive, kasnije su slučajno spaljeni, jer je neki mladi oficir krivo razumio jedno naređenje svog zapovjednika.

Nijedan čovjek nije dosljedan u svim svojim akcijama, pa je i Langsdorff tog dana pogriješio, na radost neprijatelja svoje zemlje. Račun mu je bio isto tako pogrešan kao i onda kad je s velike udaljenosti otvorio vatru na Dorica Stara, i tako mu omogućio da preko radija upozori o gusarskom napadu.

Kapetan Langsdorff se nalazio u svojoj kabini na zapovjedničkom mostu, odmarajući se ili spavajući, kad je dolazak zore osvijetlio područje bitke. Na palubi se nalazio njegov Arado, hidroplan, njegove oči u prijašnjim susretima, kad bi mu radar zakazao. Ali tog dana je hidroavion ostao neupotrebljiv i rastavljen na palubi, gdje su ga mehaničari pokušavali popraviti prethodne večeri. Događaji su se urotili protiv njemačkog zapovjednika. Da je imao svoj Arado, tajne ispod horizonta potpuno bi mu bile poznate.

Da li bi u tom slučaju pobjegao?

Jedan od njegovih motrilaca kosio je pogledom po svom luku horizonta, zastavši malo te opet vraćajući pogled. Prošla je duža stanka dok je tako zurio i dok se malo jače razdanilo. Tada se začuje nagli povik prema mostu: »Brod desno od pramca!«

Langsdorffa pozvaše iz njegove kabine. Oficir straže je znao za iščekivanja u vezi s Highland Monarchom, pa je možda zaključio da su planovi njegova zapovjednika za presretanje broda dobro procijenjeni. Možda je lakoća, kojom su pljačkali i sretno izmicali, stvarala u njemu neko pouzdanje, koje se tog jutra pretvorilo u nemarnost.

Langsdorff je zurio kroz svoj dvogled. Brod se nalazio 17 milja daleko prema pokazivanju daljinomjera. Izdao je zapovijed: »Brod na borbu!«, pa su klaksoni zabrujali po cijelom brodu, tjerajući posadu da u suludoj stisci i jurnjavi zaposjedne svoja borbena mjesta.

»Još nekoliko jarbola«, čulo se odozgo. Povik s motrilišta trgnuo ih je svojim zlogukim naglaskom što je zatreperio u tim riječima. Bilo je, dakle, više brodova na horizontu. Da li je to možda konvoj?

Graf Spee je još uvijek umjerenom brzinom krstarenja klizio vodama Atlantika, zadržavajući svoj kurs prema nepoznatim brodovima. A onda prepoznaše jedan od brodova — i zaprepastiše se. Jedan je oficir provjeravao masivne jarbole i nadgradnju, koja je

baš izvirala ispod horizonta, pa su iz priručnika o podacima ratnih brodova zaključili da to nije razarač nego krstarica, a jedino je britanska krstarica Exeter mogla imati te masivne jarbole kao ovaj brod na horizontu. Exeter sa šest topova kalibra 203 milimetra.

Prije nego je Langsdorff imao vremena da »probavi« te novosti, s motrilišta začuo se još jedan krik identifikacije. Ostali vitki jarboli pripadali su dvjema razaračima, izvještavao je izviđač.

Langsdorff je imao naređenje da umakne pred protivnicima kao što su bili ova krstarica i dva razarača. Ali, usprkos svim naređenjima nije promijenio kurs, što je dokaz protiv kasnijih optužbi radi kukavštine. Vidjeli su ga kako zuri naprijed kroz svoj dvogled, i dalje namjerno ploveći u okršaj koji je mogao izbjeći. Konačno se okrenuo i pozvao k sebi svoje oficire.

Takva koncentracija ratnih brodova, zaključio je Langsdorff, može jedino značiti da je u blizini neki konvoj. Pa dobro! Oni će se pobrinuti za Exetera i udesit će razarače ako im stanu na put. A nedovoljno zaštićeni konvoj, koji može po volji potopiti — to bi bila sada jedinstvena prilika u životu! Događaji tog dana mogli bi postati prava katastrofa u povijesti britanskog pomorstva. Tog dana će Graf Spee doći na svoj račun.

I Langsdorff je zadržao svoj kurs ...

O njemu, kapetanu Langsdorffu, nalazili su se u kartoteci britanskog Admiralteta svi podaci, osim saznanja da će dva puta postupiti sasvim nepredvidivo i tako se zaplesti u bitku.

Tog 13. prosinca 1939, Langsdorff je bio blizu četrdesetšeste godine života. Rođen 20. ožujka 1894, bio je čovjek predodređen za more.

Karijera mu je bila časna, a zbog svoje inteligencije i dopadljivosti unapređivali su ga i tokom onih godina kad je to drugima bilo uskraćeno. Čovjek koji će zapovijedati jednim od najboljih Hitlerovih brodova trebao je da bude vrstan, a tokom čitavog svog službovanja on je impresionirao druge svojom nadarenošću i svojim sposobnostima.

Stupio je u njemačku carsku ratnu mornaricu u mjesecu travnju 1912. godine, u vrijeme kad se jedan drugi nazovi-diktator spremao za rat. Tokom tog rata, koji je zauvijek slomio njemačke nade o gospodstvu nad morima, Langsdorff je službovao prvo kao poručnik

korvete, zatim ađutant i torpedni oficir na Medusi, a onda kao ađutant i signalni oficir na brodu Grosser Kurfurst.

Kasnije je postao komandant u pomoćnoj minolovačkoj flotili u Sjevernom moru, a potom komandant minolovca M-36 i M-76, sve do kraja rata. Dana 25. prosinca 1917. unaprijeđen je u čin poručnika fregate, i to je bilo njegovo posljednje unapređenje u mornarici koja se više neće nazivati »carskom«. Uskoro je ona postala meta, najprije onima koji su od nje zazirali, a kasnije pak cilj onih koji su je željeli, jer je mogla pridonijeti usponu na vlast, za kojom su žudjeli politički manijaci.

Langsdorffovoj karijeri nisu baš pomogla ograničenja njemačkih vojnopomorskih snaga poslije Versajskog ugovora, ali unapređenja su stizala redovito. Dana 1. travnja, 1922. godine unaprijeđen je u čin poručnika bojnog broda, a godine 1925. djelovao je kao oficir za vezu između ratne mornarice i vojske. Godine 1932. postao je ađutant ministra odbrane, a to je položaj koji odgovara položaju mornaričkog tajnika pri prvom Lordu britanskog Admiraliteta. Za ovako iznimno napredovanje u službi Langsdorff je svakako bio nadaren.

Langsdorff nije zapovijedao Grafom Speeom kad su o tom brodu pisali uvodni novinski članci, prilikom mimohoda u Spitheadu 1937. godine, ali, po svemu sudeći, on je ipak sudjelovao u toj ceremoniji. Ukrcao se na brod 1938. godine kao štabni oficir glavnokomandujućeg njemačke ratne mornarice, admirala Carlsa. Kasnije, te iste godine, preuzeo je zapovjedništvo nad džepnim bojnim brodom.

Dana 25. kolovoza, 1939. oprostio se od svoje supruge te isplovio s brodom iz Wilhelmshavena, znajući da se sprema rat i da kreće na putovanje, koje će biti dugačko i opasno i s kojega možda nema povratka.

Kapetan Langsdorff je imao najpovoljnije mišljenje o Britanskoj ratnoj mornarici, koja je smrvila bivšu Njemačku carsku ratnu mornaricu, u kojoj je on prvobitno službovao. Napuštajući Njemačku on je sigurno znao da će s obzirom na međunarodnu situaciju, vjerojatno buknuti rat uz sudjelovanje Velike Britanije, te je bio potpuno svjestan u kakve će ga pogibelji uvaliti njegova gusarska uloga.

Do tog časa bio je sretne ruke, sve mu je uspijevalo te nije bilo nijedne mrlje na njegovoj ličnosti. U Berlinu su se oduševili njegovim krstarenjem, pa su indirektno spominjali njegove uspjehe u štampi, ali ipak još nisu smjeli izričito spomenuti Langsdorffa i Grafa Speea. Sretni Langsdorff.

Ali ni u 06 h 00 min tog 13. prosinca Langsdorff nije znao da je njegova sretna trka završena. Dok je Graf Spee podrhtavao od ubrzanog rada svojih snažnih strojeva, Langsdorff se dogovarao sa svojim oficirima i razrađivao plan borbe. Prvo na Exetera! Njega treba izbaciti iz bitke, prije nego uspije shvatiti što ga je pogodilo. Zatim na razarače ....

Njegova ratna zastava hitro je istaknuta, lepršajući ponosno s kukastim križem, koji nikad nikome nije donio ništa dobra. Istovremeno su njegovi izviđači javili da se na vrhu jarbola Exetera vijori njegova ratna zastava — ta neokaljana zastava, koja je još uvijek ulijevala više poštovanja i odanosti nego bilo koja druga zastava na svijetu.

Exeter je dobacio svoj izazov — tu nije bilo problema da protivnik umakne.

Ugledali su Grafa Speea i o bitki je bilo odlučeno. Od trenutka kad ga je Exeter ugledao, a imao je veću brzinu, Graf Spee više nije mogao izbjeći bitku.

*

To je bilo u trenutku kad je Langsdorff znao da je prekasno za mijenjanje odluke i prekasno da umakne prije no što ga otkriju, kad je niz izvještaja njegovih izviđača vjerojatno pretvorio njegov vedri, jutarnji optimizam u groznu, napetu sumnju. Prva vijest koju je primio govorila je da je more čisto iza nadolazećih ratnih brodova. Nigdje nije bilo konvoja, a on se nepotrebno upustio u rizik!

A zatim još jedna kratka, naoko, nesmiljena vijest: ratni brodovi su se razdvojili, što je bio kobni znak, te pojuriše da bi obuhvatili njemački bojni brod.

I konačno je stigla vijest, koja ga je sigurno obeshrabrila, premda to nikad nije pokazao svojim oficirima. Oni drugi jarboli nisu pripadali razaračima, to su bile krstarice!

Poslije tih izvještaja Langsdorff je sigurno požalio svoju naglu odluku da napadne. Bile su to tri krstarice, doduše »sitne ribe« u

usporedbi s njegovim silnim brodom, ali britanske!

Znao je da se iz ove bitke neće izvući s nekoliko sitnih oštećenja, jer se ovakva vrsta sreće ne dešava u borbi protiv veoma disciplinirane i dobro izvježbane britanske ratne mornarice.

Ipak Langsdorff nije naredio da se izbjegne bitka. On je možda zamišljao bitku tako, da će smlaviti svoje protivnike prije nego oni njemu budu mogli nanijeti povrede, pa je njegov brod i dalje jezdio da ih dokrajči.

Langsdorff naprečac izda naređenje koje se može računati kao početak bitke kod La Plate. Njegovi topovi, kalibra 280 milimetara, okrenuše se prema Exeteru. Odjednom je brod zadrhtao. Ljudima se činilo da će im uši popucati od težine gromoglasnog zvuka, a potom su prve masivne granate poletjele iz topovskih usta visoko u zrak, u proračunatom luku, koji će ih dovesti točno tamo gdje se nalazi Exeter.

*

Ujutro 13. prosinca, nesretni zarobljenici na Grafu Speeu, koji i nisu bili baš tako nesretni, probudiše se od zavijanja klaksona i od lupe brzih nogu nad glavom. To je bila galama što tišti čovjeka, a koju je većina od njih više puta čula već prije.

»Opet su ukebali nekog bijednika«, pomisliše sigurno zarobljeni, posjedavši uzbuđeno na svoje pokrivače.

Po uobičajenim zvukovima ljudi što zaposjedaju svoja borbena mjesta, neposredno su zaključili da je Graf Spee opet ulovio u stupicu neki trgovački brod. Uskoro će morati stvoriti prostor za nove zarobljenike, što je bio problem za njih isto tako kao i za kapetana Langsdorffa. Bili su neudobno natrpani, tu u pregratku ispod pramčane topovske kule i bez novih drugova — zarobljenika. Pa ipak, bilo bi lijepo vidjeti nekoliko novih lica i čuti posljednje novosti.

No, odjednom su zarobljenici hitro poskakali na noge, osjećajući instinktivno da ovog puta postoji neka razlika u načinu na koji posada Grafa Speea pristupa borbi. Činilo se da ovaj put postoji neka razlika u načinu jurnjave ljudi, koji su dovikivali nešto, a sve je to odudaralo od uobičajenih okolnosti prilikom brodske uzbune. Tog su trenutka zarobljenici počeli bivati sumnjičavi, i dok su uz nestrpljenje osjećali i malo nade u svojim srcima, podilazila ih je neka jeza.

Iznenada jedan njemački oficir utrči k njima i povikne: »Gospodo, bojim se da vas danas moram ostaviti da se snalazite sami kako znate.« Poslije ovih riječi koje su ih presenetile, okrenuo se i pojurio opet van; vrata se za njim zalupiše, te je zarobljenicima bilo jasno da će biti zaključani.

Za neko vrijeme pogledavali su jedan drugoga, dok su im mozgovi brzo usvajali sve dojmove o komplikacijama što se kriju iza riječi i postupka tog oficira. Njihov prvi munjeviti zaključak bio je ispravan, jer su shvatili da je Graf Spee uletio u nevolju, te da će biti uvučen u borbu. Netko je između njih počeo klicati od veselja; pa tamo vani je britanska ratna mornarica i njezini brodovi pucaju na Nijemca što je potopio njihove brodove. Onda je klicanje prestalo. Ogledaše se po svojoj prostoriji. Znali su da se nalaze iza čeličnog oklopa, jer ih je i Langsdorff uvjeravao da se nalaze na najsigurnijem dijelu broda, ali što onda ako brod bude teško oštećen pa potone, a oni ostanu zaključani u svojoj čeličnoj kutiji...?

Ljudi su prestali misliti o tome. Pa britanska ratna mornarica je tamo vani i oni će je podržavati ovdje, u srcu neprijateljskog broda.

Odjednom i posve nenajavljeno, val je zvukova udario u metalne zidove njihove tamnice te se činilo da će se od toga svi zateturati. Neposredna pomisao mnogih bila je i to, da je Graf Spee već bio pogođen u borbi, ili je pretrpio ozbiljnu eksploziju. Trenutak kasnije, ošamućene pameti, shvatili su pravu istinu. Zaprepašćujuća i iznenadna eksplozija bila je paljba jednog od moćnih 280 milimetarskih topova iznad njihovih glava. Nalazili su se točno ispod topovske kule, pa su u sljedećih osamdeset minuta morali trpjeti gromoglasnu tutnjavu i tresak ovih ogromnih topova.

Kad su na Exeteru zabrujali klaksoni da se zaposjednu borbene stanice, mnogi pomisliše da je to uobičajena vježba ili lažna uzbuna. Vidjevši nakon toga eksploziju u moru sasvim blizu broda, uslijediše uzbuđljivi i tmurni komentari. Sad je došlo ono pravo! Otrijeziše se od zaostale pospanosti čim shvatiše da se sada bore za vlastite živote.

Zastavni signali zavijoriše se na Ajaxu. I ova je bitka počela s jednim historijskim upozorenjem, jer je komodor Harwood dao izvjesiti signale admirala Nelsona u bitki kod Trafalgara, 21.

listopada, 1805. godine: »Engleska očekuje da svaki čovjek ispuni svoju dužnost.«³

³»England expects that every man will do his duty.«

Brodovi su sada plovili u divergentnim kursevima, tj. Ajax i Achilles kao prvi divizion, režući morsku pjenu poput uznemirenih morskih ptica, smanjujući naglo odstojanje od neprijatelja, a povećavajući brzinu do maksimuma, premda im je za to trebao gotovo cijeli sat. Exeter je napustio liniju i promijenio kurs u pravcu zapada, prema prethodnom Harwoodovom planu. Britanske su se krstarice namjeravale naći s obje strane njemačkog broda, kao kad se rastvore kliješta za orahe da bi ga zdrobila. Ali su znali da je to veliki i veoma tvrd orah.

Tri vitke lake krstarice britanske ratne mornarice parale su mirno subtropsko more prema moćnom džepnom bojnom brodu. Golemi topovi Graffa Speea bili su već okrenuti prema Exeteru. Prvi teški plotun granata od 304 kilograma, kalibra 280 milimetara je podbacio. Sljedeća salva bila je već na svojoj putanji, dok su se topovske posade na Exeteru pripremile da otvore paljbu svojim manjim, ali ipak snažnim topovima. Udaljenost je bila 17.654 metara kad je džepni bojni brod prvi put opalio, a onda se naglo smanjivala dok su četiri broda jezdila u susret.

Odstojanje manje od 17.000 metara ...

Bilo je to nevjerojatno. Odbacivši svoje prednosti, Langsdorff je stvarno poništio svrhu s kojom su izvedeni nacrti i konstrukcija njegovog džepnog bojnog broda. Komodor Harwood rekao je kasnije, da im je Langsdorff pružio šansu da prežive, jer je ušao u blisku borbu, umjesto da se drži podalje ... U tom slučaju izgledi za britanske krstarice bili su minimalni.

Graf Spee je trebao da vodi bitku na velikom odstojanju, ali on to nije učinio. Langsdorff je trebao da ostane tako dugo dok je to moguće, na odstojanju sigurnom od oštećenja, prouzrokovanih britanskim topovima, umjesto što je dao Britancima priliku, približivši se čak na razmak s kojega ga mogu oštetiti topovi kalibra 203 milimetra.

Četvrt sata nakon što su opaženi vršci Exeterovih jarbola, Langsdorff je krenuo ravno u bitku. Da se okrenuo i počeo odmicati, to bi bio taktički manevar koji bi prisilio Britance da ga polagano

sustižu, nalazeći se stalno u dometu njegovih opasnih topova, dok bi on gotovo uvijek bio izvan djelotvornog dometa njihovih. Vjerojatno bi mogao tući po lakim britanskim krstaricama skoro cijeli sat, uz mali rizik da i njega oštete. Tokom tog sata njegova je precizna artiljerija trebala da se sigurno obračuna s neprijateljskim brodovima, ili da ih barem dobro osakati.

Ali je Langsdorff, čija je taktika u posljednjih nekoliko dana njegova života bila nepredvidiva, odlučio da odmah dovede svoj brod u domet svih britanskih topova.

Istina, u početku je sav uspjeh bio na njegovoj strani. Njegov drugi plotun pao je direktno iza krme Exetera. Treći i četvrti plotun također je gromovito promašio, a u to vrijeme je Exeter otvorio vatru u 06 h 21 min, sedam minuta poslije opažanja udaljenog dima s bojnog broda i samo tri minute nakon prvog Graf Speeovog plotuna od 280 milimetara.

U jurnjavi da se dočepa Grafa Speea, prvi divizion je vidio kako njihova posestrima-krstarica, gnjuri kroz mlazove mora, koji su se oko nje dizali uvis od rasprsnutih granata. Britanski brod je izmicao i skretao sa svog kursa, izbjegavajući pogotke i zavaravajući neprijateljsku artiljeriju, ali se cijelo vrijeme neumorno približavao mnogo snažnijem bojnog brodu, dok su mu topovi rigali dim poslije izbacivanja 203 milimetarskih granata na Grafa Speea Exeter se sada približio na oko 16.000 metara, ali su njegovi prvi plotuni podbacili.

Za Ajaxu i Achillesa mogao je biti jedino loš ishod u toj bitki, premda je Graf Spee, nepotrebno došao u blisko kreševu s Exeterom. Sve što su Nijemci trebali da učine bilo bi to, da drže svoje glavno naoružanje usredotočeno na Exetera, i on bi sigurno za nekoliko minuta bio zbrisan s vodene površine. Britanski bi artiljerci postupili baš tako, u to su bili sigurni.

Ali tek što je Langsdorff otvorio vatru iz svih svojih topova, kalibra 280 milimetara, koji su izbacivali odjednom 1.824 kilograma rotirajućeg čelika i eksploziva u svakom plotunu, naredio je da jedna topovska kula započne paljbu na Ajaxu.

To je bila još jedna pogrešna odluka kapetana Langsdorffa. Skretanje topovskih cijevi s jedne mete na drugu iziskivalo je vremena, a vrijeme je išlo u prilog Britancima, jer je omogućilo

manjim krstaricama da se približe na domet s kojeg mogu upotrijebiti svoje topove kalibra 152 milimetara. Stratezi su kasnije dokazivali da je Langsdorff trebao da odluči o svojoj taktici prije otvaranja vatre, a ne da mijenja metu tek što je bitka počela.

Isti ti stratezi složili su se u tome da je Langsdorff trebao da usredotoči sve svoje glavno naoružanje na Exetera, sve dok ga ne izbaci iz borbe, ali kako je prelazio s jednog cilja na drugi (što je Langsdorff opetovano činio prvih pet minuta), on je opet odbacio ostale prednosti koje su se krile u svojstvima džepnog bojnog broda.

Ajax bijaše pod vatrom Grafa Speea od 6 h 18 min, a tada Achilles postade cilj.

Pomoćno naoružanje bojnog broda, topovi kalibra 150 milimetara, koncentriralo se sada na manje krstarice. Ovi su topovi bili samo za sitnicu slabiji od glavnog naoružanja Ajaxa i Achillesa, tj. od njihovih topova kalibra 152 milimetra.

Svojom neodlučnošću u tim prvim kritičnim minutama, Langsdorff je sam utro put svome uništenju, omogućivši Exeteru, koji se brzo primicao, da smanji daljinu, i dajući njegovim artiljercima dovoljno vremena da napune topove i ispale, ponovno ih napune i ispale, te tako naštete neprijatelju više nego što su to sami mislili. Nije Exeter bio pošteđen u borbi; neki topovi kalibra 280 milimetara još su ga urakljivali, a četvrttonske granate grmjele su sve bliže britanskoj krstarici, usprkos izvanrednoj taktici izbjegavanja, koju je primijenio njezin zapovjednik. Ali da je bilo pogodaka u pravom trenutku, bilo bi smrti i razaranja po cijelom brodu, to su svi znali.

U tom trenutku Exeter bijaše još neozlijeđen, pa su u tim presudnim trenucima, dok su se dva ratna broda približavala u susret jedan drugome, i kapetan Bell i svi njegovi ljudi imali na umu samo jednu misao: »Pogoditi Nijemca prije nego on pogodi nas!« Treba kazniti Grafa Speea prije nego njegov zapovjednik skrene sve svoje topove protiv svog najopasnijeg protivnika. Pokušajmo izbaciti taj sretni pogodak, koji bi na neki čudesni način pronašao jednu slabu točku na tom, kako se pretpostavljalo, neranjivom bojnom brodu.

Exeter je došao u pakleni položaj da ga mlati njegov veći protivnik. Kao veća krstarica bio je najopasniji, a osim toga htio je privući neprijateljsku vatru na sebe, kako bi omogućio manjim brodovima da djeluju s kraćeg odstojanja. On je i privukao neprijateljevu vatru, pa

je odjednom počela strašna i ubitačna tuča po Exeteru, koja ga je za nekoliko minuta već na početku bitke gotovo razorila kao borbenu jedinicu.

Udarci po Exeteru počeli su u 06 h 22 min. Jedna granata kalibra 280 milimetara eksplodirala je u moru blizu sredine broda. Osim buke od pucnjave svojih vlastitih topova kalibra 203 milimetra, momci na Exeteru čuli su eksploziju i vidjeli svoje drugove kako umiru, kad je metalni oblog 280 milimetarske granate probušio velike rupe njihova relativno tankog oklopnog lima.

U tren oka je na Exeteru nastao pokolj. Izbila je vatra, a električni su vodovi onesposobljeni. Veze bijahu oštećene, a njihov hidroplan i reflektori ostadoše izrešetani i neupotrebljivi. Hidroplan su zapravo morali baciti u more, zbog opasnosti od eksplozije njegovih benzinskih tankova.

Bilo je ubijenih ljudi. Posada desne torpedne cijevi je sva izginula, a i na drugim je dijelovima broda raspršeni čelik kidao udove i tjelesa mornara, ostavljajući za sobom trag smrti i umiranja.

Exeter je prvi put okušao snagu tih 280 milimetarskih topova, a imao je sreću što je to bio gotovi promašaj, a ne direktni pogodak. Činilo se da se Exeter stresao od tog udarca, a zatim se kao na skokove nastavio približavati Grafu Speeu, koji je naglo zaplovio u cik-cak liniji, dok su Exeterovi topovi ispaljivali plotun za plotunom gotovo dva puta brže nego što se vraćala ona zastrašujuća vatra iz 280 milimetarskih topova njemačkog broda. To je bila ona žestoka i precizna paljba s Exetera, koja je prisilila gusara da poduzme tako nagle manevre izbjegavanja i zbog čega je smanjena njegova točnost gađanja. Baš zbog toga se čitavo njegovo glavno naoružanje oborilo na tu krstaricu s topovima kalibra 203 milimetra, čime je omogućeno manjim krstaricama da se još više primaknu njemačkom brodu.

Čitavo vrijeme dok je Exeter primao na sebe glavnu neprijateljsku vatru, manje su krstarice nastojale postići maksimalnu brzinu i približiti se na odstojanje, s kojega će i njihovi razmjerno slabašni topovi kalibra 152 milimetra moći nauditi.

Još je nekoliko granata zafijukalo oko Exetera, a onda se opet jedan 280 milimetarski projektil zabušio u njega — ovaj put to je bio izravni pogodak. Ali brod je i opet imao sreću, i to upravo

nevjerojatnu. Jedna glomazna granata od 304 kilograma iznenada se zabila u palubu iza druge topovske kule, poletjela kroz ambulantu punu ranjenika, probivši put kroz bok broda, a da se uopće nije rasprsnula! Samo je nekoliko ljudi ranjeno od krhotina koje su pratile streloviti prolaz granate kroz brod, ali su svi bili svjesni da je sreća na njihovoj strani. Da je granata eksplodirala, lista poginulih bila bi veoma dugačka, a učinak za brod katastrofalan.

No, sljedeća 280 milimetarska granata eksplodirala je na brodu. To se zbilo u 06 h 25 min. Posadi koja je svoju artiljerijsku akciju na topovima obavljala poput robota, činilo se sada da borba traje već satima, a u stvari, prošlo je samo 11 minuta od kada su tog ranog jutra prvi put ugledali dim Grafa Speea. Exeter je baš ispaljivao svoj osmi plotun; u pet minuta izbačeno je gotovo tri tone jakog eksploziva prema njemačkom brodu, koji je divlje izmicao udarcima. Tada je britanska krstarica pretrpjela direktni pogodak i s jednim je metkom stvarno izbačena iz bitke.

Dvije minute prije toga Graf Spee je promijenio kurs, skrenuvši snažno ulijevo, da bi mogao voditi borbu s desnog boka. Sada njemački brod nije više jurio frontalno u bitku, već je pokušavao ploviti u usporednom kursu s divizionom. To bijaše taktika koju je Langsdorff trebao da primijeni od početka, a činilo se da je zloslutna za britanske brodove.

13.

Bilo je strašno za vidjeti razorno djelovanje ovog eksplodiranog 280 milimetarskog zrna. Rasprsko se prema drugoj topovskoj kuli, izbacilo iz akcije oba topa i ubilo osam članova posade, čelični oklop je rasporen poput vlažnog kartona, pa je pravo čudo što je netko uopće ostao živ poslije žestine eksplozije tog projektila prema topovskoj kuli.

Ali, ta jedna granata učinila je još veće štete i na drugim mjestima. Njezine krhotine su izrešetale zapovjednički most te poubijale sve osoblje na njemu osim zapovjednika i dva oficira. Polomile su, također vodove za vezu u kormilarnici, što je značilo da je Exeter sada brod nesposoban za manevriranje, koji šašavo juri prema svom, još uvijek neozlijeđenom protivniku.

Ali, ipak se nije pomišljalo na napuštanje borbe. Exeteru su ostali još neki topovi sposobni za paljbu, a i sva njegova brzina da se održi s neprijateljem.

Kao da se nastala zbrka pretvorila u nekakav red, kad je u lice ranjeni kapetan Bell potrčao do krmenog komandnog položaja te počeo upravljati kretanjem broda pomoću lanca sastavljenog od ljudi, koji je završavao u donjem dijelu kormilarnice. Usmenim naređenjima što su se prenosila od jednog do drugog čovjeka, kapetan Bell je poveo svoj brod natrag u bitku.

Exeter je skrenuo natrag u kurs i otvorio paljbu s preostalim topovima. Graf Spee, vidjevši da je ranio svog najvećeg protivnika poduzeo je sve da ga zbriše s površine mora. Njegovi topovi uraklivali su opet neustrašivog Exetera, pokušavajući »smjestiti« na njega još koju granatu, koja bi ga potpuno izbacila iz borbe, ali još je nekoliko minuta taj devonski¹ brod preživio.

¹Devon je zapadna pokrajina u Južnoj Engleskoj. U njoj se nalazi i grad Exeter.

U to vrijeme Ajax se ploveći još uvijek brzinom od 27 čvorova pokušao primaknuti neprijatelju na oko 13.600 metara. S tog dometa ne bi čak ni njegove granate kalibra 152 milimetra, teške samo 45 kilograma, bile beznačajne.

Pod vatrom i za sigurno teško pogođen Langsdorffovim hicem, Exeter je smanjivao udaljenost između sebe i njemačkog bojnog broda, pa je baš zbog toga Langsdorff nastavio protiv njega paljbu

sa svojim glavnim naoružanjem. Ali sada, usprkos strašnim oštećenjima koje je Exeter pretrpio, njegovi su topnici počeli pogađati bojni brod. Svako toliko rasprsko se poneko zrno na Grafu Speeu, o čemu je komandir krmenog kontrolnog tornja obavještavao svoje ljude izvikivanjem. Posade topova, boreći se »na slijepo« u svojim kulama, oduševljeno su klicale prilikom svakog uspjelog pogotka i bjesomučno radile dalje da bi održale intenzitet svoje paljbe.

I tada je Exeteru uspio pogodak bitke! Bio je to udarac koji je prouzrokovao više štete nego i jedna druga granata koja je pala na neprijatelja. Graf Spee je silovito vrludao i premda je izmicao britanskim mecima sada su ga intenzivno bombardirali, i to topovima sa sve tri krstarice. Međutim, granate nisu činile veliku štetu na debelo oklopljenom Grafu Speeu, osim što su, kako se činilo, još više zagorčavale život nervoznoj njemačkoj posadi.

Onda je jedan sretni, 203 milimetarski pogodak eksplodirao ravno na artiljerijskom kontrolnom tornju Grafa Speea. To je bilo poput udarca šakom u oči neprijatelja, pa je neko vrijeme prednost prešla mnogo više na stranu manjih brodova. Projektil, koji se rasprsnuo na kontrolnom tornju Grafa Speea, usmrtio je više oficira i visokostručnih rukovalaca instrumentima, polomivši također, veoma važni daljinomjer i druge sprave te pokidavši kabele za vezu. Do izvršenja privremenih popravaka, glavno je naoružanje Grafa Speea tokom sljedećeg presudnog dijela borbe, moralo gađati nezavisno od kontrolnog tornja, pa je prema tome i točnost gađanja znatno smanjena. To je opet dalo malo predaha herojskoj posadi Exetera, koji je još uvijek brazdio naprijed, odlučan da se i dalje bori s neprijateljem.

Bistrinu jutra prekrili su dimni oblaci bitke, a tišinu zore na mirnom južnom Atlantiku razdirala je rika moćnih topova, što su sipali smrt jedan protiv drugoga. Sada se činilo da su se britanski brodovi naglo primaknuli svom protivniku, poput pohlepniha pasa koji žele zariti svoje zube u grkljan svog neprijatelja. A činilo se, također, da je Graf Spee nekako ošamućen žestinom napadanja, jer se manji neprijatelj neumoljivo približavao u susret njegovoj strašnoj artiljeriji od 280 milimetara. Kasnije su britanske posade saznale za demoralizaciju mladih i neiskusnih njemačkih mornara, u tom vremenu dok bijahu

izloženi britanskim udarcima. Oko njih su drugovi padali u agoniji, smrtno ranjeni, ili već mrtvi. A zar ih nisu uvjerali nekad da nikakav brod nikad neće moći raniti Grafa Speea? Zar im Langsdorff nije govorio da se nikad neće upuštati u pomorsku bitku, jer ne postoji ništa na moru što ih može uhvatiti?

Nijemci posve zbunjeni, znali su sada da im je brod oštećen, doduše ni približno toliko kao Exeter, ali im to nije bilo poznato. Exeterove rane premašile su svojim obimom oštećenja sva tri ostala broda sudionika bitke, ali da su Nijemci to i znali, našli bi malo utjehe u tom saznanju.

Kako se činilo, Langsdorff je sada bacio protiv najveće britanske krstarice i nešto od svoje pomoćne artiljerije, jer je htio na svaki način ušutkati one 203 milimetarske topove, čak i po cijeni smanjenja vatre protiv Ajaxa i Achillesa. Pa ipak je Exeter, lukavo izbjegavajući žestoku tuču njemačkih granata, još uvijek jezdio za Graf Speem, pa se vidjelo kako Exeterovi precizni pogoci jedan za drugim eksplodiraju na teškom oklopu bojnog broda.

Ljudstvu se u borbi to vrijeme činilo veoma, veoma dugo, jer su od polupromašenih metaka ostali izrešetani Exeterovi bokovi i stvoren zator među njegovom hrabrom posadom. A tek je bilo prošlo sedam minuta od trenutka kad je Exeter prvi put ispalio svoj čitavi plotun i kad je primio svoj drugi i treći direktni pogodak.

Oba su pogotka bila od granata kalibra 280 milimetara te su prouzrokovala strahoviti metež. Bilo je pravo čudo što su Exeterovi strojevi ostali neoštećeni, tako da se usprkos eksplozijama mogao održati u borbi.

Prvo golemo zrno rasprsko se na glavnom sidru, načinivši ogromnu rupu na boku broda, neposredno iznad vodene linije i uzrokujući požar u skladištu boja. Plamen se brzo širio usprkos naporima ugrožene posade da se bori protiv vatre. Dim je obavio cijeli brod, obavještavajući tako neprijatelja o nevolji u kojoj se Exeter nalazi. Kroz dim i plamene jezike moglo se vidjeti iskrivljena i osakaćena tjelesa novih mrtvaca, jer ih je razorna snaga eksplozije raznosila uokolo. Među ispresavijanim čeličnim limovima, polomljenim cjevovodima i visećim žicama prizor je bio jezovit.

Druga teška granata od 280 milimetara pala je skoro odmah nakon prve. Probila se kroz palubu i eksplodirala, načinivši nevjerojatnu

štetu. Činilo se da se brod tetura u svom hodu, ali onda je opet živnuo. Njegov zapovjednik nije znao za drugu misao, nego da mora napadati neprijatelja te da tog dana pobjeda ovisi mnogo više o duhu i odlučnosti ovih ljudi koji su živjeli u tradiciji, nego o topovima i čeličnim limovima oklopa.

Čak i u tolikoj opasnosti za svoj napaćeni brod, kapetan Bell je uočio jedan moment kad bi lansiranje torpeda moglo uspjeti. Bila su ispaljena torpeda, te glatke smrtonosne strelice što jure bez skretanja prema svom cilju. Čitave dvije minute zadržavali su svoj smjer i sada se činilo da će pogoditi bojni brod. I tada, gotovo u posljednjem trenutku, Graf Spee je naglo promijenio kurs, što bijaše dokaz da su torpeda primijećena, pa su tako i prošla pored njega.

Lansiranje ovih torpeda bilo je odlučujuće za čitavu bitku. Da li je bio zaprepašten činjenicom što je jedva izbjegao torpedni napad, ili se podsjetio da čak i bojni brod može biti ozbiljno oštećen jednim spretnim torpednim pogotkom, no Langsdorff je prekinuo bitku. O tome nema sumnje. U 06 h 34 min, samo 17 minuta otkako je smiono uletio u boj i otkako su njegovi veliki topovi počeli bljeskati protiv manjih ratnih brodova, Langsdorff je odlučio prekinuti borbu. Možda je to bilo privremeno, možda je to bila dobra taktika s obzirom na stanje njegovog kontrolnog tornja. Nije mogla biti posrijedi kukavština, već sigurno samo obzir prema svom brodu i njegovoj posadi.

Koji god bio razlog napuštanja borbe, Graf Spee je neposredno nakon izmicanja od lansiranih Exeterovih torpeda, kako se vidjelo, položio dimnu zavjesu u koju se sakrio. Ajax i Achilles također su iskoristili dimnu zavjesu, ali zato da se priključe bliže, te su kao prvo ustanovili da je Graf Spee izveo još jednu naglu promjenu kursa i brzao prema sjeveru da bi napustio borbu.

Britanske su krstarice također smjesta promijenile kurs. Nisu htjele dopustiti njemačkom gusaru, koji je učinio tolike štete britanskom trgovačkom brodovlju da umakne iz borbe.

Čak i tako u bježanju, iako je to bježanje mogla biti ispravna i korisna taktika za Grafu Speea, da ju je primijenio kada su britanske krstarice bile još izvan dometa, on je svojim glavnim i pomoćnim topovima održavao jaku vatru, pa je njemački brod opet imao uspjeha.

Exeter bijaše još uvijek glavna meta, pa je u 06 h 40 min ponovno na njemu došlo do tragedije. Primio je daljnja dva direktna pogotka iz velikih njemačkih topova. Dvije su granate od 280 milimetara eksplodirale uz zaglušnu buku i žestinu, izbacivši krstaricu ovaj put posve sigurno iz borbe. Ona je dobro izvršila svoj dio posla, ranivši bojni brod mnogo teže, nego što je to tada sama mogla pretpostaviti, te privlačeći na sebe gusarsku vatru kako bi spasila manje krstarice. Exeter se borio dvadeset minuta i postao sada olupina, ali je tog trenutka slava ove bitke pripala njemu.

Prvi od dva direktna pogotka zdrobio je prvu topovsku kulu, pogodivši desni top. Drugi pogodak eksplodirao je u glavnim podoficirskim nastambama te je prouzrokovao mnogo štete, uključivši i izazivanje požara. Svi su kompasi postali neupotrebljivi, pa se kapetan Bell poslužio jednim običnim kompasom iz čamca za spašavanje. Neslomljivom smionošću, s potpuno osakaćenim brodom, Bell je još uvijek progonio Graja Speea, premda je mogao rukovati samo s četvrtom topovskom kulom, iz koje se pucalo bez artiljerijskog direktora, tj. samo uz pomoć individualnog nišanjenja. Kao efikasna borbena jedinica Exeter je bio gotov, ali dok je god mogao odvratiti nešto od neprijateljeve vatre s lakih krstarica, kapetan se Bell nije htio izvući iz boja.

Opet je ispalio s lijevog boka svoje torpeda i promašio, ali je vidio nagli izbjegavajući manevar njemačkog broda, a zatim i ispuštanje druge dimne zavjese. Očito je Exeter vrlo uspješno dodijavao svom protivniku.

No, ni Ajax ni Achilles nisu se izvukli neoštećeni. Poput hitrih lovačkih pasa što štekću za kopitima prestrašenog konja, oni su dosađivali neprijatelju ploveći u cik caku te vještinom svog manevriranja remetili metu neprijateljskim artiljercima. Poručnik fregate E. D. G. Lewin, pilot hidroaviona Seafox na Ajaxu, s poručnikom fregate R. Kearneyem kao izviđačem, uzletio je svojim hidroplanom, iako su ga morali katapultirati u zrak bez obustavljanja paljbe vlastitih topova, što je bio značajan i izuzetno opasan pothvat. Poletio je zato da bi izvještavao brodsku artiljeriju, ali iz tehničkih razloga nije mogao uspostaviti radio-vezu s plovećim sastavom brodova, već tek četvrt sata kasnije, pa tako nije bio od pomoći kao što se očekivalo da će biti.

Iznenadno je jedan plotun granata kalibra 280 milimetara eksplodirao u moru blizu Achillesa, pa su baš kao i u slučaju Exetera, krhotine glomaznog projektila probijale sebi put kroz ljude, kao i kroz čelik. Kapetana Parryja je oborilo na mostu, pa se neko vrijeme nalazio u nesvjestici, krvareći jako iz rana na glavi i na nogama. Kad je došao k sebi ustanovio je da rukovanje artiljerijskom vatrom ne funkcionira te da su topovi utihnuli. Unutar kule centralnog nišanja pobijeno je mnogo ljudi dok su svi drugi bili ošamućeni ili ranjeni te trenutačno nesposobni za akciju. Kad je naredio da upravljač paljbe odmah nastavi rad, Achilles se još jednom vinuo u borbu. Nešto kasnije su i kulu centralnog nišanja doveli u red, pa je opet počela efikasna paljba.

Exeter se još uvijek nalazio u borbi, ali je voda prodirala u njegov pramac, koji je bio pretežak za tri stope, a osim toga brod se nagnuo na desni bok za deset stupnjeva. Moglo se još pucati iz četvrte topovske kule i iz jednog topa kalibra 105 milimetara, a posade tih topova stavljale su ih u akciju kad god je bilo moguće. U 06 h 48 min brod je opet bio teško pogođen sa dva zrna od 280 milimetara, da i ne spominjemo ostale metke koji su dolazili od Graf Speeve pomoćne artiljerije. Sada je Exeter počeo zaostajati, jer je pri većoj brzini »ukrcavao« suviše vode, ali gotovo još je čitav jedan sat održavao vatru protiv neprijatelja iz te jedine, četvrte topovske kule, sve dok uslijed poplave nije došlo do prekida u dovodu električne energije. Tek tada je četvrta topovska kula umuknula.

Gotovo cijeli jedan sat Exeter je podnosio glavne udarce bitke, privlačeći vatru na sebe i zadajući ozbiljna oštećenja neprijateljskom brodu, za kojeg se pretpostavljalo da je nepobjediv. U tom času na Exeteru je bilo više poginulih nego na svim drugim brodovima — sudionicima bitke, uključivo i Grafa Speea. Kao posljedica Exeterove drske neustrašivosti bilo je već sada oko četrdeset mrtvih i preko šezdeset umirućih.

Nijemci su imali nepobjedivi brod, ali su Britanci imali nepobjedive ljude.

Pa i sada se još kapetan Bell nije htio povući iz borbe. S brodom koji sve više uranja u vodu, gotovo bez ijednog za paljbu sposobnog topa i zaostajući u gonjenju neprijatelja, on se još uvijek pokušavao održati u borbi s lepršajućom ratnom zastavom.

14.

Bilo je sad jasno da Langsdorff bježi. To bijaše zagonetno njegovim protivnicima, koji nisu znali kako im je artiljerija bila precizna i kolika su oštećenja njihove manje granate prouzrokovale na bojnom brodu. Na Grafu Speeu, zbunjena posada nije bila nacistu s taktikom svog zapovjednika, dok joj je moral opao zbog brzine zbivanja tokom proteklog sata. Nisu nikad očekivali da će uzmicati na takav način, a ipak su se nalazili u bijegu! Iza njih su dolazile dvije male krstarice da prihvate borbu, i to sada kad je Exeter već napuštao bojno polje. Približavale su se na samoubilački domet, a paljba britanskih topova od 152 milimetra bila je demoralizirajuće precizna.

Svaki čas bojni je brod urakljivao sa svim svojim topovima ove dvije krstarice umjesto tri, ali ipak, one su, zahvaljujući svojoj izvanrednoj pomorskoj vještini, uglavnom izbjegavale oštećenjima. Sada je njemački gusar ploveći u naglom cik-caku često upotrebljavao dimne zavjese da bi se zaštitio od brže britanske artiljerije, ali su i Achilles i Ajax iskoristili te zavjese da pod njihovom zaštitom dođu još bliže neprijatelju. Graf Spee je stvarno u toku jednog sata osam puta ispustio dimnu zavjesu.

Međutim, u 06 h 46 min značajno se promijenio kurs Grafa Speea. Njegov bijeg prema sjeveru pretvorio se naglo u ludu jurnjavu prema zapadu, u pravcu južnoameričke obale. Kako su minute prolazile, a njemački gusar zadržavao svoj kurs, taktika je postajala sve zagonetnija. Na britanskim brodovima nisu razumjeli zašto njemački brod plovi prema obali, jer je za gusara sigurnije da se drži otvorenog mora, nego blizine kopna.

S vremenom je postalo očito da se Langsdorff namjerava dohvatiti neke južnoameričke luke, pa je tako tajnovitost tog poteza postala još veća. Ako Langsdorff povede Grafa Speea u luku, izvrnut će se opasnosti da ga zatvore u klopku. Zašto je, dakle, tako postupio?

Zašto se nije bar sada okrenuo da zbriše Exetera, a zatim da odmičući vodi borbu cijeli dan, ploveći sve dublje u Atlantik, s nadom da će u noćnoj tami umaći svojim progoniteljima. To bijaše taktika koju je trebalo primijeniti; tako su barem mislili njegovi progonitelji. Ali da se zbog privremene sigurnosti sklone u neku neutralnu luku, to Britanci nisu mogli shvatiti.

Kad se kasnije pokušalo razumjeti Langsdorffovu odluku o bježanju u luku, tvrdilo se da je s gorivom stajao kritično. Prema toj postavci on je trebao da se hitno opskrbi novim količinama goriva, premda nije vjerojatno da bi Graf Spee za nekoliko sljedećih sati iscrpio svoje zalihe. Brod je ukrcao naftu 6. prosinca, pa bi trebao da ga ima za još nekoliko dana. Bilo kako bilo, on je plovio cijeli dan, dokazavši tako da je imao dovoljno goriva koje bi ga odvelo u noćnu tminu, negdje do Altmarka, koji nije mogao biti daleko.

Ali Langsdorff je iz svojih vlastitih razloga, jer je možda bio sit borbe i klanja, hotimično poveo svoj brod u škripac, gori od onoga što su mu predstavljale dvije male krstarice na otvorenom moru.

U 07 h 12 min dvije su britanske krstarice postigle svoju maksimalnu brzinu, pa je sada komodor Harwood izvršio smioni pokušaj da se dovoljno približi i dođe u položaj iz kojeg bi mogao svojim topovima kalibra 152 milimetra nanijeti neprijatelju ozbiljnija oštećenja. Možda se kao igračka prepustio u ruke neprijatelja, jer su se sada poslije Exeterova povlačenja iz borbe, svi Graf Speeovi topovi kalibra 280 milimetara, mogli usredotočiti na preostale progonitelje.

Čim su se Ajax i Achilles približili Graf Speeu, otvorili su vatru iz svih svojih topova, u čijem se dometu našao njemački gusar. U strahovitoj buci brodovi su podrhtavali od žestine čitavih plotuna. Tri puta u jednoj minuti njihovi su topovi kalibra 152 milimetra izbacivali svoj smrtonosni teret na neprijatelja, dok su se manji topovi pridružili paklenoj tutnjavi čim su došli na djelotvorni domet.

U 07 h 16 min primijećeno je da je Graf Spee pod zaštitom dimne zavjese drastično promijenio svoj kurs. Vidjelo se odjednom da najvećom brzinom prekida svoj put i skreće gotovo ravno na jug, ploveći direktno prema osakaćenom, bespomoćnom Exeteru.

Komodoru Harwoodu se pričinilo da je Langsdorff promijenio svoju odluku o uzmicanju te da je sada pohrlio da dotuče veću krstaricu. Harwood je odmah naredio da se Ajax i Achilles još više približe, tako da odvrate vatru od Exetera.

Možda je Langsdorff stvarno namjeravao zbrisati jednog od svojih neugodnih progonitelja, možda je krenuo da potopi Exetera. Ali čim je izišao iz dimne zavjese, našao se pod paklenskom vatrom sa dvije krstarice. Istina, sa svojim topovima kalibra 280 milimetara tri puta je

obasuo Ajaxa na relativno malom odstojanju od 10.000 metara, ali je njegova pomoćna artiljerija traljavo gađala, pa se pričinjalo da stalno prebacuje u prostor između dvije krstarice.

Zrna kalibra 152 milimetra s Ajaxa i Achillesa pogađala su svoj cilj, dok je gore u zraku poručnik fregate Kearney iz svog Seafoxa signalizirao: »Dobar hitac«, čim je opazio da pogoci dobro padaju. Odmah se mogao vidjeti crveni plamen na sredini njemačkog gusara gdje je buknuo požar.

Možda je uporna i precizna vatra s britanskih krstarica zastrašila Langsdorffa i odvratila ga od njegova cilja, pa je bez kolebanja i naprečac još jednom naglo promijenio kurs, nastavivši ponovno bježati na zapad prema južnoameričkoj obali.

Međutim, u 07 h 25 min situacija je opet dramatično prevagnula u korist njemačkog broda. Odjednom se učinilo da se Ajax zaustavio u vodi, kad ga je jedna snažna eksplozija zanjihala. Jedno tane od 280 milimetara pogodilo je direktno krmeno nadgrađe. Metak je probijao svoj put kroz razne kabine, zatim kroz bunar treće topovske kule, lomeći mašineriju kule ispod kazamate, prije nego što se rasprsnuo u kabini komodora Harwooda. Neki dijelovi eksplodirane granate udarali su i po barbeti četvrte topovske kule, te su deformirali kulu.

Tako je jedan pogodak izbacio iz borbe i treću i četvrtu Ajaxovu topovsku kulu, ubivši četiri i ranivši šest članova posade iz treće kule. Sada je Graf Spee imao za protivnika stvarno samo jednu krstaricu i pol, pa je borbena premoć bila znatno na njegovoj strani.

Komodor Harwood, još uvijek nepovrijeđen usred krša na svom komandnom brodu, pomislio je sada da Langsdorff stvarno okreće zato da bi napao krstarice, pa je odmah naredio da se lansira iz svih torpednih cijevi, kako bi se spriječila takva namjera. U 07 h 27 min Ajax je još uvijek mogao održavati svoju brzinu, okrenuo je udesno i ispalio četiri torpeda. Udaljenost je iznosila samo 8190 metara, što bijaše upravo neugodno blizu velikim Graf Speeovim topovima, ali je to ipak bio preveliki domet za torpeda.

Torpeda su promašila. Graf Spee je sigurno opazio kako nailaze, jer je odjednom naglo zaokrenuo na 130 stupnjeva ulijevo te se više nije vraćao u svoj zapadni kurs tokom idućih nekoliko minuta. Ali, ipak je njemački gusar, kako se činilo, izgubio svoje trenutno pouzdanje te nije nastavio s opasnim napadom. Britanska mornarica je još uvijek

diktirala bitku, premda je bila u podređenom položaju s obzirom na svoje naoružanje. Graf Spee se skrio pod zaštitu još jedne dimne zavjese.

U 07 h 31 min poručnik fregate Kearney javio je sa Seafoxa: »Približavaju se torpeda«, a zatim je dodao »proći će po krmi pored vas.« Graf Spee je sada pokušavao Ajaxu vratiti milo za drago.

No i pored Kearneysovog umirivanja Ajax je pokušao odgovarajućim manevrom izbjegnuti nastalu opasnost, pa su torpeda projurila daleko od svog cilja.

Krstarice su sada dodijavale Grafu Speeu s najmanje udaljenosti u toj bitki. Smiono su dohrlile na razmak od svega 7280 metara te su mlatile po velikom bojnom brodu sa svime čime su raspolagale. Svaki čas vidjelo se kako se njihove granate rasprskavaju na Grafu Speeu.

Ali postalo je jasno da zrna od 152 milimetra ne mogu prodrijeti kroz debeli oklop, kojim je veći brod bio zaštićen. Ona su đavolski uznemirivala Nijemca, ali ga nisu mogla osakatiti.

Svi su gusarevi topovi bili još uvijek u akciji te je opet ispaljivao iz svih svojih topova na krstarice, koje su mu bile tako blizu. Pucao je iz šest topova kalibra 280 milimetara te iz osam kalibra 150 milimetara, koji su bili gotovo tako veliki kao najveći topovi Ajaxa i Achillesa, a zatim još i iz šest protuavionskih topova kalibra 105 milimetara.

Krstarice je spašavala njihova sjajna pomorska vještina, ali to nije moglo ići u beskonačnost. Očito nisu mogle raniti Grafa Speea, pa je postalo očito i neizbježno da će on postići nekoliko direktnih pogodaka, a zatim ih raznijeti s vodene površine. Komodor Harwood se morao odlučiti.

Izgleda da je jedan izvještaj s Ajaxa nametnuo daljnju taktiku, jer se mislilo, naime, da je na izmaku sa svojom municijom. Izvještaj je govorio da brod ima samo još 20 % svoje municije, no kasnije se, međutim, ustanovilo da se to odnosilo samo na prvu topovsku kulu, koja je održavala vatru tokom čitave bitke, ali su preostale tri topovske kule raspolagale još s dovoljno municije.

Tako je komodor Harwood naredio prekid borbe, pa su se obje krstarice počele izvlačiti iz dometa njemačkih topova. Za vrijeme svog povlačenja one su još pucale, dok je Graf Spee protiv njih uposlio svu svoju djelotvornu artiljeriju.

Krstarice su baš prekidale borbu kad je neočekivano jedan od posljednjih plotuna s gusarskog broda pogodio Ajaxa. Salva granata od 280 milimetara obasula je brod, pa je krhotina jednog metka pogodila i slomila gornji nastavak velejarbola. Pokidane su sve antene, pa neko vrijeme Ajax nije mogao emitirati radio-signale, sve dok nisu postavili pomoćne antene.

Ispuštajući dimnu zavjesu, obje su krstarice sada brzo izmicale iz dometa njemačkih topova, a zatim su ga s udaljenosti od 27.000 metara od njemačkog broda nastavile pratiti tokom čitavog dana 13. prosinca, i to Achilles s desne, a Ajax s lijeve strane od krme Grafa Speea.

Exeter je polako počeo popravljati svoja oštećenja, koliko to bijaše moguće. U 11 h 05 min signalizirao je izvještaj komodoru Harwoodu: »Sve topovske kule izvan djelovanja. Poplavljen na pramčanom dijelu do sigurnosne pregrade br. 14, ali još uvijek mogu ploviti s 14 čvorova.«

Harwood je odgovorio sljedećom depešom: »Nastavite do Falklandskog otočja kojom god mogućom brzinom, bez prenaprezanja vaših sigurnosnih pregrada.« — Nije htio da Exeter oстане i nadalje u borbi. I tako je olupina nekada krasnog ratnog broda Exetera izišla iz bitke kod La Plate, vidajući rane svojih ranjenika i zamatajući mnoge svoje mrtve, spremne za sahranu.

Poručnik fregate Lewin spustio se s neba u 09 h 12 min, pošto je njegova uloga korektora artiljerijske vatre prestala prestankom paljbe. Sada je započelo gonjenje s velike udaljenosti, jer su krstarice poput sjene slijedile Grafa Speea. Međutim, idućih nekoliko sati nije više došlo do borbe. Usprkos nepovoljnim uvjetima za prihvaćanje Seafoxa hidropšana te zahvaljujući izvanrednom manevriranju pilota i zapovjednika broda, operacija je izvršena glatko i sigurno, bez gubitka u vremenu.

U Berlinu su Raeder i Hitler primali izvještaje o bitki i Langsdorffovoj odluci da uplovi u luku. Mora da je bio zaprepašćujući udarac za njemačke lidere kad su saznali da njihov moćni ratni brod bježi ispred krstarica britanske ratne mornarice, pa je nesumnjivo od tog trenutka počeo pokušaj pronalaženja formule za spašavanje vlastitog obraza. Nije se smjelo dogoditi da se o zemlji, koja je tek

zagazila u rat, govori o dramatičnom obratu ratne sreće već na samom početku neprijateljstava.

Komodor Harwood je sada odaslao depešu Cumberlandu pozivajući ga s tisuću milja udaljenog Falklandskog otočja. A ipak, to je bio jedini britanski brod koji ih može pravovremeno stići i pomoći im u bitki koja ih čeka. Brodu je uz punu brzinu trebalo trideset sati da bi stigao do bojišta. To je značilo da bi se Ajax i Achilles sami i bez pomoći morali uhvatiti u koštac s velikim bojnim brodom, ako bi ovaj obnovio bitku.

Ali Graf Spee nije tokom nekoliko idućih sati pokazivao mnogo volje za borbu.

Istina, Achilles se, precijenivši neprijateljevu brzinu, u 10 h 05 min našao samo na 20.093 metara udaljenosti, našto su Graf Speeovi topovi gnjevno ispalili dvije salve, od kojih je jedna pala upravo neugodno blizu tog broda s novozelandskom posadom. Achilles je užurbano pustio dimnu zavjesu te se požurio na prikladniju distancu. Pogodak u ovoj fazi bitke ne bi nikome odgovarao izuzev kapetanu Langsdorffu i njegovoj posadi, kojoj je bilo potrebno nešto što bi joj podiglo moral.

Malo zatim, nakon što su Exeteru naredili da otplovi za Falklandske otoke, Cumberland ih je upravo napuštao velikom brzinom. Exeteru je trebalo tri dana da bi stigao onamo. Bio je izudaran i gotovo bespomoćan da se brani. Kad je stigao pred Port Stanley nisu ga mogli prepoznati zbog izmijenjenog izgleda, pa su topove za obranu luke zaposjele posade, spremne da otvore vatru na sumnjivi ratni brod.

Ali kad je Exeter, nedavno napušten od Cumberlanda, pristao uz gat, hrabru i izmučenu posadu dočekala je dobrodošlica tamošnjeg pučanstva. Čak i poslije sedamnaest godina ljudi su se sjećali i govorili: »Ako ništa drugo, narodu Falklanda treba odati priznanje zbog načina kojim se za nas brinuo.«

Građani su išli u luku noseći pokrivače i rabljenu odjeću da razdraganim srcem prihvate ljude, koji su toliko toga propatili i očito još uvijek trpjeli od posljedica bitke.

Falklandžani su pozivali mornare svojim kućama, brinuli se o ranjenicima, pa stanovništvu Port Stanleya ništa nije bilo teško učiniti za momke s Exetera.

15.

Od svih sudionika bitke najstrašnije i najneugodnije trenutke proživljavali su zarobljenici na Grafu Speeu. Jedna je stvar nalaziti se na palubi i boriti se, no sasvim je drugačije biti zatvoren u klopci jedne čelične prostorije, ispod topovske kule iz koje grme topovi. Omamljenim i zaglušenim zarobljenicima vrijeme je prolazilo veoma polagano.

Bojni brod se ponekad tako jako naginjao, da su zabrinuti zatočenici bili sigurni da je brod pogođen i tone. U drugim pak slučajevima granate su eksplodirale tako blizu njihove tamnice, da su osjećali kako ih zapljuskuje val eksplozije.

Od jedne rasprsnute granate iznenada se razletiše krhotine po prostoriji kad je popustila spona pregradne stijene, pa se pričinilo da će se napraviti otvor na palubi. Raznesen je poklopac jednog svjetlarnika, pa su mogli vidjeti van kroz pukotinu prouzrokovanu metkom kalibra 152 milimetra.

Zarobljenici su izviđali kroz taj otvor koliko je bilo moguće. Od početka borbe stekli su dojam da njemačka posada nije svim srcem sudjelovala u toj bitki. Nijemci su zarobljenicima izgledali nekako jadni i prestrašeni. Bili su vrlo mladi, koliko se moglo vidjeti, gotovo još dječaci od 18-22 ili 23 godine.

Kad je bitka završila, zarobljenici-promatrači vidjeli su kako se pored njihova zatvora odvlače mrtvi, koje su Nijemci počeli stavljati na hrpu. Bio je to sablasan prizor. Poslije nekog vremena leševi su se od dnevne vrućine počeli raspadati, pa se širio neugodan zadah, iako su mrtvace polijevali iz šmrka i obilno prskali tekućinom za raskuživanje.

Činilo se, međutim, da su mrtvi i ranjeni mnogo više impresionirali posadu Grafa Speea, nego britanske zarobljenike. Svugdje se uokolo vidjelo bolesne ljude, a čitave su se procesije vukle prema nužnicima, kao da je prizor tog masakra bio previše težak za njemačke momke. Borbeni je duh bio na niskoj razini, pa je možda i to pridonijelo Langsdorffovoj odluci da krene u luku. Njegova posada nije bila u borbenoj kondiciji, premda bi se moglo i upitati, zašto nije bila?

Zatvorenici nisu imali osobito mišljenje o stezi koja je vladala na njemačkom gusarskom brodu te su smatrali da je i to utjecalo na

opadanje morala tokom bitke.

Prisjećali su se onoga što su vidjeli prije bitke, a to nije bila vrsta discipline koja bi se mogla očekivati u britanskoj ratnoj mornarici. Ljudi su običavali pušiti kod topova, a često se vidjelo i motrioca s cigaretom u ustima. Britanci su također opazili da nijedan od nižih oficira nije pozdravljao svoje nadređene, te je u ponašanju ljudstva prema svojim oficirima bilo previše familijarnosti. Prijateljstvo pomaže dobrom raspoloženju na brodu, ali ne i suviše slobodna i labava atmosfera, često su među sobom komentirali zarobljenici.

Zanimljivo je, kako se činilo, da Langsdorff ne rukovodi baš potpuno svojim brodom, jer se oslanjao na svog pomoćnika, drugog po rangu, jednog oficira pruskog tipa. No stega ipak nije bila na visini. Kad je njemačka posada stupila u borbu, doimalo se odmah da njezin moral opada, što su utamničeni, od kojih su mnogi ranije služili u ratnoj mornarici, ubrzo opazili, a znali su i razlog tome.

Nitko nije dolazio u blizinu zatvorenika, nego tek četiri do pet sati poslije prestanka paljbe. Tada se već bitka pretvorila u progon, tj. Graf Spee je već bježao stalno prema zapadu, a dvije su ga krstarice iz daljine pratile u stopu.

Odjednom sužnjevi začuše kako vani netko viče: »Jeste li vi unutra svi dobro?« Na brodu su se, dakle, sjetili prisutnosti zarobljenika. Oni odgovoriše da nisu pretrpjeli nikakvih ozljeda, već da su samo žedni i gladni, jer toga dana nisu jeli.

Pola sata kasnije otključali su vrata a jedan je njemački mornar donio posudu punu limunade i nešto crnog kruha. To je sve što su dobili. Zatim su vrata nad njima opet zaključali. Kasnije, u popodnevnim satima vrata su opet otključali te im donijeli još limunade i dvije konzerve kobasica. Objasniše im da su kuhinje bile van pogona te da nema tople hrane ni za koga na brodu. Sati su prolazili u zlovolji i potištenosti. Ponovnu paljbu izdržali su do večeri, a tada se uvališe u svoje visaljke. Osjećali su se posve bespomoćno ležeći i slušajući topovsku grmljavinu iznad glave. Bili su radoznali kako će završiti bitka, ali ne baš i osobito sretni s obzirom na svoju budućnost.

*

Ubrzo nakon što su Exeteru naredili da napusti borbu, komodor Harwood je primio depešu od svog protivnika Langsdorffa. Sadržaj

radiograma bio je dramatičan, ali je sadržavao novosti koje su iznenadile britanskog komodora. Ova je depeša otkrila da džepni bojni brod koji progone nije Admiral Scheer, kao što su mislili, nego Graf Spee.

Depeša je glasila ovako: »Molim vas pridignite čamce za spašavanje koji pripadaju britanskom parobrodu.« — No, kad dođoše do tog mjesta, nije bilo nikakvih čamaca da ih dignu.

Langsdorff je ugledao jedan nesretni britanski trgovački brod ravno na svom kursu, i odmah se spremio da ga potopi, premda se nalazio u bijegu. Brod se zvao Shakespeare, imao je 5.000 tona nosivosti, a plovio je prema rijeci La Plati. Graf Spee se najednom oborio na svoju posljednju žrtvu te ispalio hitac upozorenja, kao nalog da se brod zaustavi. Zatim je Langsdorff signalizirao zapovjedniku broda da se sa svojom posadom spusti u čamce za spašavanje, jer da je spreman potopiti brod torpedom.

Sve su to promatrale krstarice s velike udaljenosti, koje su u stopu slijedile Graf Speea, ali su bile predaleko da bi mogle intervenirati. Međutim, zapovjednik Shakespearea donio je vlastitu odluku, pa nije ni pomišljao na to da napusti brod. Odbio je dati naređenje svojoj posadi, koja se postrojila i promatrala njemački bojni brod kako zauzima položaj za lansiranje torpeda.

Trenutak je bio kritičan; posada Shakespearea stajala je nepomično na palubi, dok je Graf Spee dolazio tako zastrašujuće kako je to samo bilo moguće.

I trenutak je prošao. Langsdorff naglo naredi da Graf Spee zaplovi u starom kursu prema Montevideu, pa je projezdio pored iznenađenog Shakespearea, koji se čudom čudio što ga je poslije svega toga neprijatelj ostavio netaknutog. Ljudi sa Shakespearea kasnije su uvijek osjećali poštovanje prema kapetanu Langsdorffu kao čovjeku koji čak ni u ratu nije olako oduzimao drugome život. Komodor Harwood je pak mislio da se radilo o lukavstvu kako bi se odgodilo gonjenje. No, do toga nije došlo, jer se zapovjednik Shakespearea nije htio s posadom ukrcati u svoje čamce za spašavanje.

*

Ubrzo nakon toga, poručnik fregate Washborn izvijestio je Achillesovog zapovjednika da je na općem pravcu bježanja Grafa

Speea opažen neki čudni brod. Isprva je imao oblik trgovačkog broda, ali su izviđači odjednom opazili da brod ima aerodinamičan dimnjak i čudnu siluetu. Sve što je Washborn znao bilo je da je taj brod na tolikoj udaljenosti imao neugodan izgled ratnog broda, a znao je i to da se najbliži prijateljski ratni brod nalazio na Falklandskim otocima.

Neobičan izgled tog broda podudarao se s obavještenjima o Hitlerovim novim krstaricama klase Hipper, pa su o tim sumnjama odmah i obavijestili kapetana Parryja. Ova je novost Achillesovog zapovjednika odmah dovukla na most, pa je došavši gore rekao: »Mislím da treba da se još malo približimo prije nego obavijestim. Pripremite topove.«

Poslije nekoliko časaka oštrog promatranja učinilo se da nema nikakve sumnje. Kapetan Parry je zaključio da se radi o krstarici klase Admiral Hipper, koja hrli u pomoć Grafu Speeu. Naredio je da se Ajaxu preda radio-depeša o neprijatelju: »Ajax. Opasnost. Neprijatelj na vidiku!«

Osupnuti komodor Harwood zatražio je daljnje informacije, na što je kapetan Parry odgovorio: »Pretpostavljam da je krstarica s topovima kalibra 203 milimetra. Potvrdit ću.«

Na objema britanskim krstaricama zavladała je napetost u očekivanju novog neprijatelja, koji je sam za sebe i bez pomoći Grafa Speea bio jači nego obje ove krstarice zajedno. Činilo se da bitki kod La Plate neće biti kraja.

Komodor Harwood je odmah naredio Achillesu da se ne upušta u borbu s nadolazećom krstaricom, jer to bi značilo sigurno samoubojstvo. Za oba britanska broda bilo je mnogo bolje da iz daljine slijede svoje strašne neprijatelje, u nadi da će konačno ipak stići mnogo snažnije pojačanje, koje će protiv njih izići na megdan. Bila je to prilično jalova nada s obzirom na raspršenost britanskih vojnopomorskih snaga u tom trenutku.

Exeter je hramajući prema jugu primio depešu s naredjenjem da se drži podalje od obale i upozorava o novom neprijatelju.

Slijedećih pola sata sve su se oči na objema krstaricama okretale prema pridošlici na horizontu, ali ipak nije ni najmanje popustila pozornost prema brzom Grafu Speeu. Napetost je dosegla svoj vrhunac kad se udaljeni brod polagano izdigao iznad horizonta ...

Onda je svima odlanulo, kao da je njima prostrujalo neko olakšanje, jer im je bilo kao da su izvojevali još jednu pobjedu.

To nije bio njemački ratni brod. Sada su ga mogli identificirati kao francuski brod neobičnog izgleda, parobrod Djelane. On je nedužno sjekao svoj put prema La Plati, ni ne sluteći kakvu je uzbunu prouzrokovao svojim aerodinamičnim dimnjakom i čudnim nadgrađem. Ne bijaše svjestan da je uletio u okrajak jedne dramatične pomorske bitke.

Kapetan Parry je poslao poruku Ajaxu: »Pogrešna uzbuna.«

Sad su mogli odahnuti. Imali su jedino da na neki način nadmudre i potuku moćnog Grafa Speea. Jedino njega ...

Kako je dan odmicao činilo se kao sigurno da je odredište njemačkog gusara rijeka La Plata, pa je Ajax opet emitirao upozorenje svim britanskim trgovačkim brodovima da ga izbjegavaju. Ipak, sve do zadnjeg časa, nitko nije stvarno vjerovao da će se mnogo snažniji i razmjerno neoštećeni njemački brod namjerno dati blokirati u ušću La Plate. Osoblje na britanskim brodovima, koje nikad ne bi pribjegli ovakvoj, prezira vrijednoj taktici, uznemireno je sumnjalo u neko lukavstvo, u nešto što se uskoro ima dogoditi. Bilo je, naime, nezamislivo, da Graf Spee bježi pred njima bez ikakve daljnje borbe.

Pa ipak, cijelo to vruće popodne on je nastavio bježati, grabeći pod sobom morske milje, sve dok nije uplovio u teritorijalne vode.

No, Graf Spee se, međutim, nenadano okrenuo poput razjarene zvijeri, što hoće da ritne svoje mučitelje te ispalio na Ajaxu dva plotuna kalibra 280 milimetara. Odstojanje je iznosilo 23.660 metara i artiljerija je dobro gađala. Prvi plotun je podbacio, ali je pao točno u kurs broda. Pošto je Ajax brzo skrenuo, drugi je plotun pao u njegovu brazdu.

Kao da se obeshrabrio svojim promašajem da iznenadi britanske krstarice, Graf Spee je ponovno počeo odmicati na zapad, prema ušću La Plate. Ali sad je nadošao jedan zainteresirani promatrač borbe, koja se opet počela rasplamsavati nastankom tame.

To bijaše jedan drugi ratni brod.

16.

U Montevideu je nastalo veliko uzbuđenje kad su čuli novosti o bitki nedaleko urugvajске obale. U 16 h 42 min urugvajска krstarica Uruguay primila je naređenje da isplovi radi izvještavanja o situaciji izvan teritorijalnih voda. Kapetan fregate Fernando J. Fuentes i njegova posada imali su povlasticu da budu svjedoci jednog uzbudljivog gonjenja i završne faze jedne ogorčene bitke, koja je počela u praskozorje tog dana.

U 18 h 14 min motrioci s Uruguaya ugledali su ratni brod koji se približuje, a za koji se kasnije pokazalo da je Graf Spee. Promatrajući ga, opaziše da je veliki bojni brod promijenio kurs i ispalio dvije salve u neku dimnu zavjesu na horizontu. Zatim se vratio u svoj kurs, te je približavajući se motriocima bivao sve veći i veći.

Urugvajci nisu mogli pročitati zastavne signale s njemačkog broda, jer ih je zastirao artiljerijski kontrolni toranj. Kapetan Fuentes naredi da se izvjesi signal sljedećeg sadržaja: »Vidim vaše signale, ali ih ne mogu pročitati. Pretpostavljam da su upozorenje o postojanju opasne zone.«

To ne bijaše dovoljna procjena situacije, jer se dolaskom noći bitka opet razbuktala.

Prema izvještaju kapetana Fuentesа, preostali dio bitke vodio se u urugvajским teritorijalnim vodama, u sjeni obalnih brežuljaka. Ponekad bi se Uruguay, kako je stajalo u izvještaju, približio britanskoj krstarici Ajax na manje od dvije milje, držeći tako korak sa zaraćenim brodovima.

Zalaskom sunca britanski su se brodovi došuljali bliže svome protivniku, osjećajući da je došao kritični trenutak. Ako im Graf Spee umakne u mraku, udvostručivši brzinu plovidbe i usmjerivši svoj pramac prema otvorenom moru, oni bi poslije svega mogli izgubiti svoj plijen. U to vrijeme još nisu imali radara, pa vjerojatno ne bi mogli njemački brod slijediti kroz noć.

Krstarice su ponovno otvorile vatru, nastojeći još više oštetiti Grafa Speea i natjerati ga prema uskom grlu rijeke La Plate. Taktika komodora Harwooda bila je sjajna!

Kad je sunce zalazilo naredio je da se oba broda prišuljaju tako da obris bojnog broda bude prema zalazećem suncu, a oni su ostali u

sve dubljoj sjeni istočno od Grafa Speea. Kasnije, nastankom tmine, manevrirali su tako da su gusara uhvatili prema pozadini sjajnih svjetala, što su ukrašavala obalu zemlje, neutralnu u vrijeme rata. Dvojbeno je, da li je Graf Spee poslije zalaska sunca uopće vidio svoje progonitelje, koje je obavijao mrak podalje od obale. Jedino ih je možda zapažao po bljesku topova što su ga pokušavali osakatiti kad je nestalo dnevno svjetlo. Achilles se približio bojnom brodu čak na 5 milja, namjeravajući ga pogoditi i raniti, kako ne bi mogao počinuti više nikakve lukavštine.

Za vrijeme trke prema ulazu u La Platu, Langsdorff je nekoliko puta dao ispuštati dimne zavjese da bi se zaštitio od točne artiljerije svojih progonitelja. Kad je mogao, također je ispaljivao svoje topove kalibra 280 milimetara, svakako se još nadajući nekom uspjehu u posljednjem trenutku. Ali to je bila jalova nada, jer je komodor Harwood briljantno diktirao tok bitke. Da bi pogodio gotovo nevidljive ciljeve, Langsdorffu bi trebalo mnogo više sreće nego što je imao tog tragičnog dana svog života.

Brzajući u duboku sjenu urugvajске obalne linije, Achilles je naglo otvorio tešku paljbu protiv bojnog broda. Graf Spee je odgovorio svojim 280 milimetarskim topovima, i to možda više iz očaja, jer se Achilles jedva mogao vidjeti. Prema izvještaju Ajaxa, Achilles je ispalio pet plotuna da bi »zajašio« njemačkog gusara.

Sada već znatno unutar teritorijalnih voda, Graf Spee je ispalio nove plotune u 21 h 32 min, 21 h 40 min i 21 h 43 min, ali kako je komodor Harwood kasnije izvijestio, to je bilo vjerojatno samo zato da taj brod s novozelandskom posadom drži na pristojnoj udaljenosti. Naime, Achilles je bio i suviše zamračen cilj da bi ga se moglo ozbiljno pogoditi.

Čitavo to vrijeme Ajax se prikrađao s jedne južnije točke iza English Banka², želeći presjeći put Grafu Speeu, ako bi ovaj u posljednji trenutak pokušao naglo strugnuti natrag i zaploviti na otvoreno more.

²English Bank je pličina ispred ušća La Plate.

No, u 00 h 50 min 14. prosinca, borba na moru se završila, ali ne i na kopnu. Iscrpljena, premlaćena i obeshrabrena njemačka posada oborila je sidro na vanjskom sidrištu Montevidea. Poprijeko prilazu luci, dvije su krstarice počele neprekidno patrolirati, kako bi bile

sigurne da njemački brod neće promijeniti svoju odluku i isploviti u toku noći.

Nije isplovio.

17.

Graf Spee se nalazio u luci, ali se bitka kod La Plate nije još završila. Sad je tek počela diplomatska borba, spojena sa strašnim blefiranjem i trkom protiv vremena.

Ta druga bitka počela je zapravo već popodne, kad se prvi put ukazala mogućnost da bi Graf Spee mogao zaploviti prema La Plati. Komodor Harwood je o tome izvijestio britanskog pomorskog atašea u Montevideu, kapetana fregate H. W. McCalla.

Pomorski ataše je zatim primio obavijest da bojni brod uplovljava u Montevideo, pa te noći osoblje britanskog poslanstva nije spavalo.

Vrzmajući se zabrinuto u tami rijeke La Plate, komodor Harwood je davao važnost mogućnosti da im Graf Spee umakne u noći. Ušće je bilo široko, pa ga dva broda vjerojatno ne bi mogla bez pomoći svojim patroliranjem obuhvatiti cijelo. Zato je od kapetana McCalla radio-depešom zatražena pomoć.

Pomorski ataše je odmah sakupio određeni broj tegljača i aviona i unajmio ih da iziđu i patroliraju te da odmah spremno obavijeste ako se njemački gusar makne sa svog sidrišta. Tegljači su trebali da stražare za vrijeme mraka, a avioni da polete u zoru i otkriju Graf Speea, ako bi on, prevarivši stražu, pobjegao opet u Atlantik.

Tokom noći, u satima najtješnje suradnje, komodor Harwood i britanski poslanik u Montevideu, Mr. E. Millington-Drake izmijenili su nekoliko radiograma. Sadržaj depeša komodora Harwooda glasio je: »Graf Spee se mora zadržati u luci Montevidea pod svaku cijenu dok ubrzo ne stigne pojačanje«. Pojačanje, Ark Royal, Renown, Neptune, Dorsetshire, Shropshire, Cumberland i tri razarača, hrlili su ravno prema La Plati. Bili su moćni i veličanstveni brodovi, poneki od njih mogao je zbrisati džepni bojni brod s površine mora, samo kad bi pravovremeno stigao.

Ali baš je u tome bila nevolja. Oni nisu mogli stići na vrijeme. Jedino pojačanje, koje je komodor Harwood mogao očekivati, bio je Cumberland, pa se, bez podcjenjivanja ovog hrabrog broda može reći da se zbog svojih dimenzija gotovo i nije mogao smatrati opasnim protivnikom jednom džepnom bojnom brodu. Zaista se nije mogao nadati da će biti bolje sreće nego hrabri Exeter, pa su ga stručnjaci na Ajaxu i Achillesu stvarno otpisali u sličnoj ulozi; trebao je da postane brod-meta, kako su oni proricali, da privuče na sebe

vatru kao što je to činio Exeter, u nadi da će se manje krstarice zbog takve diverzantske taktike, uspjeti lukavo prišuljati neprijatelju i zadati mu teške udarce.

Sve to nije spriječilo Cumberlanda da prenapregne svoje kotlove u naporu da stigne na vrijeme do La Plate i da vjerojatno sudjeluje u jednoj bitki s njemačkim bojnim brodom. Cumberland je zaista izvršio rekordno putovanje za brod svoje klase, stigavši do La Plate za samo 34 sata, računajući od trenutka kad je digao svoje sidro na Falklandskim otocima.

Ali, ma kako brzo plovio na sjever, Cumberland nije mogao stići prije pola noći 14. prosinca, dakle, gotovo čitavih 24 sata, za kojih su samo Achilles i ispremlaćeni Ajax stajali između Grafa Speea i slobode, ukoliko bi se bojni brod odlučio učiniti smioni potez u tmuni otvorenog mora.

Dvadeset i četiri sata. — »Zadržite njemački bojni brod u Montevideu najmanje 24 sata, pod svaku cijenu«, urgirao je komodor Harwood, a to je stvorilo i jedan komični obrat u borbi diplomatske taktike na kopnu.

Kad je britanski poslanik prvi put primio depešu s obaviješću o Graf Speeovoj prividnoj namjeri da traži zaklonište u Montevideu, odmah je požurio do urugvajskog ministra vanjskih poslova Dr. Guania, zahtijevajući da se njemačkom brodu ne dozvoli azil, pa ni privremeno. U to vrijeme je Mr. Millington-Drake mislio da je Graf Spee sigurno teško oštećen jer bježi pred britanskim krstaricama. Tek je kasnije shvatio da su britanski brodovi mnogo teže oštećeni. Zato je svojom taktikom u početku želio prisiliti njemačkog gusara da iziđe na more, prije nego što bude imao vremena popraviti svoje naoružanje. Zato je ogorčeno i podugačko govoreći žestoko protestirao, kad je urugvajski ministar izjavio, da prema pravilima međunarodnog ratnog prava, ratni brod zaraćene strane ima pravo proboraviti u neutralnoj luci 24 sata, ako ostane duže, bit će interniran. To nije odgovaralo britanskim interesima. Oni su iziskivali da sami Britanci potope ili zarobe Grafa Speea, te mu onemoguće da na bilo kakav način umakne iz internacije i opet započne svoju štetnu rabotu.

Na kopnu, u britanskom su poslanstvu još uvijek pokušavali oboriti odluku Urugvajaca o dvadesetčetverosatnom azilu, kad im je jedna

depeša komodora Harwooda otkrila jezovitu istinu. Graf Speeovo naoružanje nije bilo bitno oštećeno, pa ako bi njemački gusar isplovio, samo bi jedna mala neoštećena krstarica mogla prihvatiti borbu, ili u najboljem slučaju, jedna krstarica i pol, ako se uzme u obzir brzina kojom je Ajax izvršio svoje zakrpe.

Od tog trenutka britanski je poslanik poduzeo sve da bi zadržao Grafa Speea u luci Montevidea. On je stvarno i dalje podržavao fikciju da želi neodgodivo istjerivanje Grafa Speea na more, ali to je sad bio blef u prilog mišljenju Nijemaca, da jake britanske snage čekaju vani na izmoreni bojni brod. Međutim, McCall je poduzeo nekoliko korisnih mjera da bi zadržao Grafa Speea u luci. Pozvavši tegljače da stražare vani na sidrištu, također je sazvao u poslanstvo sve zapovjednike britanskih trgovačkih brodova u Montevideu te im izdao naređenja.

Jedan od brodova, bez obzira da li je spreman za isplovljavanje ili nije, morat će isploviti odmah kad to naredi poslanik. Prema propisima međunarodnog ratnog prava, na koje su se sve stranke posljednjih nekoliko sati često pozivale, nijedan zaraćeni ratni brod ne smije napustiti neutralnu luku 24 sata od odlaska nekog trgovačkog broda protivničke zemlje. Britanski parobrod Ashworth krenuo je smjesta na more, a Mr. Millington-Drake se odmah pozvao na klauzulu o 24-satnom zadržavanju zaraćenog ratnog broda. Uslužni i za suradnju spremni Urugvajci, odmah su to prihvatili. Budući da su bili i suviše spremni surađivati s Britancima, njemački je poslanik kasnije protestirao. Izjavivši da Urugvajci nisu baš tako neutralni, već izrazito probritanski usmjereni. Ali nije se mogao prepirati o 24-satnoj zabrani isplovljenja nakon odlaska britanskog trgovačkog broda. To je jasno obrazloženo u propisima međunarodnog ratnog prava. Osim toga, kapetan Langsdorff je sada molio za dugačak rok zadržavanja da bi osposobio svoj brod za novu borbu.

Britanski je poslanik obaviješten o molbi Grafa Speea za produžetak boravka u luci, ali nije baš bio siguran da li je stvarna svrha te molbe izvršenje popravaka na brodu. Pomišljao je da bi to mogao biti blef, koji bi njemačkom brodu dao vremena da tokom jedne vrlo tamne noći neopaženo pobjegne kroz vanjsko sidrište. Stoga je naredio da još jedan britanski trgovački brod otpuče

kasnije tog istog dana, da bi se britanski poslanik još jednom mogao pozvati na klauzulu o 24-satnom zadržavanju zaraćenog ratnog broda. Predložio je da se toga imaju pridržavati, pa se u suradnji s Urugvajcima osigurao protiv Graf Speeovog napuštanja luke.

18.

U tom času svijet je već znao za bitku. Od Japana do Amerike, od Novog Zelanda do Njemačke, sva štampa i sve radio-stanice donosile su razne verzije o bitki kod La Plate, ali malo je od tih verzija bilo točnih. Nijemci, šokirani što moraju izvještavati o svom mnogohvaljenom džepnom bojnom brodu, koji je pobjegao pred manjim britanskim krstaricama, prikazali su stvar znatno drugačije od britanskog izvještaja. Ministar propagande Reicha dr. Goebbels je vrišteći govorio da su se Britanci ponijeli nehumano prema jednom ratnom brodu, napadnuvši ga s većim sastavom brodova.

Izvještaj britanskog Admiraliteta držao se nekih aspekata bitke, ali je znatno odudarao od istine drugih. To je potaknulo B.B.C. da izmišlja nove storije, s jedinom namjerom da dovede u zabludu neprijatelja, koji će ih sigurno čuti.

Prema B.B.C.-u. Graf Spee se nalazio u stupici u Montevideu, dok se pred estuarijem La Plate okupljala moćna britanska flota, očekujući gusara da iziđe i umre. Sve do današnjeg dana, mnogi ljudi po cijelom svijetu još uvijek vjeruju u tu priču, jer je kasnije istina mnogo teže prodirala nego propaganda neposredno poslije bitke.

Na objema krstaricama, koje su strpljivo patrolirale onkraj ušća La Plate, ljudi su čuli izvještaje B.B.C.-a o moćnom pojačanju britanskih ratnih brodova, pa su hitro pohrili na palubu da ih vide. Ostali su zbunjeni jer ne ugledaše ništa osim jednog tegljača koji je stražario zajedno s njima. Klimali su glavama; u B.B.C.-u su, dakle, lažljivci, jer vani nije bilo nikakve snažne flote osim Achillesa i Ajaxa, s polovinom svojih neupotrebljivih topova.

Ali kapetan Langsdorff i njemački ambasador su vjerovali britanskim radio- vijestima, u što se uvjerio britanski konzulat u Montevideu.

Iz Sjedinjenih država stigli su novinski izvjestitelji i snimatelji da bi izbliza vidjeli sljedeću fazu bitke, čiji im je prvi dio, eto, izmaknuo pažnji. Pristizali su avionima tokom više sati, dok su ih britanski službenici na kopnu dočekivali, dokazujući tako svoju dobru volju i uslužnost. Tokom nekoliko sati brujali su brzojavi s izvještajima ovih reportera iz neutralne zemlje. Neki su javljali kako su odletjeli daleko izvan ušća rijeke La Plate te slikovito opisivali gladne brodove što

čekaju na nesretnog Grafa Speea da pomoli svoj nos iz neutralne luke.

Drugi su pak javljali o prisutnosti Renowna u blizini Rio de Janeira koji da je digao sidro jezdeći na jug prema La Plati, kamo će stići u pravom trenutku u kojem će se Nijemac početi boriti.

To bijahu poražavajuće novosti za Langsdorffa, u koje možda i nije vjerovao, sve dok mu vlastiti motrilac nije javio o prisutnosti Renowna na britanskom sidrištu. To je bila greška u identifikaciji, prouzrokovana možda razigranim živcima i imaginacijom, koja je postala preosjetljiva pod djelovanjem radio-vijesti primljenih na Grafu Speeu. Ali sam je Langsdorff to prihvatio, pa je to možda diktiralo sve njegove kasnije odluke. Sad je zaista bio kao zatvoren u boci, s malo nade da će umaknuti, dok se strahovita sila ispriječila između njega i slobodnog mora.

No, činilo se da se ni Langsdorffu ne žuri. U stvari, izgledalo je da je on opterećen drugim problemima, od kojih, kako je mislio, nijednog ne treba javiti svojim gospodarima u Berlinu. Objašnjenje njegova poraza na moru iziskivalo je podosta vremena.

No, bez obzira na takve razloge, protekle sate Cumberland je imao dovoljno vremena da dohrli i pridruži se manjim britanskim krstaricama.

19.

Zarobljenici na Grafu Speeu zaspali su u svojim visaljkama tokom smirene noći koja je uslijedila poslije bitke. Nakon nekoliko sati, dok je još uvijek vladala tama, čuli su budeći se, kako se otvaraju vrata. Poručnik fregate Hertzberger, jedan od Langsdorffovih oficira, ušao je govoreći im. Isprva nisu razumjeli što im govori, nešto kao: »Gospodo, vi ste sada slobodni, pošto ulazimo u luku Montevidea.«

U tom času strojevi se zaustaviše, a tišina postade sablasna. Poslije nekoliko trenutaka netko se ispetljao iz svoje visaljke i pogledao kroz razbijeni svjetlarnik. Čuli su preplašeni uzvik, a zatim je momak počeo zazivati: »Istina je, istina! Mogu razabrati svjetla Montevidea!« Nalazili su se u luci i premda je Hertzbergerov iskaz bio samo predujam, mogli su očekivati da će uskoro opet okusiti slobodu.

Oduševljeni su se nagomilali oko Hertzbergera, oficira koji je bio objubljen među zarobljenicima. On im je ispričao da je na Grafu Speea ispaljeno osam torpeda, ali da su svi promašili. Oficir je izgledao izmoren, ali se trudio da se smješka kad je rekao: »Nadam se da više nikad neću doći u dodir s britanskom ratnom mornaricom.«

Hertzberger je rekao kako je na Nijemce ostavila veoma dubok dojam hrabrost malih krstarica, koje su se u svom napadu na Grafu Speea približile čak na četiri milje. Posebice ih je impresionirala Exeter ova odluka da se nastavi boriti i onda kad je postalo jasno da je jedva sposoban za borbu.

Neke od zapovjednika trgovačkih brodova povelili su gore da se oproste od Langsdorffa, kog su našli još uvijek sa smiješkom na licu, ali veoma izmučenog i potištenog. Kad je ušao kapetan Dove (s Africa Stara), kapetan Langsdorff reče da mu želi stisnuti ruku. Odao je veliko priznanje britanskim brodovima, rekavši da je njihova artiljerija bila veličanstvena.

U ranijim razgovorima s britanskim kapetanima Langsdorff je ispričao da je bio gost admirala Cunninghama u vrijeme vojnopomorske parade kod Spitheada, te da su ga predstavili Kralju i Kraljici, što je držao za veliku čast.

Govorio je o Hitleru, i dok se činilo da baš osobno nije previše oduševljen diktatorom, izjavio je kako misli da je Hitlerov dolazak na

vlast koristan za Njemačku. Složio se s time da Nijemci ne uživaju suviše slobode, ali da je to za njih također korisno.

Langsdorff je govorio kako se nadao da će se vratiti u Njemačku za Božić, ali Deutschlandovo potapanje Rawalpindija učinilo je Sjeverni Atlantik suviše vrelim za pokušaj brzog putovanja kući, pa se odlučio zadržati na jugu. Rekao je da je njegova posada sastavljena od »bijednih momaka« te da među njima nema mnogo dobrih mornara. Dodao je još, da je u Njemačkoj bilo teško izgraditi ratnu mornaricu poslije prvog svjetskog rata, posebno naglasivši da je bilo teško postići pravi tip mornaričkih oficira.

Sada, u svom posljednjem susretu sa zapovjednicima, pričinjao se uzbuđen kad ih je obavijestio da neće isploviti s više od tisuću ljudi na brodu, trenutno nesposobnom za more. Rekao je da bi to bilo samoubojstvo. Prema mišljenju kapetana Dovea, Langsdorff je bio džentlmen u najstrožijem smislu riječi, suviše plemenit za posao koji je obavljao, i koji nikad nije trebao preuzeti.

Činilo se da je Langsdorffu veoma žao što se njegova zemlja nalazi u ratu s Britanijom te reče da je nevolja u tome što su se Hitler i Chamberlain prvobitno sporazumjeli, a zatim je Hitler preko svoje obavještajne službe u Čehoslovačkoj saznao nešto što ga je okrenulo protiv Chamberlaina, pa je izgubio svako povjerenje i u britansku vladu.

Dao je kapetanu Doveu za uspomenu jednu mornarsku kapu s trakama Grafa Speea, a zatim se zatočenci vratiše u svoje odaje da čekaju oslobođenje.

Ali vrijeme je prolazilo i ljudi postadoše nemirni, jer se činilo da o njima u njihovom zatočeništvu nitko ne vodi brigu. Posada Grafa Speea je bila zaposlena bojenjem broda i popravljanjem oštećenja. Poslije svitanja donijeli su im dolje nešto hrane, ali to bijaše premalo, pa su oni na svaki način tražili slobodu i ne više crnog kruha. Objasniše im da nije bilo moguće kuhati hranu, pa da i posada prima iste obroke. Uljudni im je kapetan Langsdorff poručio da se ispričava zbog slabe hrane.

Došlo je i popodne, a oni su još uvijek bili zarobljenici, premda se nalaziše u neutralnoj luci. Nisu znali, iako su nagađali kakve grčevite napore poduzimaju britanski službenici u Montevideu zbog njihova

oslobađanja. Pribojavali su se da njemački brod ne bi iznenada šmugnuo prema izlazu iz luke i njih ponio sa sobom.

Oko pet po podne, kad je već gotovo zamrla svaka nada, došao je jedan oficir naredivši im da za pola sata budu spremni za napuštanje broda. Oni su već satima bili spremni, pa im se posljednjih pola sata činilo kao vječnost.

Onda se opet otvoriše vrata te ih jedan nasmiješeni njemački oficir povede do mjesta gdje je jedan tegljač čekao uz bok broda. To je bio veličanstveni trenutak za ljude od kojih su neki bili zatočenici čitavih 65 dana. Kad su obavljene imigracijske formalnosti, na obali su ih predali osoblju britanskog konzulata. Čekala ih je velika skupina Urugvajaca, priredivši im veličanstven doček, dok su prema Nijemcima bili drugačiji, grdeći ih i nazivajući kukavicama.

*

Na Grafu Speeu je tokom borbe poginulo 37 ljudi, a 75 je bilo što teže, što lakše ranjeno.

Čim se razdanilo njemačka je posada prionula na posao oko brodskih oštećenja. Ta su bila mnogo teža nego što su Britanci pretpostavljali. Njihova je artiljerija izvrsno gađala, pa su postigli oko 60-70 pogodaka. Sad je trebalo odstraniti mnogo polomljenih komada, popraviti električne vodove, začepiti rupe od granata i dovesti brod, koliko god je bilo moguće, u njegovo prijašnje stanje efikasnosti. Ali je posada, umorna od svog neobičnog iskušenja i demoralizirana zbog bježanja pred neprijateljem, koji je teoretski trebao da bježi pred njom, radila bezvoljno.

Dr. Otto Langmann, njemački poslanik u Montevideu, došao je na brod prije zore. Bio je to debeljko s cvikerima, veoma neobljubljen u Urugvaju. Njegova prva izjava Langsdorffu bila je, u stvari, prijekor. Rekao je da je Langsdorff potražio zaklonište u pogrešnoj luci.

To je bilo zaprepašćujuće za jednog pomorca, koji je možda malo znao o politici, ali mu je Langmann ispričao koliko je Urugvaj probritanski usmjeren i kako bi bolje učinio da je poveo Grafu Speea u argentinsku luku, tj. u Buenos Aires. Argentina je bila fašistički nastrojena na liniji Njemačke i Italije te simpatizer totalitarnih država. Britanija da će upregnuti sve svoje snage da bi Urugvaj poslušno udovoljio njezinim željama, izjavljivao je Langmann neugodno. Ali sve to dodijavanje Langsdorffu bijaše suvišno, jer se, ionako, u

odluci nije ništa više moglo mijenjati; Graf Spee se nalazio unutar luke Montevidea i nije mogao lako otuda izići.

Tada je njemački pomorski ataše iz Buenos Airesa doletio u Montevideo. Doveo je sa sobom civilne tehničare da pomognu pri popravljanju broda, a to bijaše dobro, jer su tog dana sve urugvajske tvrtke uporno odbijale da učine Grafa Speea spremnim za more.

Vidjevši oštećenja njemački inženjeri odmah izjaviše da je nemoguće izvršiti popravke u vremenu kraćem od 14 dana. Dr. Langmann je odmah zatražio 14-dnevni boravak broda u Montevideu. Još uvijek je neodređeno kakva je bila njemačka taktika, ali vjerujući da su ih sada blokirale nadmoćnije snage te ne želeći da ih interniraju tokom čitavog rata, oni su možda htjeli dobiti na vremenu, u nadi da će se nešto preokrenuti u njihovu korist.

Jedna od teorija bijaše, da ako Graf Spee uspije privući na sebe pažnju dovoljno dugo, Hitler bi na brzinu poslao svoje podmornice da ugroze britansko ratno brodogradilište, za koje se pretpostavljalo da se nalazi nedaleko od obale. U svoj toj zbrci Graf Spee bi mogao umaći jedne mrke noći.

Kakvi god bili razlozi, Nijemci su na najsuroviji način zahtijevali 14-dnevni boravak broda. Britanski poslanik je, i ne znajući zašto to Nijemci traže, odmah protestirao protiv njihova zahtjeva, a Urugvajci uhvaćeni između čekića i nakovnja, učiniše kompromis, te brodu odobriše boravak od 72 sata, koji se imaju računati od izvršene inspekcije njihovih mornaričkih stručnjaka. Prema tome, taj je rok počeo tek poslije inspekcije, tako da se, sve u svemu. Graf Speeovo vrijeme boravka u Montevideu protegnulo na preko 90 sati.

U petak, 15. prosinca, dok su vani patrolirali Achilles, Ajax, a sada već i Cumberland, britanski opskrbeni brod Olynthus, s kapetanom L. N. Hillom, izišao je da opskrbi gorivom navedene krstarice. Vrijeme bijaše loše, pa su teški valovi ubrzo okončali ovaj pothvat, nakon što je Ajax uspio ukrcati samo 200 tona nafte. Situacija s gorivom nije baš bila najsretnija za britanske brodove, jer su svi imali skromne zalihe poslije dugih putovanja tokom proteklih dana. U stvari, da je Graf Spee izišao iz luke i plovio podulje vrijeme, britanske bi krstarice morale odustati od progona zbog nedostatka goriva.

Graf Spee se u Montevideu, još u prvim satima boravka u luci, opskrbio gorivom uz jedan strahoviti tempo s njemačkog opskrbenog

broda Tacoma, koji je tamo čekao. Graf Spee je mogao isploviti u svako doba, ali Langsdorff nije poduzimao nikakav smjeli pothvat da se dočepa slobode. Bio je u vezi s velikim admiralom Raederom u Berlinu, pa se čini da su sve kasnije Langsdorffove akcije bile diktirane iz njemačkog Admiraliteta.

Čitav se svijet sve vrijeme uzbuđivao novinskim izvještajima, koji su govorili da je Hitler osobno telefonirao Langsdorffu u Južnu Ameriku. To vjerojatno nije bilo istinito, ali je antihitlerovski svijet bio obdaren pričama o teškim Hitlerovim psovkaama što su Langsdorffa slabije snage natjerale da potraži zaklonište. Njemačka je ovom bitkom mnogo izgubila na ugledu, pa nikakva histerična propaganda nije mogla umanjiti britansku pobjedu. Langsdorffov se uljudni i humani postupak prema svojim žrtvama u potpunosti prikazao u štampi i na radiju te je postao veoma poštovani i popularni neprijatelj. On je svakako zadobio simpatije Britanaca i Amerikanaca poslije objavljene prepirke s njegovim gospodarom, jer se pokazao kao džentlmen, što Hitler sigurno nije bio.

*

Između dogovaranja sa službenicima njemačkog poslanstva, sastanaka s Urugvajcima i nadgledanja oštećenja koje je trebalo popraviti, Langsdorffa je zapala još jedna tužna obaveza 15. prosinca, kad su Nijemci trebali sahraniti svoje mrtve.

To je bila prilika za propagandu u neutralnoj zemlji, pa su Nijemci (vjerojatno političar dr. Langmann, prije nego pomorac kapetan Langsdorff) obilno iskoristili taj moment. Zatraženo je odobrenje od urugvajskih vlasti za sahranu poginulih Nijemaca na kopnu, uz sve vojničke počasti. Urugvajci su bez oklijevanja udovoljili toj molbi.

Sahrana je za gotovo sve radio-stanice u svijetu bila veoma privlačan događaj, a komentatori iz mnogih zemalja javljali su svoje dojmove s te žalobne ceremonije. Bili su prisutni također i predstavnici štampe, pa su za nekoliko sati fotografije tog događaja tiskane u glavnim novinama Evrope i Amerike. Snimatelji za filmske novosti snimili su tisuće metara filma, da ih za nekoliko sati razasalu po cijelom svijetu.

Na momente je čitav događaj nalikovao više na neku cirkusku priredbu nego na sprovod mladih ljudi, koji su nasilno poginuli u interesu jednog suludo vlastoljubivog megalomana. Limena glazba

Graf Spee predvodila je mrtvačku povorku ulicama Montevidea, prepunih promatrača. Iza ljesova stupao je Langsdorff s velikim i dotjeranim odredom svoje posade.

Među mnoštvom nalazilo se mnogo Nijemaca i nešto njemačkih simpatizera, koji su odavali počast nacističkim pozdravom dok je procesija lagano prolazila. Ali većina Urugvajaca, iako puna poštovanja prema mrtvima, mnogo je manje simpatizirala Nijemce nego popularne Britance. Ipak je svečana sahrana izvršena bez ijednog neugodnog incidenta koji bi mogao pokvariti ceremoniju. U bijeloj odori, ukrašen odlikovanjima, s nacističkim amblemom na desnoj strani grudi, kapetan Langsdorff je održao kratko posmrtno slovo nad ljesovima. Fotografije su ga prikazale kako stoji iznad njih, prekrivenih nacističkim zastavama. Pogled mu je bio prazan, a lice izmoždeno. Oko njega se nalazilo nekoliko njemačkih civilnih ličnosti, među njima i cvikeraš dr. Langmann.

Gotovo pri kraju ceremonije snimatelji filmskih novosti uhvatili su jedan, za propagandu veoma zanimljiv moment. Kapetan Langsdorff je posuo zemljom svaki pojedini lijes prije nego što je nestao iz vida golema mnoštva što se natisnulo na groblje. Nakon toga Nijemci su stali u nepomični stav »mirno«, spremni za posljednji pozdrav pokojnicima.

Svi pozdraviše nacističkim pozdravom — svi osim jednoga.

Ruka kapetana Langsdorffa podigla se do kape na pravilni mornarički pozdrav.

To mora da je prenerazilo njemačke propagandiste kad je sveopće poštovani Langsdorff, u tom posljednjem odavanju počasti mrtvima, odbacio nacistički pozdrav i zamijenio ga s tradicionalnim. Mnogima se to činilo također i kao odbacivanje nacizma, pa je štampa u Britaniji i Americi ubrzo proširila tu pretpostavku. Na slikama s ceremonije vidi se njemački poslanik kako oštro gleda na Langsdorffa dok salutira, a prema izrazu poslanikova lica mogle su se očekivati neugodnosti za kapetana, kad više neće biti promatrača. Možda je do takvih neugodnosti i došlo, ali o tome što su oni razgovarali u četiri oka nema nikakvih podataka. U svakom slučaju, Langsdorff gotovo i nije mario za njemačke ambasadore, jer je u tom času vjerojatno već sam odredio svoju sudbinu.

Propagandisti su na objema stranama bezobzirno iskoristili pogreb da bi vrijeđali svog neprijatelja. Berlin je kipio od bijesa protiv Britanaca, kad je objavljen jedan izvještaj, kako su se britanski pomorci, oslobođeni s Graf Speea, pomokrili na grobove pokojnika te bacili na jedan lijes pasju crkotinu.

Činjenica je, naprotiv, da su neki od prijašnjih zatočenika, uključivši zapovjednike trgovačkih brodova, prisustvovali pogrebu, uplativši prethodno novac za kupnju vijenaca koji je nosio natpis: »Na spomen hrabrim ljudima mora — od njihovih drugova iz britanske trgovačke mornarice.« — Ali pošto rat ostaje rat, ovo se nije nikad reklo njemačkom narodu, pa je on i nadalje vjerovao sve najgore o bivšim britanskim ratnim zarobljenicima.

Za uzvrat, na drugoj su strani objavljeni izvještaji da neki ljesovi nisu sadržavali trupla, već ručno oružje i municiju, koje će njemačka peta kolona u Montevideu iskopati i upotrijebiti. No, ni o ovome nema nikakvih dokaza.

20.

Na kopnu su diplomati vodili svoje bitke, dok su sive vučje siluete britanskih krstarica vrebale onkraj estuarija La Plate, držeći nesretnog Langsdorffa unutar luke. A u eteru se vodila žučljiva propagandna borba, puna optužbi i demantija, koje je jedna zaraćena nacija upućivala drugoj. U Njemačkoj su poduzimali očajničke napore da bi narod uvjerali kako je bitka kod La Plate ne samo njemačka pobjeda, već da su se protivnici ponijeli podlo i opako.

Njemačka novinska agencija svojatala je pobjedu Hitlerovom Reichu, jer da su i Achilles i Exeter potopljeni, a Ajax da je pobjegao. Graf Spee je bez oštećenja uplovio u Montevideo da napuni svoje zalihe živežnih namirnica i goriva. Po Njemačkoj su odzvanjale takve vijesti, pa su se čak održavale i pobjedničke svečanosti.

Čak i dvadeset četiri sata kasnije, kad je istina već trebala da bude poznata Ribbentropu i Goebbelsu, s lažima se, što se tiče njemačkog naroda, nastavilo, ali ovaj put s nekim finim razlikama.

Njemačka je novinska agencija objavila 15. prosinca u 13 h 15 min po srednjem griničkom vremenu sljedeći izvještaj: »Njemački ratni brodovi krstarili su tri i pol mjeseca otvorenim morem. Kroz to razdoblje nanijeli su najozbiljnije štete britanskom brodovlju, natjeravši u škripac britanske lađe gdje god su ih sreli. Kasnije će se moći objaviti pravi opseg velikih uspjeha koje su postigle njemačke krstarice.«

Džepne bojne brodove počeli su nazivati krstaricama

»Britanci su neprestano lovili njemačke brodove, ali zbog nadmoćne pomorske strategije Nijemaca nisu postigli ni najmanji uspjeh. Prema izvještajima iz Montevidea, Graf Spee se u srijedu, oko 6 sati ujutro, susreo sa tri britanske krstarice, s Exeterom, Achillesom i Ajaxom, na točki oko 20 milja istočno od Punta del Este, ispred ušća La Plate, što se do sada smatralo kao neosporna sfera britanske atlantske flote.«

»Njemački je bojni brod odmah otvorio vatru. Tutnjava topova mogla se jasno čuti u ovom obalnom ljetovalištu, oko 50 milja udaljenom od bojnog polja ... Kasnije se vidjelo da je krstarica Exeter smrvljena teškim plotunima s Grafa Speea, dok je britanska krstarica Ajax utekla. Nadgrađe Exetera ubrzo je izgledalo kao kaotična

gomila izvitoperenog čelika i željeza. Isto tako zbrisan je i zapovjednički most... Daljnji plotuni s Graf Speea prisilili su britansku krstaricu da se okrene i napusti borbu.«

»Bitka je završila pobjedom Graf Speea, koji je uvečer ušao u ušće La Plate i usidrio se u luci Montevidea. On nije samo prisilio Exetera na napuštanje borbe, nego je, također, zabilježio ozbiljne pogotke na Achillesu i Ajaxu. Graf Spee je pogođen samo s nekoliko granata.«

»Prema nepotvrđenim vijestima lučke policije, Graf Spee ima nekoliko mrtvih i ranjenih, a britanski su brodovi imali na stotine mrtvih i ranjenih.«

A tada je uslijedila laž koja je trebala Njemačku ispuniti gnušanjem prema kukavičkim britanskim protivnicima.

»Saznali smo da su Britanci kršeći međunarodne propise ispaljivali na Grafa Speea plinske granate, koje su sadržavale iperit... među ranjenicima ima dosta slučajeva trovanja plinom.«

Naveli su iperit, tj. oružje koje ispunjava svijest ljudi užasom, a to bijaše laž izrečena odmah u početku, da bi se zadobile simpatije njemačkog naroda, tako da ne primijeti promjenu što će nastati u kasnijim njemačkim izvještajima o bitki.

Prvi je iznio tvrdnju o upotrebi iperita njemački poslanik u Montevideu dr. Langmann, i to poslije svoje posjete Graf Speeu, ujutro 14. prosinca. On je tvrdio da većina ranjenih Nijemaca trpi od povreda prouzrokovanih plinskim bombama, uključujući i nekoliko patnika s očnim ozljedama.

Sad je njemačka novinska agencija spremno iskoristila tvrdnju o upotrebi iperita protiv njemačkog broda. Slaba strana njihova komunikea bio je navod, da je Graf Spee pobio svoje protivnike, a zatim požurio u luku. Ali zašto, mogli bi upitati smeteni Nijemci. Ako su Britanci bili potučeni, zašto Graf Spee nije nastavio s krstarenjem po moru?

»Kao posljedica upotrebe plina nastala je opasnost trovanja zaliha živežnih namirnica na Grafu Speeu, pa je zapovjednik broda odlučio ući u rijeku La Platu da bi izmijenio zalihe.«

Isti taj izvještaj govorio je i to, da Exeter, prema posljednjim informacijama, leži osakaćen pred ušćem La Plate u očekivanju da će ga odtegliti, dok je »prema nepotvrđenim izvještajima, britanska krstarica Achilles potopljena«. Stajalo je i to, »da je pobjeda ostavila

snažan dojam na američki narod te da su deseci hiljada ljudi u Montevideu klicanjem izražavali svoje divljenje za herojsku bitku, u kojoj se jedan osamljeni ratni brod borio najmanje protiv tri britanska» Najmanje protiv tri britanska. Time su već počeli utirati put za prihvatljiviji izvještaj o nečem što se približava porazu.

Taj nedvojbeni navod o uništenju Exetera i potapanju Achillesa, emitiran po čitavom svijetu, prouzrokovao je tjeskobu u Britanskoj Imperiji, gdje se tome kadikad vjerovalo. Međutim, poneki Američanin kome su se radio-izvještaji iz Berlina činili zagonetnima, mogao je naići na razne pukotine u komunikeu, od kojih je ne baš najmanja bila i pitanje — za kog vruga bi Britanci upotrebljavali granate s iperitom protiv jednog čelično-oklopljenog bojnog broda? Ta je pripovijest mogla zadovoljiti civile u Njemačkoj, ali teško da bi djelovala na iskusne pomorce.

Usprkos tome, Nijemci su satima, pa čak i danima, prodorno rastrubljivali svoje optužbe u vezi s iperitom. Kako je ta priča o trovanju iperitom zapravo počela, to nije jasno. Po jednoj je verziji ta varka krenula u svijet kad je jedan njemački liječnik došao na Grafa Speea s dr. Langmannom još prvog jutra u Montevideu. Mrtvi su bili izloženi na srednjoj palubi broda i ponovno poprskani jakim sredstvom za raskuživanje. Njemački je liječnik najednom izjavio da je to dezinfektivno sredstvo iperit, pa kad se laž izlegla, počela je odmah nemilo živjeti.

Da bi se stvar raščistila, vlada je sazvala komisiju od istaknutih urugvajskih medicinara da pomno pregleda mrtve i ranjene. U toj komisiji nalazio se i prvi kirurg Montevidea, dr. Walter Meerhoff, koji je bio njemačkog porijekla. Komisija je jednodušno odbacila optužbu, ali pošto je istina u ratu ranjiva, nije preplašila dr. Goebbelsa.

Laž o upotrebi iperita i dalje se razvijala. Njemačka novinska agencija je 16. prosinca objavila sljedeći iskaz, koji je bio u sukobu sa svim tadašnjim neutralnim izvještajima:

»Dobro poznati urugvajski okulist, profesor, dr. W. Meerhoff primio je brzojav od engleskog dnevnika »News Chronicle«, u kojem ga se moli, budući da je neutralni medicinski autoritet, da ispita navodno trovanje mornara plinom na njemačkoj krstarici Graf Spee... Dr. Meerhoff je ustanovio nesumnjivo prisustvo tipičnih simptoma

ozljeda od iperita... Dr. Meerhoff je brzojavno priopćio svoje nalaze »News Chroniclu«.

Berlin se još danima držao svojih optužbi o tome da je iperit bio upotrijebljen, ali tada su Nijemci govorili još jedino sebi. Približavala se završnica o bitki kod La Plate.

Berlinski je radio znao što će biti, pa su se vijesti opet postepeno mijenjale, da bi postale prihvatljive za propagandom opijenu publiku. U početku su tu svoju navodnu pobjedu Nijemci učinili još impresivnijom: »Iz pouzdanih se izvora saznaje da su u toj pomorskoj bitki sudjelovali i britanski avioni. Tokom borbe nekoliko britanskih izviđačkih aviona razorile su strahovitim pogocima Graf Speeve granate. Teške britanske gubitke potvrdili su brojni vjerodostojni svjedoci.«

Zatim je Berlin počeo isticati s kakvim su se protivnikom sukobili njihovi viteški mornari. Britanci su bili posve nehumani i nedostojni da bi se mogli usporediti s Herrenvolkom.

Njemačka novinska agencija je također 16. prosinca izvijestila da je Exeter uspio iscrpsti dio vode iz svojih spremišta te se uz pomoć plime nekako osloboditi, premda je već bilo spremno 200 kreveta u Buenos Airesu. Govori se da je britanska krstarica pretrpjela tako velika oštećenja, da vjerojatno želeći izbjeći ulazak u neku argentinsku luku, radije nastavlja put za Falklandsko otočje.«

Ova je tema razrađena u subotu 17. prosinca. Rečeno je kako su liječničku pomoć za Exeterove ranjenike odveli na daleke Falklande, umjesto da su ranjenike donijeli k britanskim liječnicima i bolničarkama. Četiri doktora, deset bolničarki, sedam ambulantskih kola i deset litara krvi odneseno je iz Buenos Airesa na Falklandske otoke, zajedno sa 180 postelja.

»Ove su činjenice izazvale veliko čuđenje u argentinskim krugovima«, izvikivala je njemačka propaganda. »Ističe se da je više od 150 teških ranjenika na Exeteru izloženo patnjama mukotrpnog višednevnog putovanja na krstarici, koja se sporo kreće uz jaki bočni nagib, a to sve samo zato da bi se spriječilo da domoroci u nekoj argentinskoj luci makar i izdaleka vide teško izudarani britanski brod. Takav se postupak smatra potpuno nečovječnim, jer će se zbog zakašnjele liječničke pomoći broj preminulih na Exeteru sasvim nepotrebno povećati.«

Ton se mijenjao i na jedan drugi važni način. Isprva je Berlin rastrubio sjajnu pobjedu, iz koje je Graf Spee izašao gotovo neoštećen. Ali za nekoliko dana njemački su glasnogovornici lupetali o premoćnim snagama protiv kojih se Graf Spee borio. On je, doduše, osigurao eventualnu pobjedu, ali je sada ležao u Montevideu tako ozbiljno oštećen, da mu je potrebno bar 15 dana da ga se opet osposobi za more. To bijaše neobičan obrat, moguć samo kod propagandista.

Njemačka je od tog časa počela grditi Urugvaj. Protestirala je što ta južnoamerička država pokazuje pristranost prema Britancima i prisiljava na napuštanje luke jedan osakaćeni ratni brod, koji se ne može braniti dok se izvan luke okuplja moćno britansko ratno brodogradnja.

Berlin je pripremao svoj narod da prihvati šok kad zaista nastane. Admiral Raeder i Hitler donijeli su strašnu odluku, ukoliko se to ticalo svršetka Grafa Speea.

*

Dok su propagandisti na objema stranama nastojali stvar prikazati kao pobjedu svoje zemlje, tri su broda marljivo stražarila ispred širokog estuarija rijeke La Plate. Dolaskom Cumberlanda situacija je za komodora Harwooda postala nešto lakša, jer je sada imao tri broda za patroliranje na tri plovna kanala koji vode izvan luke Montevidea. Dana 15. prosinca, Olynthus je opet opskrbio krstarice gorivom, pa je poslije toga komodor Harwood mogao slobodno disati. Sad se mogao boriti te proganjati neprijatelja, ako Graf Spee izađe.

Bilo je monotono to stalno patroliranje pred sidrištima s kojih put vodi u luku, a kako se jedan dan nizao za drugim, ljudi su na krstaricama postali nestrpljivi, jedino željni da Nijemac izađe i da se bitka završi, bilo ovako, bilo onako.

Ali Langsdorff nije izlazio, ili mu sada naređenja iz Berlina nisu to dopuštala. Britanske su se krstarice vidjele samo u satima danjeg svjetla; neprijazni, sivi brodovi, koji ga izazivaju da izađe van i da se bori, a koji obećavaju lom ako to uradi. Njemačka je špijunaža bila loša, pa je jedan izvještaj za drugim govorio o znatnom okupljanju brodova u La Plati. Kasnije je artiljerijski oficir s Grafa Speea kao sigurno identificirao Arka Royala i Renowna kako patroliraju zajedno

s krstaricama, pa se Langsdorffu i njemačkom poslaniku situacija učinila nemogućom. Kako je jedan iskusni oficir mogao učiniti takvu grešku, to nije jasno, ali je činjenica da ju je učinio.

U subotu, 16. prosinca, britanske su krstarice pretrpjele mali strah. Ajax je katapultirao svoj avion da izviđa nad lukom Montevidea. Pilot je dobio uputstva da svoje izviđanje obavi izvan teritorijalnih voda. Kad se vratio u 08 h 30 min donio je zloslutne vijesti. Pilot nije mogao opaziti Grafa Speea zbog slabe vidljivosti, ali dok je letio u blizini plutače-žviždače³, neočekivano su odozdo otvorili na njega vatru.

³S obzirom na plitko područje ušća La Plate, na pojedinim mjestima radi označavanja plovidbenih ruta, nalaze se fiksne usidrene plutače, koje noću daju svjetlosne, a također i zvučne signale, ako nastane magla i slaba vidljivost.

Najednom su na britanskim krstaricama zaključili da je Graf Spee napustio svoj vez te pokušava pobjeći, pa je na britanskim brodovima nastalo uzbuđenje, sve dok iz Montevidea nije stigao izvještaj da se Graf Spee još uvijek nalazi u luci. Kasnije se ustanovilo da je vatra došla s argentinske stražarske topovnjače, stacionirane na Recaladi.¹

¹ Recalada je stanica za riječne peljare-pilote, koji vode brodove do Buenos Airesa. To je usidreni brodić, s kojega se službujući peljari prekrcajavu na brodove što trebaju njihovu uslugu, koja je obavezna.

Otprilike u isto je vrijeme komodor Harwood primio upozorenje od Admiraliteta, da se ne upušta u borbu s Graf Speeom, unutar granice od tri milje urugvajskih teritorijalnih voda. Stoga je komodor Harwood pomaknuo svoju patrolu tako da ne povrijedi teritorijalna prava, ako dođe do bitke. Jedan od njegovih problema bili su i prebačeni meci koji bi padali na Montevideo, kad bi borba počela na ušću rijeke. Sva su se tri broda našla pred problemom odabiranja položaja za borbu, koji ne bi proširio patrolirano područje, jer bi, inače, Nijemac mogao neopaženo umaći.

Još uvijek podržavajući gigantski blef, koji je Nijemce vukao za nos, B. B. C. je odjednom objavio upozorenje o neprijateljskim podmornicama koje plove prema La Plati. Upozorio je da je Admiralitet naredio imaginarnim razaračima da krenu u obranu

imaginarnih velikih brodova, koji nestrpljivo čekaju da njemački gusar izmili van.

Berlin se posve zadovoljio da se sada na području rijeke La Plate nalaze britanski bojni brodovi i eventualno nekoliko francuskih ratnih jedinica. Kapetan Langsdorff je čak primio naređenje da fotografira navodnog Ark Royala, ako je to ikako moguće, jer je zbunjeni njemački Admiralitet zaista vjerovao da je taj brod već ranije potopljen. Nijemci međutim nisu uspjeli iznajmiti jedan avion, pa je odbijanje Urugvajaca da im pomognu bio značajan dokaz njihove naklonosti prema Britancima.

U Berlinu su Hitler i Raeder raspravljali i odlučili o sudbini Graf Speea. Raeder je obavijestio Hitlera, da se kapetan Langsdorff želi probiti iz luke Montevidea prema više prijateljski nastrojenom Buenos Airesu s druge strane širokog ušća. Hitler se protivio svakoj akciji koja bi mogla dovesti do interniranja bojnog broda, a Grafa Speea bi svakako internirali, zadržavši ga u luci duže od dopuštena 72 sata boravka do 17. prosinca.

Raeder je izložio teškoće na koje će brod naići ako bude morao borbom probijati svoj put, makar i na relativno malenoj udaljenosti, od Montevidea do Buenos Airesa. Raeder je, naime, čvrsto vjerovao vijestima o koncentraciji britanskih bojnih brodova u ušću. Jedino rješenje bilo je potapanje broda.

Hitler je odlučio da Langsdorff potopi brod ako se Graf Spee ne može suprotstaviti britanskim snagama. Hitler nije donio odluku zbog ljudi koji bi mogli izgubiti svoje živote u jednoj već izgubljenoj bitki, već iz političkih razloga. Ako ne može pobijediti, onda će uskratiti svojim neprijateljima pravo da svojataju pobjedu. Potapanje Graf Speea bi na neki način oduzelo britanskim mornarima očekivani plijen, a Hitlerovi bi propagandisti mogli još iz toga izbiti neku korist, što bi im bilo posve nemoguće ako brod bude potopljen u borbi.

Ali Langsdorff nije želio potopiti svoj brod, pa su njegovi ljudi očajnički radili pod njegovim rukovođenjem da bi osposobili brod za more. Na kopnu je uzbuđenje doseglo vrhunac groznice kad su ljudi vidjeli očite pripreme za novu borbu. Deseci tisuća naroda nagrnuli su u grad, pa je za nekoliko sati bilo nemoguće naći sobe u hotelima, ili kakav drugi smještaj. Stotine tisuća očiju bilo je stalno okrenuto prema sivom njemačkom bojnom brodu, s posadom koja radi ludom

užurbanošću. U području luke natiskali su se gledaoci čekajući trenutak kad će se Graf Spee pokušati probiti van. Svi su se nadali da će kao s glavne tribine promatrati pomorsku bitku točno ispred luke Montevidea. Malo se radilo u urugvajskom glavnom gradu dok je Graf Spee ležao u luci. Inače, nije se o drugom raspravljalo osim o bojnom brodu i neposrednoj bitki, koju je uzbuđeno pučanstvo iščekivalo.

Čini se da je Langsdorff, usprkos pritisku iz Berlina, namjeravao iskoristiti trenutak i prebjeći u Buenos Aires, ali tada su njegovi planovi propali. Britanski pomorski ataše je naredio da još jedan trgovački brod isplovi, i to parobrod Dunster Grange. Brod je napustio Montevideo u 17 h 00 min dne 16. prosinca. Britanski je poslanik odmah podnio zahtjev o zabrani njemačkom bojnom brodu da napusti luku u idućih 24 sata.

Ovo je lukavstvo za Langsdorffa značilo da ne može odabrati trenutak bijega, eventualno tokom mraka, rano 17. prosinca, pa bi mogao napustiti luku po danjem svjetlu. I tako su opet Britanci diktirali uvjete bitke.

Isplovljenje Dunster Grangea bio je strašan udarac za Langsdorffa, jer službeno nije smio napustiti Montevideo prije 18 h 15 min 17. prosinca. Budući da je njegova vremenska granica za izbjegavanje internacije istjecala u 20 h 00 min istog dana, ostalo mu je manje od dva sata za napuštanje luke i to još po dnevnom svjetlu. To su sigurno bile poražavajuće nade za neki uspjeh.

Zacijelo je to za Langsdorffa značilo kraj.

*

Teško je danas shvatiti koliko se intenzivnog uzbuđenja nagomilalo u južnoameričkoj luci u tih nekoliko kritičnih dana, kad je Langsdorff donio odluku. Milionima ljudi po čitavom svijetu pomorska bitka što se ima voditi pred gledalištem južnoameričkih građana, činila se neizbježnom.

Sad su već komentatori iz svih američkih radio-korporacija te iz drugih zemalja bili na licu mjesta, iz sata u sat opisujući događaje usporedo s porastom napetosti. Radio-programi širom svijeta prekidani su novim pojedinostima iz Montevidea.

Zanimljivo je razmotriti unatrag kako je neznatan utjecaj izvršila njemačka propaganda na komentatore. Čini se da se posve ispravno

nije vjerovalo njemačkoj verziji, pa su američki komentatori odlučno dali svoju vlastitu verziju, koja je bila mnogo bliže istini.

Američki Associated Press je već 14. prosinca odbacio njemački izvještaj, objavivši sljedeće: »Poslije žestoke 14-satne borbe sa tri britanska ratna broda, izvanredni nacistički bojni brod Admiral Graf Spee od 10.000 tona leži danas blokiran i izrešetan u luci Montevidea.«

United Press of America također je točno objavio broj mrtvih i ranjenih na Graf Speeu: »Ustanovljeno je da sada na njemačkom ratnom brodu ima 36 mrtvih i 60 ranjenih. Sedam ambulantnih kola počelo je rano jutros odvoziti ranjenike.«

Njihovi promatrači, dolje u luci, također su opovrgli prve njemačke izjave da je Graf Spee pretrpio samo laka oštećenja. Associated Press je 14. prosinca objavio nedvojbeno izvještaj iz prve ruke: »Na Grafu Speeu se vide tri velika prodora, jedan na krmi, a ostala dva na pramčanom dijelu«, a zatim je bez sustezanja dodano: »Graf Spee je uletio u stupicu, a onda se pokušao izvući.«

Kasnije je United Press javio: »Pregledom vanjštine Graf Speea otkrivena su ozbiljna oštećenja, pa se može zaključiti da brod neće moći krenuti na more vlastitim strojevima.«

»Bokovi Graf Speea probušeni su na sedam mjesta, a dio nadgrađa je odnesen pogocima. Sudeći po onome što se može vidjeti na vanjskom dijelu broda, čini se vjerojatnim da je Graf Spee iznutra ozbiljno oštećen.«

Poslije ovoga njemačke su se verzije, naravno, mijenjale, nazirući pomalo skorbu agoniju broda. Dok su ranije javljale da su sva oštećenja pretrpjele samo britanske krstarice, sada su otkrili da je »Graf Spee izudaran i ne može se uputiti na more.«

The New York World Telegram je uvodnim člankom ukratko prikazao situaciju: »Britanci drže posmrtnu stražu Grafu Speeu.«

A New York Sun je ovako komentirao događaj: »Najveća je ironija što se prva prava pomorska bitka ovog rata morala odigrati u »sigurnosnoj zoni«. — »Ova je borba oborila teoriju da su njemački bojni brodovi sigurni od svakog, osim od većeg broja savezničkih ratnih brodova. Ako je njemački brod namjerno ušao u ovu bitku, onda će se to zabilježiti kao značajna britanska pobjeda. Mornarički

će stručnjaci morati revidirati svoje mišljenje o džepnim brojnim brodovima.«

Dok se mnoštvo sve više gomilalo, svjetska je štampa također preispitala, a zatim odbacila njemačku propagandu da su Britanci upotrijebili iperit. Dana 15. prosinca Associated Press je objavio sljedeći izvještaj: »Šezdeset i dva britanska zatočenika s Grafa Speea danas su odlučno opovrgla njemačke optužbe da su napadači njemačkog bojnog broda ispaljivali protiv njega iperitne granate, pa su se ponudili sami kao živi dokaz svojih tvrdnji. Jedan od šest kapetana s trgovačkih brodova je izjavio: »Tokom čitave borbe njemački su mornari nosili plinske maske, ali mi nismo imali nijedne.«

Dana 16. prosinca i United Press i Associated Press objaviše glasinu sljedećeg sadržaja: »Dolaze njemački brodovi? Po Montevideu se mnogo govorka da jedinice njemačke flote, uključivši i oceanske podmornice, pokušavaju stići do La Plate prije isplovljenja Grafa Speea. Njemački krugovi odbijaju dati bilo kakav komentar o tim glasinama.«

Možda se u tim izvještajima krije razlog zbog kojeg su Nijemci htjeli dobiti na vremenu. Da su im odobrili da brod ostane 14 dana u luci Montevidea, svašta bi se još moglo desiti.

No, pri kraju Graf Speeovog boravka u Montevideu, komentatori su prestali razbijati glavu o izvještajima njemačke novinske agencije. Sad je već i njihova publika željela znati kakva je sudbina određena džepnom bojnog brodu. Reporteru su nagađali i često bili veoma blizu istine.

Tipičan je bio izvještaj United Pressa:

»Nulti sat za odlazak Admirala Grafa Speea je osam sati uvečer, po lokalnom vremenu. Nema još nikakve indicije da li će se ratni brod podvrći interniranju, ili će krenuti na ocean.«

Jedan kasniji izvještaj United Pressa dodao je prvome i ovo: »Kako se približava rok odlaska Grafa Speea, ovlašteni njemački izvori priznaju da nemaju informacije kakva su naređenja upućena ratnom brodu, ali misle da se vjerojatno brod ne bi dao internirati.«

Međutim, nešto kasnije, iste noći, United Press je senzacionalno citirao poluslužbene novine »El Pueblo«, koje su objavile

Langsdorffove riječi prije isplovljenja: »Ako ne mogu prodrijeti kroz pomorsku blokadu, potopit ću svoj brod u osam uvečer.«

Ali to je sve tek prethodilo događajima. Za iscrpljene, ali strpljive britanske posade, koje su poput vukova stražarile pred izlazom iz luke i nadale se da će Graf Spee sada izići da se bori, bio je to ohrabrujući moralni poticaj.

21.

U 17 h 17 min 16. prosinca, komodoru je Harwoodu stigla jedna depeša od prvog lorda Admiraliteta, Mr. Winstona Churchilla. Harwoodu se javlja da ga je Nj. Vel. Kralj, s velikim zadovoljstvom imenovao »zapovjednikom najčasnijeg reda od Batha, a kapetana Parryja, Woodhousea i Bella, pratiocima zapovjednika tog reda«. Od 13. prosinca 1939. godine komodor Harwood je unaprijeđen u čin kontraadmirala britanske ratne mornarice.

Britaniju i njezinu Imperiju preplavilo je veselje zbog te prve pobjede nad starim neprijateljem, a posebno su se svi oduševili tradicionalnom hrabrošću britanske ratne mornarice u sukobu s nadmoćnim protivnikom. Priznanja su bila tek simbol pažnje britanskog naroda tim hrabrim i nepokolebljivim momcima.

Kontraadmiral Sir Henry Harwood odmah je o odlikovanjima obavijestio brodove pod svojim zapovjedništvom, zajedno s jednom drugom depešom prvog pomorskog lorda, koja je glasila: »Njihova lordstva žele izraziti vama, zapovjednicima brodova, oficirima i posadama kraljevskog broda Ajaxa, Achillesa i Exetera svoje najviše priznanje za odvažnost i odlučan način kojim se vodila bitka protiv Admirala Grafa Speea.«

Moral na britanskim krstaricama bio je na svom vrhuncu u tim završnim satima, kad je Langsdorff imao odlučiti između borbe do smrti i samopotapanja svog divnog broda. Na Grafu Speeu je moral njegove mlade posade sigurno bio tako nisko kao nikada ranije.

Neposredno prije trenutka za isplovljavanje ili mogućnosti interniranja, Langsdorff je održao završnu konferenciju sa svojim višim oficirima i s njemačkim pomorskim atašekom u Montevideu. Dugo su raspravljali o svojim alternativama.

Langsdorff ih je obavijestio da su propali očajnički pokušaji dr. Langmanna za produžetak boravka broda. Urugvaj je bio nepokolebljiv. Usprkos Langmannovom obrazloženju da je Graf Spee i suviše oštećen za izlazak na more te da ne bi mogao napustiti luku, obavijestili su ga da će Urugvaj biti prisiljen internirati brod kroz cijelo vrijeme rata, ukoliko ne napusti luku u 20 h 00 min.

Hitler je rekao da ne smije doći do internacije.

Langsdorff je rekao svojim oficirima da vrijeme što mu je odobreno, nije dovoljno da se zakrpa brod, jer, kako je tvrdio, trebalo ga je

mного više. Na to je jedan od njegovih oficira nabacio: »A zašto sami ne stvorimo dovoljno vremena?«

Poslije svega Graf Spee je još uvijek bio strašno naoružan, pa bi šteta koju bi mogao nanijeti Montevideu, ako ga napadne, bila ogromna. Jedino bi Urugvajci mogli protestirati, mislio je predlagač, ali bi malo mogli učiniti da je Langsdorff bezobzirno odlučio ostati u luci.

Ali Langsdorff nije prihvaćao takve prijedloge, pa je rekao: »Ako ostanemo ovdje i prkosimo Urugvajcima, bojim se da će britanski brodovi ući i udesiti nas«, što bi vjerojatno bila istina.

U svakom slučaju, Langsdorff je znao da je to bolje nego da krši međunarodne odnose. Urugvaj je mogao biti jedna malena i razmjerno slabo branjena zemlja, ali je bio dio Amerike, a Američani bi odlučno štitili jedan drugoga ako bi došlo do rata. Predsjednik Roosevelt je već objavio namjeru da pošalje snažne vojno-pomorske snage na jug do Montevidea da bi zaštitile Urugvaj, ako Urugvaj misli da je ugrožen.

Posljednja konferencija se beznadno otegnula. Internacija nije dolazila u obzir, a isto tako ni daljnji boravak u luci. Sad su Langsdorffovi stručnjaci bili u dvojbi o šansama ako pokušaju učiniti korak prema Buenos Airesu. Problem je bila veoma plitka voda po kojoj bi se trebalo ploviti. Uisni bi se otvori rashladne vode mogli začepiti muljem, tada bi se strojevi pregrijali i vjerojatno zaustavili. A preko mogućnosti da brod postane nepomična meta topovima snažnog neprijatelja, nije se moglo olako prijeći.

Nastalo je pitanje, o kakvoj se zapravo prednosti uopće i radi, ako se treba probiti prijeko do Buenos Airesa? Premda je Argentina možda bila više prijateljski nastrojena, ipak bi se morala pridržavati propisa o postupcima neutralne zemlje u vrijeme rata. Grafu se Speeu ne bi dopustilo da ostane tamo beskonačno, pa bi jednom morao otploviti, a bez obzira kad bi se to dogodilo, sigurno bi ga vani čekala britanska ratna mornarica.

Glavni argument protiv daljnje borbe ipak je bilo to, što nitko nije vjerovao da će brod dugo ostati na površini, ako ovaj put dođe u domet neprijateljskih topova. Bilo je tamo vani toliko brodova, govorili su jedan drugome; Renown, Ark Royal, Cumberland i drugi moćni brodovi skupljali su se oko ušća La Plate, čekajući samo na njih ...

A na njih su stvarno čekali samo Cumberland, Achilles i Ajax, samo s malo svojih topova koji su mogli pucati. Admiral Harwood je kasnije rekao da bi nadmoć bila na Langsdorffovoj strani da se odlučio na jedan noćni proboj. Procijenio je britanske šanse pri presretanju Grafa Speea samo s cca 30%.

Ali britanska je propaganda, kojoj se uvijek baš ne može odati priznanje, ovaj put kompletno obmanula neprijatelja, za kog se misli da je stručnjak u dobivanju rata na riječima.

22.

Posljednji sati prije mogućnosti internacije stvorili su atmosferu napetosti na tri patrolirajuće krstarice, a i kod službenika britanskog poslanstva na kopnu. Agenti u luci i nadalje držeći pod najstrožom prismotrom džepni bojni brod, izvještavali su o svakom pokretu koji bi mogao biti neki znak Langsdorffovih namjera. Ove izvještaje je pomorski ataše smjesta javio radiom admiralu Harwoodu.

Prvi izvještaji admiralu Harwoodu, u nedjelju ujutro 17. prosinca, govorili su da su aparati za zavarivanje i druga teška oprema s Grafa Speea odnijeti na obalu. Oficiri i ljudi britanskih krstarica smatrali su to znakom da Graf Spee kani izići i boriti se. Sada, dok su iščekivali i stražarili, napetost je na britanskim brodovima postala gotovo nepodnošljiva. Jer, dođe li do jedne nemilosrdne, završne borbe, pa ma kako se oni hrabro borili, ostaje činjenica da su oni krstarice, suprotstavljene jednom od najboljih bojnih brodova na svijetu.

Sljedeći hitni radiogram iz Montevidea krstaricama kazivao je (a emitirali su ga uzbuđeni komentatori i američka publika), da je između 300 i 400 ljudi napustilo Grafa Speea, prekrcaвши se na njemački opskrbni brod Tacomu, koji leži blizu njega.

To je kasnije dalo povoda glasinama da se mlada Langsdorffova posada pobunila protiv daljnje borbe jer su joj živci bili slomljeni zbog ranijeg žestokog napada britanskih krstarica. Objavljeno je da je ova pobuna doista diktirala završni tok Langsdorffove akcije. Britanska je štampa zaigrala na tu kartu, jer su u ratu sve stvari »fair«, a propagandistima je najmanje stalo do istine. No, Langsdorffov izvještaj nikada nije spomenuo pobunu, pa se to može smatrati više nagađanjem, nego istinom.

U 17 h 20 min, gotovo već na isteku roka za Grafa Speea, zapovjedniku britanskog sastava stigla je još jedna poruka; njemački gusar je prekrcao još 700 ljudi, zajedno s prtljagom, na Tacomu.

Admiral Harwood je, čuvši ove novosti, shvatio da se Graf Spee namjerava sam potopiti. Odmah je naredio svom divizionu da se primakne plutači-zviždači, pa su sve tri krstarice potegnule prema Montevideu, brzinom od 25 čvorova. Harwood je namjeravao pokušati zaposjesti Grafa Speea prije nego što dospije potonuti. Zapljena jednog abandoniranog neprijateljskog bojnog broda, značilo

bi konačno onemogućivanje, u škripac stjeranog neprijatelja, što bi Goebbels ovaj put teško mogao objasniti.

Langsdorff je sad obavijestio lučkog kapetana da će isploviti u 18 h 15 min, pa su za nekoliko minuta cijeli grad kao i posade s približavajućih se britanskih krstarica, saznali za tu odluku.

U to je vrijeme područje luke bilo već krcato promatračima, koji su bili uzbuđeni više nego ikada prije. Radio-komentatori su klopotali bez prestanka, govoreći o značajnim ili beznačajnim pojedinostima, a sve da bi se uzbuđenje još više povećalo. Radio-vijesti primale su sada i krstarice, pa su bile isto tako zanimljive i za britanske mornare dok su čekali na svojim borbenim stanicama.

Malo nakon objave o vremenu Langsdorffova isplovljenja jedna je velika nacistička zastava zalepršala na prednjem jarbolu Grafa Speea, a nekoliko trenutaka kasnije još se jedna zavijorila s velejarbola. Histeriju na obali nije se više moglo kontrolirati kad je polagano dignuto jedno sidro, jer sad su svi sigurno znali da brod izlazi u susret svom neprijatelju.

I drugo je sidro izvučeno, kako se činilo dosta teško, cijedeći sa sebe mulj lučkog dna, a tada se golemi brod počeo isprva neprimjetno pomicati. Mnoštvo je bilo tiho te je promatralo, znajući da se na brodu nalazi jedan hrabri zapovjednik i ne više od 60 oficira i mornara. Da li je istina, pitali su se na kopnu, da je nekoliko ljudi dobrovoljno otišlo sa svojim zapovjednikom boriti se na smrt i potonuti s brodom, kako su se o tome pronosile glasine?

Kasnije se ustanovilo da je mnoštvo od tri četvrt milijuna ljudi gledalo kako Langsdorff vodi svoj brod iz luke bez pomoći tegljača. Pred njim su plovila dva tegljača i jedna peniša iz Buenos Airesa, držeći korak s bojnim brodom i izazivajući mnoga nagađanja svjetine na obali. Tada se vidjelo da i Tacoma diže sidro i nastavlja ploviti za bojnim brodom.

Ogromna gomila ljudi bila je sada sigurna da će doći do bitke. Isto su se u to uvjerali i radio-komentatori, čije je govorenje postalo histerično dok su javljali milionima slušalaca po cijelom svijetu o očekivanoj bitki. Premlaćeni, ali još uvijek sposobni Graf Spee kretao se prema van, gdje su se vidjele britanske krstarice kako hrle prema njemu. Za mnoge to je bio suviše uzbudljiv trenutak, pa su novine drugi dan pisale o stotinama onesviještenih, o nekoliko nesretnika

čije srce nije izdržalo taj psihički napor, o ozlijeđenima od njihanja i stiskanja velikog mnoštva vidjeti vrhunac današnje neizvjesnosti i napetosti.

U daljini je zabrujao jedan avion, pa su ljudi u gomili odmah govorili jedan drugome da je britanski. Ali avion nije pokušavao ni doći iznad teritorijalnih voda, niti napasti. Harwood je naredio pilotu Ajaxova aviona da motri i izvještava, naročito ako se bude otkrilo da je predviđeno samopotapanje Grafa Speea varka, što bi se pokazalo ako bi bojni brod iznenada opet ukrcao svoje ljude s Tacome.

Pilotov izvještaj je brzo došao natrag do posade triju britanskih krstarica. Prvo, javljeno je da Graf Spee plovi ravno prema njima, uz pratnju tegljača, peniše i Tacome. To je ono što su oni i očekivali i čemu su se možda i nadali. Krstarice su zadržale svoj kurs prema bojnemu brodu, koji se približavao

S aviona je stigla vijest: »Graf Spee je promijenio kurs! Plovi prema zapadu, prema plovnom putu za Buenos Aires.«

Najednom se situacija promijenila. Graf Spee se, dakle, nije spremao na borbu, niti se namjeravao potopiti. Spremao se poći u jednu drugu, možda više prijateljsku luku

Ali, Graf Spee ipak nije krenuo prema Buenos Airesu. Malo nakon skretanja u novi kurs, vidjelo se da gubi na brzini, a zatim se zaustavio. S udaljenosti, s koje je samo kružeći britanski avion mogao jasno razabrati što se zbiva, vidio je da su dva argentinska tegljača i penisa pristali uz bok njemačkog gusara.

Poslije svega brod je trebao da umre i to od ruke svog zapovjednika.

23.

Na brodu je ostao samo odred za potapanje da bi obavio svoj zadatak, a ostatak posade s Grafa Speea uzverao se na penišu koja je vijala argentinsku zastavu. Nakon toga peniša je otplovila.

Sunce je zalazilo kad se drama približavala svom svršetku. Na velikom njemačkom bojnom brodu ljudi su užurbano radili, nastojeći otvoriti dno i podmetnuti požar, koji će mu izbaciti utrobu i učiniti ga bezvrijednim za bilo kog.

Mora da je to bio tužan i nesretan trenutak za one koji su na njemu živjeli i koji su prema njemu osjećali ljubav, što se stvara kod većine ljudi na većini brodova. Izraniti ga, razoriti, i od tog krasnog, naoko živog objekta, učiniti olupinu, to im je naredio njihov zapovjednik.

A tek Langsdorff .... Kakve su bile njegove misli u tom užasnom trenutku prije svršetka njegova broda, broda kojim je zapovijedao s toliko ponosa? Te su misli sigurno bile gorke, veoma gorke, leteći svuda i stalno se vraćajući na trenutak kad je sam morao odlučiti o svojoj sudbini. Imao je ženu i djecu, majku i oca, i toliko prijatelja u dalekoj domovini.

Ljudi, koji su vidjeli Langsdorffa kako hoda na svom nepomičnom i utihnulom brodu, kažu da je tada već bio samo svoja sjena — čovjek koji je zapečatio svoju kob smrću Grafa Speea.

Graf Spee je završio svoje posljednje putovanje dok su se još postavljali naboji za razaranje. Počeo se opet pomicati, zakrećući dok nije izišao s plovnog puta i zbio svoj pramac u mekani mulj. Kasnije su britanske i američke novine pisale da je pokvareni divljak namjerno potopio svoj brod u plovnom putu, koji pripada narodu što mu je pružio utočište. Ali Langsdorff nije bio podao ni osvetljiv; činjenica je da je mirno poveo i uništio svoj brod na mjestu gdje neće smetati ni ugrožavati plovidbu drugim brodovima.

Kad se brod konačno nasukao, Langsdorff je naredio da se obori sidro, vjerojatno zato da bude siguran kako Graf Spee neće odplutati sa svog groba koji mu je odabrao i poleći se u duboki plovní kanal. Zatim je Tacoma poslala barkase prema većem brodu te preuzela odred za potapanje. Langsdorff je bio posljednji od svih — zapovjednik koji se okrenuo prije no što zakorakne sa svog broda te pozdravio zastavu koju je sada možda i mrzio. Bio je to veliki kukasti

križ, koji je ispunjavao zebnjom srca tolikih britanskih pomoraca tokom prošlih mjeseci.

Tacoma i ostali brodovi odmaknuli su se do sigurne udaljenosti, a tada je u tjeskobnoj tišini svaki čovjek na njima stajao nijemo i gledao na napušteni, nepokretni bojni brod, čija se silueta isticala prema umirućem suncu. Svršetak je nastao u 20 h 54 min. Langsdorff je hotimice točno uskladio vrijeme razaranja Grafa Speea s trenutkom zalaska sunca.

Najednom su se prepali i oni koji su to očekivali. Iz unutrašnjosti broda rasplamsala se grozovita eksplozija te se činilo da se palube rasprskavaju. I dok je teška grmljavina tutnjala u ušima promatrajuće posade, krhotine s broda letjele su visoko u zrak. Smjesta je po brodu počeo harati strahoviti plamen od pramca do krme, a večernje se nebo zacrnilo od dima što se širio u vis poput visoka tornja.

Na Tacomi i argentinskoj peniši svaki je čovjek u tom trenutku stao »mirno«, uz nacistički pozdrav svaki čovjek, osim Langsdorffa, koji je ostao vjeran staroj tradiciji u ovom satu svoje vlastite agonije. Langsdorffov je pozdrav bio onaj stari, koji se upotrebljavao među časnim i poštenim ljudima mnogo prije nametljivog Hitlera.

Na obali se uzvinuo gromoglasni uzdah bezbrojnih promatrača kad su vidjeli razaranje Grafa Speea. Ljudi uokolo luke bili su dosta blizu da osjete potrese uzastopnih eksplozija na brodu kad se zapališe njegove municijske komore. Noćno nebo se zabijelilo od plamenih bljeskova eksplodirajuće municije. Svaku pojedinost toga događaja opisivali su i razglašavali natiskani radio komentatori. Kasnije su razne agencije brzojavljale svojim novinama vlastiti prikaz događaja. United Press je izvjestio ovako: »Graf Spee je večeras ispred Montevidea potonuo u plamenu poslije eksplozije za koju se pretpostavlja da je nastala u municijskoj komori. Sad se vidi samo još vrh nadgrađa.«

»Vjeruje se da nijedan član posade nije ubijen u ovom spektakularnom potapanju velikog džepnog bojnog broda, koji je bio ponos Njemačke ratne mornarice. Vatra, što je izbila odmah poslije eksplozije, proširila se od pramca do krme, a s goruće brodske mase dim se razvukao preko neba«. Jedan kasniji izvještaj United Pressa glasilo je: »Graf Spee leži na dnu ušća, upravo izvan plovnog kanala

što vodi k vanjskoj luci Montevidea. Nije vjerojatno da će brod sasvim potonuti i nestati iz vida«.

»Brodovi u luci zatrübili su sirenama kada je javljeno o eksploziji na Grafu Speeu. Gomile ljudi nagnule su na istaknute položaje da vide svršetak bojnog broda«.

Iz luke Montevidea potekla je velika kolona malih plovila, koja su se žurila do mjesta eksplozije. Urugvaj je najviše sudjelovao u tom spektaklu. Ali znatno ispred povorke motornih čamaca nalazila se jedna urugvajska topovnjača i tegljač s lučkim funkcionarima, koji baš nisu bili nacistu kako postupiti u ovakvim okolnostima.

Činilo se da su posebice ozlojeđeni što vide argentinsku zastavu u svojim vodama, kao i zbog činjenice što se posada Grafa Speea otpremala prema Buenos Airesu. Topovnjača je zaustavila flotilu, nehtijući joj dozvoliti nastavak putovanja, čak ni kad je Langsdorff došao na tegljač i objasnio, da je sve što je učinio bilo uz privolu urugvajskih vlasti.

Bio je to neugodan trenutak koji je ukazivao na pomanjkanje osobnih obzira kada se ljudi zarate. Naime, na tegljaču su se nalazili britanski oficiri i funkcionari; neprijatelji se nađoše rame uz rame, ali ipak nije došlo do nikakvih incidenata, nikakva izraza neprijateljstva prema njemačkom kapetanu. Uljudni su Britanci stajali po strani, dopuštajući Langsdorffu da se nagodi s uvrijeđenim Urugvajcima.

Izmijenjene su radio-poruke s kopnom i konačno je, kako se činilo, preko volje dopušteno Langsdorffu i njegovim ljudima da nastave ploviti preko širokog ušća rijeke za Buenos Aires. Napušteni brod iza njih kao da se savijao od bola u svojoj agoniji, pošto mu je vatra spalila srce, a on počeo tonuti u mulj.

Britanske krstarice, suviše udaljene da bi mogle spriječiti planove o samopotapanju, stigle su u posljednjim trenucima danjeg svjetla, kad je neprijateljski brod već zahvatila paklenska vatra. Shvativši da je neprijatelj uništen, svi su na britanskim brodovima poludjeli, kličući u deliriju radosti. Sad je, bez svake sumnje, bitka kod rijeke La Plate završila njihovom pobjedom.

Početkom noći i Achilles i Ajax su zajedno došli u blizinu pakla, označenog kao Graf Spee. Posade brodova su klicale jedna drugoj do promuklosti. Bio je to jedan od najznačajnijih trenutaka njihova

života, možda s izuzetkom jednog još značajnijeg koji ih čeka kad će se vratiti da im domovina iskaže počast.

Novost je stigla u sve dijelove svijeta, a u mnogim svojim dijelovima bila je iskrivljena, da bi se prilagodila domaćoj potrošnji. Storijska je odsvirana prvo u Njemačkoj. Zapravo su samo jedanaest redaka posvetili potapanju broda, a i to bijaše umetnuto među ostale ratne vijesti. Njemačko pučanstvo mora da se zaprepastilo zbog promjene u načinu izvještavanja, jer događaj je najprije ispunjavao glavne naslove, a zatim su ga zabacili kao tričavu stvar, jedva vrijedna da se spomene.

Dana 18. prosinca, njemačka vrhovna komanda objavila je komunikaciju: »Između Moselle i Palatinske šume vodila se s obje strane nešto življa artiljerijska vatra«.

»Njemačke zračne snage izviđale su nad istočnom Francuskom i nad Sjevernim morem. Njemački su avioni došli do Shetlandskih otoka i do Portsmoutha na jugu. U više navrata njemački su avioni pogodili britanske obalne patrolne brodove, pa je jedan patrolni brod bombardiran i potopljen. Uvečer su britanski avioni pokušali doći do njemačke obale«.

»Urugvajaska vlada nije odobrila Grafu Speeu vrijeme boravka potrebno za popravljivanje broda. Naš vođa i vrhovni komandant naredio je zapovjedniku da brod razori izvan urugvajskih teritorijalnih voda«.

Nakon toga se pojaviše daljnji komunikacije, proširivši temu i nastojeći samopotapanje svog dragocjenog bojnog broda prikazati kao trijumf. Da bi odvratili pažnju domaćih ljudi, obnovili su priču o uvredama nanesenim poginulima s Grafa Speea. Njemačka novinska agencija ponovila je optužbu 20. prosinca: »Upravo smo saznali da je za vrijeme sahrane 36 poginulih mornara s Grafa Speea došlo do sramotnih prizora. Britanski mornari s raznih brodova što se nađoše u luci, popišali su se na mrtvačke ljesove, mijaukali u pozadini za vrijeme posmrtnog opijela poginulima, a vrhunac takva ponašanja nastao je poslije sahrane, kad su bacili krepanog psa na grob njemačkih mornara«.

*

Zanimljivo je nagađati o bitki i razmotriti, kako bi se rat na morima, bar što se britanske ratne sreće tiče, možda izmijenio, da je

njemačkom brodu uspjelo pobijediti svoja tri manja protivnika. Teoretski je, bez svake sumnje, bojni brod trebao da potpuno eliminiira britanske krstarice. Da je umjesto kapetana Langsdorffa Grafom Speeom zapovijedala jedna odlučnija a manje plemenita ličnost, možda bi britanski brodovi prestali postojati. Trijumf bitke pripao bi Nijemcima, a moral bi im se podigao zbog pobjede nad britanskom ratnom mornaricom, koju su respektirali. Ohrabrena uspjehom, možda bi se njemačka vojno-pomorska strategija osmjelila, uz teške posljedice za britansko brodogradnja. Ali poslije onoga što se dogodilo, poraz je kod Nijemaca stvorio kompleks manje vrijednosti, koji je imobilizirao, ili pretežno imobilizirao preostalu Hitlerovu površinsku flotu. Pobjeda kod La Plate značila je mnogo više od uništenja jednog džepnog brojnog broda, a s njime i mita o njemačkoj nepobjedivosti. To je dovelo do pretjeranog opreza u Hitlerovoj površinskoj floti, koja je često prelazila u stanje nepokretnosti. A to baš nije najbolji način za vođenje rata na moru.

24.

Bitka kod La Plate se nije još završila, bar što se tiče novinskih naslova u svjetskoj štampi. Dana 20. prosinca 1939, dakle, manje od tri dana nakon razaranja Grafa Speea, novinari, koji su još uvijek lunjali po Buenos Airesu, došli su do još jedne senzacionalne vijesti:

Kapetan Langsdorff se ubio!

Mnogi od njegovih oficira i momaka slutili su sudbinu koju si je namijenio, ali i pored toga potreslo ih je što je morao umrijeti besciljno, osim ako za nekoga čast ne znači ništa.

Ljudstvo s njemačkog bojnog broda bilo je smješteno u mornaričkom arsenalu u Buenos Airesu, dok su se s dr. Langmannom na visokom nivou vodile rasprave o njihovoj budućnosti. Uvečer 19. prosinca, Langsdorff je pozvao na posljednji sastanak svoje ljude u mornaričkom arsenalu te im je održao oproštajni govor. Nije ih izravno obavijestio o svojoj namjeri, ali mnogi su nesretno predosjećali zašto im se obraća i govori kao čovjek koji se oprašta zauvijek.

Rekavši im da se razidu, Langsdorff je obišao svoje kolege oficire i podijelio im za uspomenu predmete iz svog privatnog vlasništva te se posljednji put rukovao.

Tada je otišao u svoju sobu kao čovjek koji više ne želi ostati na ovom svijetu. Sigurno je razmišljao o svojim dragima, koji ga nikad više neće vidjeti i koji možda neće shvatiti što se sprema uraditi. Ali za Langsdorffa, komu je naređeno da potopi svoj brod bez borbe, protivno kako ga je tradicija odgojila, život više nije bio podnošljiv. Znao je da će biti izložen podrugivanju i preziru zlobnika ako nastavi živjeti. Čak i ovdje u Buenos Airesu, navodno prijateljski raspoloženom prema Njemačkoj, njegov se postupak oštro kritizirao. On bi se trgnuo kad su za njim izvikivali: »Kukavica!«

U noćnoj samoći Langsdorff je izvadio zastavu pod kojom je službovao prije nego je morao odati počast bastardnoj insigniji jedne politički opake ideologije, njemačkom nacizmu. Položivši zastavu carske Njemačke na pod i prekrivši se njome, Langsdorff se ustrijelio.

To je bio kraj čovjeka odgojenog za ratovanje, koji je ipak ispoljavao najveću čovječnost kad god je to bilo moguće, čak i uz svoj rizik te

rizik svog broda. S više Langsdorffa na svijetu možda ne bi bilo ratova koji od svojih sudionika traže napore da bi bili čovječni.

Njegova je karijera bila niz sjajnih i zaslužnih unapređenja, pa ipak mu je donijela svršetak koji je poslužio samo propagandistima zaraćenih zemalja.

Štampa je u svijetu nenaklonjenom Hitleru, razglasila da je to bila gesta odbacivanja Fuhrerove nacističke politike, pa su novinski naslovi isticali značenje Langsdorffovog izbora zastave za svoju pogrebnu ponjavu. U Njemačkoj su govorili da je tog čovjeka na rubu internacije natjerala u smrt jedna nenaklonjena neutralna država.

I Langsdorffov sprovod 21. prosinca bila je opet jedna jako publicirana stvar. Odali su mu sve vojničke počasti i sada nije bilo nikakva znaka neprijateljstva u nepreglednom mnoštvu ljudi, koje se kretalo prema njemačkom groblju izvan Buenos Airesa. Prisustvovali su predstavnici argentinske vojske i mornarice, njemački ambasador u Argentini te oficiri i mornari s Grafa Speea. Koračajući polagano s posmrtnom povorkom bio je tu i jedan britanski predstavnik. To bijaše kapetan Pottinger s parobroda Ashlea, koji je zastupao britanske zarobljenike što su s njemačkim bojnim brodom došli u Montevideo. U njihovim srcima nije bilo ni najmanje zlonamjernosti prilikom smrti tog čovjeka, zbog kojeg su izgubili svoje brodove, jer oni su ga se sjećali samo kao čovjeka, koji je učinio sve da im ublaži ratne nevolje. Njihovo se poštovanje očitovalo i vijencem što ga je kapetan Pottinger nosio, kupljenim od priloga bivših zarobljenika.

I jedan je drugi vijenac poslan u ime čovjeka koji je prouzrokovao čitavu tragediju, i to ne samo za Langsdorffa. Traka je nosila Hitlerovo ime...

*

Argentinska se vlada najpažljivije odnosila prema njemačkim mornarima, odavši svoju počast preminulom zapovjedniku Grafa Speea. Ipak, Argentina je bila neutralna zemlja, pa je njezina neutralnost nametala poduzimanje mjera, s obzirom na Nijemce koji su tamo ostali. Objavljeno je da će ih internirati.

Smjesta je počela druga diplomatska bitka o sudbini Graf Speeove posade. Berlin je vrištao da je to gruba diskriminacija, a ne akt neutralnosti. Oficire i posadu Grafa Speea treba izjednačiti s brodolomcima te ih repatrirati, tvrdili su u Berlinu.

Britanija bijaše spremna strogo progovoriti ako Argentina pokaže znakove slabosti pred ispraznim nacističkim prijetnjama i zastrašivanjima. Ali argentinska je vlada objavila da je to njezina konačna odluka, te da Nijemci moraju u zatočeništvo do svršetka rata prema propisima međunarodnog ratnog prava.

U početku su Nijemci pušteni slobodni na svoju riječ, ali zbog nekih izgreda između njih i probritanskih dijelova argentinskog pučanstva, nastala je stroža internacija.

Pritisak se vršio i na urugvajsku vladu zbog ranjenika koji su još uvijek ležali tamo u bolnici. Ali ni Urugvajci se nisu dali zastrašiti, pa je onih 40 ljudi iz bolnice ostalo u stalnoj internaciji.

Mali uspjeh za Njemačku bilo je to, što se dvanaestoricu oficira i mornara dopustilo da se priključe osoblju njemačkog poslanstva u Montevideu. To bijaše skromna utjeha za gubitak 1140 mladih Nijemaca, koji su poginuli ili ostali internirani, a što je bio rezultat onog značajnog Harwoodova presretanja njihova broda, u zoru onog kobnog dana ispred ušća La Plate.

Bitka kod La Plate silno je podigla britanski prestiž u cijeloj Americi te donijela mnoga priznanja smionim momcima, koji su izvojevali tu bitku za Britaniju. Jedno od priznanja bio je i ček na 1.000.- Lstg., sakupljen prilozima britanske zajednice u Argentini, zato da se novac podijeli članovima obitelji poginulih pomoraca u bitki.

I Argentina i Urugvaj su imali mogućnost odati priznanje pobjednicima. Jednog nezaboravnog dana poslije internacije njemačke posade (zajedno s posadom Tacome, čija je akcija opskrbe gorivom jednog zaraćenog ratnog broda također obuhvaćena propisima ratnog prava), Ajax je polagano uplovio u unutrašnjost luke Montevidea.

Morao je proći blizu mjesta gdje je u plitkoj vodi ležala čađava i još uvijek dimeća olupina Grafa Speea. Ogromna masa svijeta uputila se prema luci, priredivši veličanstven doček Sir Henry Harwoodu i njegovim ljudima. Došavši na kopno, posada je ustanovila da je grad njezin, jer su joj širokogrudni Urugvajci pružili najugodnije trenutke života.

I u Argentini je bilo gotovo isto tako. Novozelandski brod Achilles je doživio pobjedničku dobrodošlicu, stigavši u Buenos Aires, gdje mu

bijaše dopušteno proboraviti 48 sati da bi mogao obnoviti zalihe goriva i živežnih namirnica.

Mnogo kasnije je i Exeter doživio iste takve ovacije.

25.

Poslije bitke lordovi Admiraliteta postadoše veoma naklonjeni krstaricama Harwoodova divizona. Kad izvršeni popravci omogućće brodovima putovanje preko oceana, svaki treba da se vrati u svoju zemlju, tj. Ajax i Exeter u Englesku, a Achilles u Novi Zeland. Smatralo se da su posade svakako zaslužile da svoj dopust provedu u domovini.

I tako se 21. siječnja 1940. prije zore Ajax tiho ušuljao u Plymouth Sound², ali još uvijek bez svog velejarbola. To se brzo pročulo po gradu, pa je sakupljeno mnoštvo klicanjem pozdravljalo brod cijelim putem do brodogradilišta u Devonportu. Kad je brod stigao, pozdravili su ga glavni zapovjednik Zapadne zone, admiral Sir Martin Dunbar-Nashmith te zamjenik gradonačelnika Plymoutha, Alderman Modley. Bio je to sjajan prijem, a pučanstvo Plymoutha je iskazalo srdačnu dobrodošlicu posadi Ajaxa kad je sišla na kopno.

²Plymouth Sound — vanjsko sidrište Plymoutha

Na žalost, kontraadmiral Sir Henry Harwood se nije nalazio na Ajaxu. On je u međuvremenu premjestio svoj admiralski stijeg na jednu drugu krstaricu te ostao na dužnosti zapovjednika južnoameričkog sastava.

Ipak narod je Plymoutha bio sretan da primi krstaricu, premda je Ajax četamski brod, pa su srca i misli stanovnika Plymoutha ostala više vezana za krstaricu Exeter, čija se posada sastojala od ljudi iz ove zapadne pokrajine. Nije bilo po srijedi, naravno, nikakvo podcjenjivanje Ajaxa, ali oni su željeli vidjeti svoje sinove i svoje muževe.

Exeter se vratio u Englesku poslije dugo vremena. U Devonu su znali kako je brod bio teško ispremlaćen te da se samo uz velike napore mogao pripremiti za more na udaljenim Falklandskim otocima. Pomišljali su već i da brod onako osakaćen kakav je bio, neće možda nikada ni završiti to dugačko putovanje od više hiljada milja kroz zaraćena mora...

*

Jednog jutra u veljači 1940., kad je svjetlo polagano obasjalo i iznijelo na vidjelo ratno-dobno brodovlje u luci Plymoutha, ljudima je zastao dah kad je netko prepoznao taj dragi brod.

Poput munje, gradom je obišao povik: »Exeter se vratio«! Exeter, njihov domaći brod, krstarica što je primila na sebe neprijateljsku vatru i toliko stradala samo da bi se postigla pobjeda. Taj njihov brod ležao je sada usidren oko jednu milju od gata.

Iz cijelog Plymoutha narod je počeo hrliti da vidi pristajanje broda u Devonportu¹. Iz kuća, trgovina i ureda razdragani su ljudi nagrnuli na uzvisinu i istaknute položaje, koji su se zacrnili od naroda što je nastojao vidjeti izranjeni brod kojim se toliko ponosio. Exeter se polagano pokrenuo uz plovni kanal prema pristaništu, stalno se približavajući tako da su ljudi mogli vidjeti njegovu posadu, postrojenu na palubama. Vidjeli su također, ali nisu mogli čuti brodsku limenu glazbu kraljevskih marinaca kako svira Exeterovu pjesmu: »Mi smo s Exetera, mi smo baš sa zapada«.

¹Devonport je brodogradilišni dio plymouthske luke.

Bio je to trenutak silnog uzbuđenja za svakog prisutnog. Posada ga nikad neće zaboraviti. Činilo joj se da je nagrađena za sve ono što je pretrpjela, strahovite udarce u borbi, dane neizvjesnosti i neudobnosti dok su šepesali prema Falklandskom otočju, kao i riskantno putovanje iz Port Stanleya u domovinu.

Ništa nije bilo objavljeno britanskoj publici o Exeterovom vraćanju, ali se činilo da Berlin zna nešto o Exeterovom plovljenju kući. A posada neće nikada zaboraviti ni ovo putovanje. Na brodu se govorilo da je Hitler naredio zapovjednicima svojih podmornica da potope Exeter pod svaku cijenu, kako bi došao do propagandnog uspjeha poslije izgubljene bitke.

U svim fazama svog putovanja prema domovini Exeter se nalazio pod pratnjom jer je još uvijek bio teško oštećen i nesposoban da se djelotvorno bori, pa mu je bila potrebna zaštita. Dan za danom stizala su upozorenja o podmornicama, pa su se Exeterovi eskortni brodovi zalijetali izvan kursa i bacali dubinske bombe. Postalo je monotono. No, čak i nekoliko sati prije dolaska na Plymouth Sound, učinjen je vratolomni pokušaj likvidiranja Exetera, pa se među posadom govorilo da je uništen velik broj podmornica. Neki su navodili velik broj od 14 jedinica. Bila je to visoka cijena da bi se postigao propagandni uspjeh, a Nijemcima konačno nije uspjelo ništa učiniti.

Exeter se sada nalazio ovdje u zaljevu Plymoutha, živ, iako ne zdrav, na putu da doživi najsajjniji doček u svom životu. Ogromno mnoštvo ljudi gromko je klicalo, sve dok se nije učinilo da ljudska bića ne mogu proizvesti takav zvuk. To je bio delirij radosti i sreće. A svaki radnik u luci uzeo je čekić ili komad nekog metala, udarajući njime o željeznu ploču i pridonoseći tako zaglušnoj buci, kao da o tome ovisi njihov život.

Exeter se vratio. Nitko neće zaboraviti taj dan.

Dok je prolazio pored Mount Wisea, zgrade glavnog štaba vrhovnog zapovjednika, tamo se nalazio i Prvi lord Admiraliteta, Mr. Winston Churchill da primi pozdrav. Da bi odali počast hrabrom Exeteru, uz Mr. Churchilla okupila se i grupa odličnika, ministar financija Sir John Simon, Prvi pomorski lord Sir Dudley Pound te Sir Martin Dunbar-Nashmith. A bilo je prisutno još mnogo drugih istaknutih ljudi i žena da bi odali počast herojima pri povratku.

Kad je Exeter prošao mimo Mount Wise, Mr. Churchill i ostali odličnici ukrcaše se na jednu motornu barkasu te uz neprestane ovacije uzduž cijelog puta, slijediše brod tri milje sve do njegova obalnog veza uz zid brodogradilišta.

Ta se grupa ukrcala na Exetera i na srednjoj palubi postrojenu posadu Mr. Churchill je pozdravio sljedećim riječima: »U ovoj tmurnoj, tamnoj zimi, kad se osim ratne mornarice mi ostali i nalazimo i ne nalazimo u ratu, u ovim dugim zimskim mjesecima, kad smo morali promatrati agoniju Poljske, a sada i Finske, sjajan podvig kod La Plate u kojem ste vi odigrali tako znamenitu ulogu došao je kao bljesak u tami, kao uzdignuta zastava na bojnoj pozornici, donoseći sa sobom ohrabrenje za sve one koji se bore, za nas i za naše saveznike, donoseći sa sobom opravdanu radost slobodnim ljudima i slobodnim narodima po čitavom svijetu. Morate priznati da ste imali sreću što ste se našli na mjestu događaja kad se ukazala prilika. Kao što znate, vaši drugovi iz Britanske ratne mornarice po cijelom svijetu, gorljivo i žudno očekuju priliku da ponove vaš primjer. Ovdje u Plymouthu, gdje naše flotile čuvaju zapadne prilaze i gdje su pod rukovodstvom admirala Nashmitha postignuti tako značajni uspjesi u protupodmorničkom ratovanju, ovdje vam možemo posebno čestitati na sreći, koja vam je omogućila da se borite u jednoj pomorskoj bitki na tradicionalan

način, umjesto rvanja s minama i njemačkim podmornicama, kako to naši drugovi u ovim flotilama trebaju da čine«.

»Ova velika bitka dugo će se spominjati u pjesmi i narodnoj predaji«.

»Kad ste jutros plovili uzvodno i ulazili u luku te gledali kako svjetina kliče na obalama, čovjek bi pomislio da se tu nalaze drugi gledaoci u sjeni velike prošlosti, noseći nas natrag u dane Drakea i Raleigha, u dane tih slavni morskih vukova prohujalih vremena. Da su se njihove duše pojavile na ovoj pozornici, vi biste im mogli reći: »I mi, vaši potomci, znamo ratovati jer nismo zaboravili ono čemu ste nas učili.«

»Možda nas čeka mnogo mjeseci, pa čak i mnogo godina ogorčene borbe, pa moramo gledati u budućnost sa životnom snagom punom odlučnosti. Svi ste vi izgubili dobre drugove i suborce kojih danas nema ovdje s nama, ali vi ste tu i vaš hrabri brod se vratio da razveseli srca vaših sunarodnjaka. A vi ste se vratili s čvrstim saznanjem da ste djelovali izvanredno, da ste vjerno izvršili veliki zadatak, da ste ispunili svoju dužnost na čast domovine.«

Poslije održanog govora ljudi su na brodu saznali za ugodnu vijest da mogu ići na kopno. Zapazilo se da je prva sišla brodska mačka, koja je preživjela borbu zajedno s brodskim kanarincem. Ona je tapkala preko silazne daske ispred grupe mornara za izlaz, pa je možda na svoj način proslavila povratak, isto kao što su namjeravali učiniti i nestrpljivi mornari, u krugu svojih obitelji i prijatelja.

Ali za posade Ajaxa i Exetera svečanosti nisu završile 15. veljače. Sljedeći dan je tri stotine oficira i mornara paradiralo pred Stonhouse Bridgeom i gradskom vijećnicom, a tokom cijelog puta slavljani su kao heroji. Zatim im je priređen građanski objed, na kojem je održano nekoliko zdravica.

Ovakvi prizori su se ponovili na novozelandski način 22. veljače u Aucklandu, kad se njihov ponosni brod vratio kući u svoju matičnu luku. Između rta Takapuna Head i North Head našla se velika flota malih plovnih objekata da ga pozdrave, a u luci je svaka zviždaljka i sirena ječala za burnu dobrodošlicu svom neustrašivom brodu. Da bi iskazali počast svojim ratnicima, došli su i lord Galwey, generalni guverner Novog Zelanda, zamjenik predsjednika vlade, g. Peter Fraser te ostali članovi vlade.

Auckland bijaše ukrašen i pun zastava, a ubrzo se formirala velika povorka da bi stupala zajedno s junacima do aucklandske gradske vijećnice, gdje ih je pozdravio Mr. Fraser. »Očekivali smo«, rekao je on, »da će se ovi momci pokazati dorasli najuzvišenijim tradicijama Kraljevske ratne mornarice, ali oni su nadmašili sve ono što su od njih očekivali prijatelji ili neprijatelji«. Na kraju njegova govora pročitani su brzojavi britanske i australske vlade, kao i brzojav francuskog ministra mornarice. Predstavnici Maora poklonili su kapetanu Parryju jednu prekrasnu hasuru s narodnim motivima.

Gospodin Eden, ministar za dominione, je u ime vlade Ujedinjenog kraljevstva poslao sljedeću poruku vladi Novog Zelanda, prilikom povratka Achillesa u Auckland: »Vlada Nj. Veličanstva u Ujedinjenom kraljevstvu saznala je s velikim zadovoljstvom o dolasku ratnog broda Achillesa u Novi Zeland, neposredno nakon velike bitke koja je dovela do uništenja Admirala Graffa Speea. Herojstvo i iskustvo kojim je Achilles odigrao svoju ulogu u toj značajnoj pobjedi dugo će se pamtiti u analima vojnopomorske povijesti, a pridonijelo je sjajnom nizu novozelandskih dostignuća u borbi za slobodu i pravdu, u koju smo uključeni. Novi Zeland se može s punim pravom ponositi svojim sinovima koji su pružili tako izvanredan dokaz o doprinosu Novog Zelanda zajedničkoj pobjedi.«

»Osobito nam je drago što Kr. brod Achilles stiže kući u Novi Zeland onog istog dana kad Nj. Vel. Kralj vrši smotru oficira i ljudstva Kr. brodova Ajaxa i Exetera.

Mi bismo bili sretni da se i oficirima i ljudstvu Kr. broda Achilles istovremeno omogući ista takva počast u Londonu, pa premda to nedopuštaju okolnosti mi ih uvjeravamo da će njihov viteški udio u toj bitki ostati trajno prisutan u sjećanju svih nas.«

»Svim oficirima i mornarima Kr. Broda Achilles, vlada Nj. Veličanstva u Ujedinjenom kraljevstvu šalje svoje najtoplije pozdrave i najbolje želje za sreću i uspjeh u budućnosti.«

Pa i ovo još ne bijaše kraj priznanja iskazanih pobjednicima s La Plate. Povratkom dviju od te tri krstarice u Britaniju, pojavio se zahtjev da se ljudima s ovih brodova oda svenarodna i lokalna počast. Koliko god je bio bučan njihov doček u Plymouthu, mislilo se da bi i Londonu trebalo omogućiti da oda počast u ime cijelog naroda, za koji je ova bitka i bila izvojevana.

Tako je 23. veljače dopremljeno posebnim vlakom 760 oficira i mornara sa dvije krstarice do željezničke stanice Waterloo, odakle su, predvođeni mornaričkom limenom glazbom iz Chathama, marširali preko westminsterskog mosta do Vojarne konjičke garde.

London je izišao na ulice za ovu zgodu te je gusti špalir ljudi uzduž cijelog puta prilikom ovog završnog marša priredio posadama iskrene i gromke ovacije. Bilo je prisutno možda milion ljudi da ih vide i da im odaju počast za njihovo junaštvo. Uz posade krstarica stupalo je i šest kapetana s trgovačkih brodova, šest bivših zarobljenika Graf Speea.

U jednom rezerviranom uglu na trgu nalazila se rodbina članova posade koji su izgubili živote u borbi za domovinu.

Kad su se brodske posade porazmjestile na tri strane praznog trga, na obližnjem se Admiralitetu otvoriše vrata iz kojih je zatim izišao Nj. Vel. Kralj George VI, odjeven u odoru admirala flote. Iza njega su išli Vojvoda od Kenta, Mr. Winston Churchill, svi članovi Admiraliteta, ministar predsjednik Mr. Neville Chamberlain te ostali ministri i istaknute ličnosti.

S jednog istaknutog balkona, Nj. Vel. Kraljica Elizabeta je u prisutnosti otmjenih dama promatrala dolje pompoznu ceremoniju. Rijetko je ijedna druga parada imala tako istaknutu publiku.

Zapovjednici brodova predstavljeni su Nj. Vel. Kralju, koji je zatim obišao postrojene posade, a potom podijelio ratna odlikovanja. Nakon toga slijedio je još jedan trijumfalni marš kroz oduševljene londonske ulice do historijskog Guidhalla, gdje ih je pozdravio gradonačelnik Londona, a zatim i Mr. Churchill. Bilo je još nekoliko govorcija, mnogo pozdravnih brzojava i poruka od ranjenih drugova s Falklandskog otočja i iz Montevidea. Bio je to veličanstven dan za momke, koji su bili zbog toga sretni, ali i spremni protestirati da je i previše toga bilo s njima učinjeno.

To bijaše završni dio bitke kod La Plate. Poslije nekoliko sedmica ljudi su se vratili na svoje dužnosti, jer je rat poprimio neumoljivi i zloslutni obrat, pa gozbama i svečanostima više nije bilo mjesta.

Momci s Exetera, Ajaxa i Achillesa savjesno su služili svojoj domovini u godinama koje su došle. Mnogi su dali svoje živote, bilo u borbi, bilo kao japanski zarobljenici ,kad je Exeter potopljen u

kasnijim borbama na Pacifiku. Mnogi su bili ranjeni, a mnogi ostadoše doživotni bogalji.

26.

Incident s Altmarkom

No, samopotapanjem ispremlaćenog džepnog bojnog broda, događaj se s Grafom Speeom još nije završio. Dvije stotine devedeset i devet žrtava ovog haračlije nalazilo se još uvijek u njemačkim rukama, a to je za britansku javnost bila nepodnošljiva situacija. Od trenutka kad se saznalo da se britanski pomorci nalaze zarobljeni na opskrbnom brodu Altmark postavljen je zahtjev: »Ulovite taj brod!«

Mr. Churchill je naredio da se Altmark pronađe i britanski pomorci spase pod svaku cijenu, pa je tako počela druga gigantska potjera po svjetskim morima za jednim osamljenim brodom, koji kao da je nestao poslije potapanja Grafa Speea. I nakon nekoliko tjedana nije stigao nijedan izvještaj o tragu tog tamničkog broda, premda su svi brodovi na svijetu pažljivo izviđali radi njega. Zatim je 2. veljače 1940. objavljen neprijateljski izvještaj da se Altmark sretno dohvatio jedne njemačke luke. Ogromno bijaše njemačko oduševljenje zbog izigravanja moćne britanske pomorske snage, dok je u Britaniji, koja ne bijaše vična potištenosti, baš protivno od toga, zavladala određena depresija.

Ali njemački je izvještaj sadržavao sitnu grešku. Bio je netočan u jednom veoma bitnom aspektu, jer se Altmark 2. veljače nalazio još tisuće milja daleko od Njemačke. Izvještaj bijaše obična obmana da bi Britanci povukli svoju potjeru i tako omogućili njemačkom brodu da se neopaženo provuče kroz Sjeverno more. No, to nije zavelo britanski Admiralitet, koji je nastavio svoju neumornu potragu za tim brodom.

Altmark se odvojio od džepnog bojnog broda 7. prosinca. Nekoliko dana kasnije zapovjednik broda, kapetan Dau, primio je depešu da je Graf Spee teško oštećen u borbi s britanskim krstaricama, pa je morao potražiti zaklonište u jednoj južnoameričkoj luci. Kasnije je stigla još jedna depeša, s informacijom o uništenju džepnog bojnog broda, ali ta se vijest skrivala pred zatočenicima.

To je značilo da opskrbeni brod nema više koga opskrbljivati, pa je njegova namjena u južnim morima postala bespredmetna. U svakom slučaju, Altmark je bio dugo po moru, te mu je bio potreban remont,

isto kao i posadi odmor, pa je sve to iziskivalo jedan dugačak i riskantan put natrag do Njemačke.

Istovremeno je Berlin shvatio propagandnu vrijednost zarobljenika na Altmarku. Gubitak Graf Speea bio je strašan udarac prestižu njemačke ratne mornarice, pa se smatralo da će paradiranje sa zarobljenim britanskim pomorcima nešto pridonijeti podizanju uzdrmanog morala. Stoga je kapetanu Dauu poslano naređenje da plovi za Njemačku. Rekli su mu da bude maksimalno oprezan, kako bi neopaženo sproveo svoj brod, pa su čak izvršene pripreme za održavanje trijumfalnih povorki kroz Berlin, Hamburg, Bremen i druge glavne gradove. Parada sa zarobljenicima bilo bi nešto poput trijumfa starih Rimljana, u svakom slučaju, nešto što je mnogo vrednije za moral njemačkog naroda, nego bilo koja propaganda za spašavanje obraza nad Graf Speeovom katastrofom.

No, prije svega Altmark je trebao da prevale udaljenost od oko 15.000 morskih milja, i to kroz za njemačko brodovlje neprijateljske vode. Jer sigurno je britanska ratna mornarica gospodarila morima krajem 1939. i početkom 1940. godine.

Kapetan Dau je krenuo na jug, ploveći sve dalje od Njemačke, dok nije stigao u hladne vode južnog Atlantika. Ovdje je dangubio tri tjedna, da bi gonjenje prestalo samo od sebe. Bilo je to veoma neugodno razdoblje i za posadu i za zatočenike jer su dani bili olujni, a hladnoća prodorna. Za zarobljenike to bijaše nemilo i tjeskobno vrijeme jer su imali malo rezervne odjeće. Smještaj je bio loš. Sabijenim kao čopor u neudobnim skladištima, bez sanitarnih uređaja i bez električnog svjetla, rijetko im dopustiše da iziđu na palubu i malo razbiju one beskrajne sate dosade. Vjerojatno njihove misli nisu baš pothranjivale njihov moral, jer im se sudbina činila samo kao izbor između eventualnog zarobljeništva u Njemačkoj i utapanja poslije nekog kreševa na moru.

Kapetan Huntsmana se slučajno našao među ovim zarobljenicima, premda je mogao ostati s drugim zapovjednicima s trgovačkih brodova na Grafu Speeu. Ali on je imao na svom brodu Laskarde, pa je sumnjajući da će s njima dobro postupati na Altmarku zamolio kapetana Langsdorffa neka ga prebaci na taj zarobljenički brod da na njih pazi. Udovoljili su njegovoj molbi.

Životni uvjeti na Altmarku bili su loši, pa je štampa u svijetu, prijateljski naklonjena Britaniji, proglasila Altmarka za brod-pakao, a kapetana Daua prozvala brutalnim zlotvorom. No ipak se neki od zarobljenika nisu s time složili. Oni su naglašavali da su takvi uvjeti bili nametnuti kapetanu Dauu, pa ih on i nije mogao poboljšati. Trebao je da smjesti veliki broj ljudi, a jedina prostorija za tu svrhu bila je nedovoljna i posve neprikladna. Osim toga, zarobljenika je bilo više nego njegove posade, gotovo dva naprama jedan. To je iziskivalo stroge sigurnosne mjere, pa je dnevno ostajalo veoma malo vremena za zarobljenike da se progibaju na palubi.

U nekim je stvarima bio obziran. Dopustio je da se u prazne sanduke od municije postavi kokosovo vlakno i tako naprave udobni ležajevi, a zatim je poslao dolje i gunjeve, s jednog zaplijenjenog, a zatim potopljenog broda. Kasnije je poslao još i nešto posteljine i stvari samih zarobljenika, koje su bile pokupljene s njihovih brodova.

Ali u nekim je stvarima bio bezobziran. Bio je brz u kažnjavanju, trpajući krivce u samicu, uz dijetu od kruha i vode, a bolesnim je ljudima ograničavao mogućnost posjećivanja broskog liječnika.

Kao ličnost, kapetan Dau se pred zarobljenicima pokazao na kontradiktoran način. Bio je postariji, tj. 67 godina, kako je to sam izjavio jednomu od britanskih oficira. Nije se nikad pojavljivao u odori, ali je uvijek nosio neko sivo ili plavo odijelo. Govorio je dobro engleski, samo bi ponekad oklijevao oko neke riječi. Govorilo se da je bio zarobljenik u Engleskoj za vrijeme prvog svjetskog rata. To iskustvo, kako su govorili, pridonosilo je njegovoj velikoj mržnji prema Britancima, premda on vjerojatno ne bi u Engleskoj mogao toliko pretrpjeti u zarobljeništvu, koliko su pretrpjeli britanski pomorci na Altmarku.

Dau, koji je govorio da je u ratu 1914-1918. zapovijedao podmornicom, bio je vjerojatno nacist. Svakako je na Altmarku bilo previše pozdravljanja i veličanja Hitlera, a Fuhrerove slike su ukrašavale brod u tolikom broju, da je to išlo na živce britanskim zarobljenicima.

Odmah na početku njihova »krstarenja«, kapetan Dau je pozvao sve zarobljenike da ih pozdravi. Na početku je njegov ton bio umjeren, iako beskompromisan. — »Znam, nije vaša krivica što ste zarobljenici«, rekao je, »ali ipak nemam nikakve samilosti prema

vama. Ako se ne budete pokoravali narednjima, prisilit ću vas da se pokoravate.«

Zatim se činilo da brzo gubi kontrolu nad sobom i da gotovo bijesni nad svojim zarobljenim slušateljstvom. S njemačkim zarobljenicima u južnoj Africi se ne postupa tako dobro kao s njima ovdje, povikao je Dau. U Africi su Nijemci nagruvani u urođeničke kolibe, te moraju spavati na podu. U njegovom nacističkom mozgu bila je to uvreda što Nijemci moraju spavati u »urođeničkim kolibama.«

»Ovaj je brod«, nastavio je Dau u svojoj bijesnoj engleštini, »bio na jednoj miroljubivoj misiji iz Port Arthura za Rotterdam kad ste nam vi Englezi nametnuli rat. Ali Engleska neće dobiti ovaj rat i ovaj put neće biti Versajskog mirovnog ugovora. — Morat ćete se prilagoditi uvjetima na ovom brodu, jer mi nemamo kolonija kao što je južna Afrika, gdje bismo smjestili naše zarobljenike. Ali ubrzo će Njemačka imati opet svoje kolonije.«

Klepetao je dosta dugo, ne govoreći uvijek jasno ono što je pokušavao reći, skačući često s jednog predmeta na drugi. U nekih zarobljenika izazvao je neprijateljska osjećanja, tako da je kasnije jedan britanski kapetan rekao da su ih Nijemci htjeli poniziti i da su uvjeti na brodu bili dosta »šugavi«, a ni postupak svakako nije bio human. Mnogi se nisu previše tužili na postupak, te se činilo da nisu ogorčeni na Daua, bez obzira što je o njemu pisala štampa u Britaniji.

»Dau nikada nije došao dolje da nam prijeti« rekao je jedan od britanskih oficira, što je podnošljiva ocjena od strane čovjeka s kojim se sigurno nije postupalo bolje nego s njegovim drugovima.

Kad su zarobljenici saznali, a to je bilo neizbježno, da su Grafa Speea u bitki pobijedile krstarice, neki su govorili da se to ne bi dogodilo da je džepnim bojnim brodom umjesto previše džentlmenskog Langsdorffa zapovijedao Dau. Disciplinac Dau, čija je hrabrost bila uočljivo velika, borio bi se ogorčenije i takav bi čovjek možda s topovima kalibra 280 milimetara pobijedio. I opet je to bio jedan pravi kompliment od ljudi koji su se gnjevili u njegovom zatočeništvu.

Čini se da se posada Altmarka sastojala od dosta pristojnih momaka, sudeći prema prividnoj tuzi što gledaju nesreću svojih drugova pomoraca. Na mnoge su im načine pokušavali olakšati

sudbinu, krijumčareći im duhan, papir i ponekad posebne obroke hrane.

Ali tako se nije ponašala straža koja je bila prekrkana s Grafa Speea da stražari nad njima. Dvadeset mladih njemačkih mornara, pod vodstvom mladog poručnika korvete Schmidta, bilo je predviđeno da bdije nad zatočenicima. Pokazalo se da su to neugodni mladi prostaci, koje nisu trpjeli ni britanski zarobljenici, ni posada Altmarka. Dok su prolazili ti mučni tjedni dolazilo je do svađe pa čak i do tučnjave između Graf Speevih i Altmarkovih mornara, pa je kapetan Dau naredio prvima da se zadržavaju u svojim prostorijama, osim kad su u službi.

Schmidt je ostavljao dojam prilično ljubaznog čovjeka, ali po svemu sudeći, smatrao je svojom dužnošću da smanjuje moral britanskih pomoraca koliko god je to više moguće. Povremeno bi dolazio s glasinama koje su trebale da budu uznemirujuće. Jednog dana reče kapetanu Brownu: »Kapetane, rat je za vas krenuo loše. Potopili smo Barhama¹«.

¹Barham — bojni brod od 31.100 tona deplasmana.

Brown je izvadio svoju lulu iz usta i upitao ravnodušno: »Znate li još koju smiješnu priču?« — No, bilo je gubitaka u britanskoj trgovačkoj floti.

*

Čudna se stvar dogodila odmah nakon što je Altmark neočekivano zaplovio prema hladnom južnom moru. Zarobljenicima se poboljšala hrana. Količine su bile veće, a obroci sadržavahu neobično obilje. Jednom su dobili čak i smrznute trešnje.

Za rješenje ove tajne saznali su kad im je brodski tesar, jedan dobroćudni, brbljavi Nijemac što je živio dvadeset godina u Americi, jednog dana došapnuo: »Graf Spee .... kaputt!

»Kaputt? Zar potopljen?« Zarobljenici su u nevjerici nagnuli oko malog Nijemca. On se, izgleda, zabrinuo zbog njihova zanimanja te se povukao, gledajući pažljivo i u strahu da li je koji oficir Altmarka sve to promatrao.

Za nekoliko časaka svi su zarobljenici u raznim skladištima saznali za novost: Graf Spee je potopljen! Znači da britanska ratna mornarica ne ljenčari u zapećku. Bijeli stijeg² je na moru i opet trijumfira, a to im je ulijevalo nadu. Ratna mornarica će uloviti

Altmarka isto tako kao što je ulovila i Grafa Speea. A onda će biti slobodni! Ta pomisao je za zarobljenike bila tako opojna kao i alkohol.

²Bijeli stijeg (White Ensign) — zastava Britanske ratne mornarice, bijelo polje, s križem Sv. Georgea u lijevom gornjem uglu.

Ali novost je prouzrokovala nevolju za nekog na Altmarku, za brodskog tesara. Jedan britanski mornar nepromišljeno je htio priklještitu poručnika Schmidta kad je ovaj došao u obilazak zarobljeničkih prostorija s pitanjem: »Čujte, što se to govori da je Graf Spee kaputt?«

Schmidt ga je začuđeno pogledao. Zatim je brzo istupio i uzrujano upitao: »Kako vi to znate? Tko vam je to rekao? Vi ne biste smjeli znati takve stvari.«

Poletio je odmah raportirati kapetanu Dau, a onda je nastala strašna uskomešanost, koja je potrajala satima. Sumnja se konačno usmjerila na nesretnog malog tesara, koji je sve priznavši, odmah bačen u samicu.

Zarobljenici su se zgrozili, naročito čovjek koji se izbrbljao, kad su čuli da kapetan Dau kani smaknuti tesara. Dau je bio stvarno podivljao, pa su vjerovali da je zaista u stanju likvidirati malog Nijemca. Tada su na neki misteriozni način načuli da je brodski liječnik najenergičnije intervenirao, pa je jadni nesretnik dobio 15 dana strogog zatvora uz kruh i vodu, umjesto odreda za strijeljanje ili konopca na kraju križa nekog jarbola.

Ovaj je doktor bio veoma omiljen među zarobljenicima. Bio je dovoljno čvrst da se suprotstavi Dauu, pa je sa zarobljenicima postupao na isti način kao i sa Nijemcima. Od početka se nije ustručavao izjaviti da ne vjeruje u to da će Hitler dobiti rat, pa bi često o tome razgovarao sa zarobljenicima. »Kad će to završiti?« upitao je jednog dana potišteno. — »Pa tek je počelo, doktore« odgovoriše mu nepokolebljivo britanski mornari.

»Rat bi završio mnogo brže kad biste se otarasili Churchilla« rekao je njemački doktor, a u tome je vjerojatno imao pravo.

Britanski pomorci, nalazeći se pod strogom stražom, te većinom zatočeni u svojim očajnim brodskim skladištima, održavali su vezu s brodskim životom na Altmarku kao i s ostalim događajima preko Laskara s Huntsamna. Ovim ljudima bijaše dopušteno hodati po

brodu, jer se s njima postupalo više kao s neinteligentnim bezopasnim bićima, nego kao s ljudskim stvorenjima. Bili su to prezreni stvorovi, za koje se mislilo da su nesposobni da prouzrokuju neki nered. Morali su raditi u brodskoj kuhinji te obavljati razne druge poslove po Altmarku.

Uzgred rečeno, ovim Laskarima je bilo najteže na brodu. Imali su najbjedniji smještaj, bili su posljednji pri dnevnim obrocima hrane, kao i u drugim stvarima.

Na primjer, svako jutro se izdavalo deset posuda s vodom (osim ako su zarobljenike kaznili zbog povrede nekog propisa) da bi se tri stotine ljudi umilo. Prvo su dolazili do vode oficiri palube i stroja, a zatim mornari — bijelci. Tek je iza njih dopušteno Laskarima da se operu. Pa ipak je njihov bivši zapovjednik kasnije tvrdio da su oni bili najčišći ljudi na brodu.

Njemačkog su tesara konačno oslobodili, pa su ga zarobljenici radosno pozdravili. Danima nije s njima razgovarao, ali naposljetku, pošto je bio okorjeli i neobuzdani brbljavac, imao im je reći još više novosti. Ali ovaj put su vijesti bile loše.

»Ark Royal³ je napadnut bombama i potopljen, a Rusija je navijestila rat Engleskoj.«

³Ark Royal — nosač aviona, od 22.600 tona deplasmana.

To bijaše uznemirujuće. Tesar je govorio istinu o Grafu Speeu, pa možda je u pravu i s ovim informacijama, pomisliše zarobljenici zabrinuto. Ali ipak mu ovaj put nisu vjerovali. Da su počeli vjerovati u takve vijesti, njihov bi se moral srozao u tom neugodnom zatočeništvu. Stoga nisu željeli popustiti, jer bi njihovo popuštanje učinilo njihovu tamnicu još nesnosnijom. Nada ih je održavala tokom tih otegnutih dana, u divljim i hladnim talasima dalekog južnog Atlantika.

A bili su to teški dani: litra ustajale vode dnevno, slaba hrana te najviše sat i pol da se malo prošeću palubom, dok i to nije obustavljeno.

Nekoliko puta je palubna šetnja zabranjena, tako da su zarobljenici po 10 dana ostajali dolje, mokri od kapanja kondenzirane vlage sa stropa i stijena svoje tamnice. Jednom se to dogodilo jer je jedan zarobljenik za vrijeme palubne vježbe bacio u more bocu sa S.O.S. porukom. Izviđač je odmah napravio uzbunu, pa je Altmark smanjivši

brzinu došao u krugu u blizinu boce, koju su zatim izvukli mrežom na dugačkom štapu. Drugi put se nevolja oborila na njih zbog neopreznosti jednog modelara. Kao što je uobičajeno kod mornara, mnogi su zarobljenici tratili vrijeme svoje prisilne dokolice rezbarenjem krasnih oblika iz drveta. Čak bi i za vrijeme palubnih šetnji znali nastavljati svoj posao, pa je jednog dana netko nepromišljeno bacio u more svoj izrezuckani komad drveta. Taj su čin krivo protumačili, pa je nesretni čovjek svašta iskusio, a njegovi drugovi morali podnijeti višednevni zatvor.

Prijateljski raspoloženi Altmarkovi mornari znali su se šapućući razgovarati sa zarobljenicima. Britanski su se pomorci začudili nad nazorima svojih njemačkih drugova.

Posada je Altmarka mislila, da su Britanci najokrutnija rasa na svijetu, nedostojna da sebe naziva civiliziranom. Oni su bili duboko uvjereni da se u Engleskoj još uvijek sprovodi praksa rezanja ruke čovjeku koji je okrivljen za krađu. Kad je svaki od prisutnih britanskih pomoraca spremno podigao obje ruke i počeo se hvaliti da su oni svi samo grupa okorjelih lopova, Nijemci su smeteno gledali, ali ostadoše nepokolebani u svom uvjerenju, da su Englezi brutalan narod, koji sada treba da ispašta zbog te svoje brutalnosti. Nijemci su se jedino nadali da nikad neće pasti kao zarobljenici u ruke Engleza. Pa ipak, Nijemci su se pristojno ponašali usprkos svim glupostima kojima su bili nakljukani.

Drugo, sasvim iskreno bilo je mišljenje, da se rat odvija veoma nepovoljno za Engleze. — »Mi ćemo dobiti rat«, znali su govoriti naduveno, »a već sada vam je ostalo malo brodova u vašoj ratnoj mornarici.«

»A vama Graf Spee!«, odbrusili su obično Britanci na to čudno njemačko mišljenje.

Došao je i Božić. To je trebao da bude tužan dan za zarobljenike, ali su se oni nekako othrali toj prigodi te ju pretvoriše u malo veselje. Kapetan Brown, koji je donio sobom na Altmarka nešto od svojih zaliha, porazdijelio je 15 kg duhana u svežnjićima po 50 grama.

I Novu godinu su proslavili dosta bučno i s pjesmom: »O, davna, slavna prošlost«. To bijaše korisno nastojanje da se održi moral, jer su zapravo imali malo razloga za pjesmu, u silovitim, ledenim vjetrovima bliskog Antarktičkog mora, kao zarobljenici u šakama

opasnog neprijatelja. Ali oni su pjevali koliko god su mogli, da bi održali svoje vlastito raspoloženje te pokazali neprijatelju kako ne postaju malodušni. Ratna mornarica će doći i izvući ih iz ovoga zla, znali su govoriti u povjerenju tako da Nijemci čuju, ali Britanci su u to zaista čvrsto vjerovali.

Sad su pokušali eksperimentirati s celofanom i sušenim lišćem od čaja. Nastala je oskudica u cigaretama, pa je očaj pušača postao tolik, da se za 50 cigareta nudilo jedno odijelo.

U svima je zavladao loše raspoloženje tokom tih tjedana besciljnog krstarenja južnim Atlantikom. Prostorije su zaudarale od naftnih limenki, koje su služile kao improvizirani nužnici; nekoliko ljudi se razboljelo, pa je doktor odjurio po lijekove za njih.

Jednog dana dobili su loše meso, pa ga je jedan mornar odmah bacio na stražara s Grafa Speea. Našao se u samici prije no što je mogao razmisliti o onom što je učinio. Kapetan Dau nije trpio nikakve znakove nediscipline na brodu. Nekoliko dana kasnije trebalo je izolirati dva čovjeka. Postali su toliko potišteni i fizički slabi, da se brodski liječnik pobjao da će šenuti umom. Bili su to teški dani za te ljude.

Među zarobljenike ponekad su puštene »u opticaj« razne deprimirajuće glasine, ali su one promašile svoju svrhu. Dana 6. siječnja, poručnik im je Schmidt osobno došao reći važne novosti. Jedva su čekali da iziđe. Znali su da će im reći nešto bombastično, jer je Schmidt govorio tako odbojno. Neko je vrijeme otezao, ali je kasnije izišao s gorkom istinom.

Mr. Hore-Belisha je dao ostavku¹ ili je smijenjen sa svog položaja.

¹Ministar rata u Chamberlainovoj vladi.

Schmidt se iznenadio kad su ljudi jednostavno upitali: »Pa što onda?« Ako je vijest imala svrhu da ih demoralizira, onda je promašila.

Ali kasnije je bilo i drugih novosti koje su zabrinjavale zarobljenike. Govorilo se o nekom mirovnom paktu u Rimu. Nitko nije točno razumio o čemu se tu radi, ali Nijemci su izgledali veoma zadovoljni sami sobom, pa je jasno proizlazilo da takav pakt nije baš najpovoljniji za britanske interese, kakav god on bio.

Dana 23. siječnja, nova se vijest munjevito proširila brodom. Pakt o kojem su Nijemci govorkali, bio je ugovor kojim bi Rusija i Italija

pristupile u rat protiv Britanije. Sad je novost na neke zarobljenike učinila težak dojam, ali većina je ipak slegla ramenima i rekla: »Ta hajdete, molim vas. Tko vam je rekao tu glupost?«

Način na koji su takve glasine kolale po brodu natjerao je neke zarobljenike da shvate kako je to dio određene politike kapetana Dava da uništi njihov moral.

27.

Kad se činilo kao da nikad više neće napustiti olujama šibanu, sivu pustoš južnog Atlantika, brod je bez ikakva upozorenja promijenio kurs i počeo ploviti s određenom namjerom put sjevera. Prošli su sati dok su zarobljenici to mogli zapaziti, a dani dok su mogli povjerovati da je kapetan Dau konačno započeo dugačko i opasno putovanje natrag u svoju domovinu. Sve što se znalo bilo je, da Altmark plovi u veliki rizik, pa ih je to radovalo onih nekoliko minuta, koliko su im dopustili ostati na palubi. Postepeno su se udaljavali od hladnog područja, pa je i život bivao nešto lakši i podnošljiviji.

Međutim, oni nisu imali nikakvih iluzija o tom putovanju. Britanska ratna mornarica sigurno je vani u potrazi za Altmarkom, a Dau nije ostavljao dojam čovjeka koji se odriče borbe. Postojala je mogućnost da ih spase, ali je bilo očito da će mnogi od njih ostati ranjeni u toku takve operacije. Ipak su se stoički prestali brinuti o takvim mogućnostima, pa su razmišljali o drugim stvarima.

Čista ih je znatiželja natjerala da otkriju ime koje je Altmark sada nosio. Oni su znali da je brod još u svojoj plovidbi na jug promijenio identitet i izvršio neke vanjske izmjene na sebi da bi se maskirao ako bi se namjerali na neki drugi plovni objekt. Zarobljenici su svaki put brzo saznali o promjeni imena broda. Grupa zarobljenika sakupila bi se na kraju krme. Jednog od svojih drugova ostali bi držali za pete i zaklonjenog iza sebe spustili naglavce preko krme, da bi mogao pročitati ime koje je tamo bilo ispisano bojom.

Jednom se brod zvao Hangshund, ali sad je imao američko ime Chirqueue. Ovo saznanje ih je zadovoljavalo, premda se činilo da nema nikakve praktične vrijednosti. Pa ipak, ova su mala lukavstva nad neprijateljem podizala njihovo raspoloženje, dajući materijal za razgovor i nagađanja.

Kad je putovanje na sjever jednom započelo, zarobljenici — oficiri na Altmarku počeli su određivati poziciju broda, a za tu svrhu upotrijebili su jedan grubo izrađeni sekstant², pa su u svojim računima bili vjerojatno samo približno točni.

²Sekstant je instrument za mjerenje visine nebeskih tijela iznad horizonta, a ta visina jedan je od glavnih elemenata astronomske navigacije.

Na početku svog putovanja njemački se brod držao dobro vani, po sredini Atlantika, odmičući velikom brzinom dalje, kad god bi ugledao dim na horizontu. Mislilo se da Altmark može postići brzinu od 26 čvorova. Ljudi su ustanovili da se i protiv svoje volje dive sjajnoj pomorskoj vještini kapetana Daua tokom ovog dijela putovanja. U svakom slučaju, taj je čovjek morao biti izvrstan pomorac, vodeći lako naoružani trgovački brod tolike mjesece, a da ga brodovlje britanske ratne mornarice u potrazi za njemačkim brodovima ne otkrije.

Zarobljenici su se jedino nadali da će ta sreća uskoro napustiti kapetana Daua.

Tokom prolazanja kroz tropske zone zatočenici su trpjeli kao u agoniji: imali su malo vode za okrepu, dok je ventilacija brodskih skladišta bila strahovito loša. Izuzev nekoliko minuta dnevno, oni su stvarno morali živjeti pod palubom. To je potrajalo tjednima, pa je zdravlje mnogih ozbiljno ugroženo.

No malo pomalo, vrijeme je opet postalo hladnije, kako je kapetan Dau vješto dovodio još uvijek neotkrivenog Altmarka gotovo do obala Islanda, a tada promijenio kurs na istok prema obali Norveške, koja je tada bila neutralna.

Dana 14. veljače 1940. Altmark je sigurno uplovio u neutralne vode. Držeći se norveške obale, moći će u neutralnim vodama doploviti ravno do Njemačke. Zarobljenici su to znali, a od te im se pomisli ježila koža. Poslije gotovo pet mjeseci sužanjstva sad se činilo neizbježnim da će završiti u nekom zarobljeničkom logoru, sve do konca rata. U brodskim skladištima Altmarka raspoloženje je spalo na veoma niske grane, dok je u Njemačkoj poraslo. Već su bile u toku velike pripreme za doček Altmarka. Kapetana Daua bi odlikovali zbog svog junačkog pomorskog podviga, a zamisao o paradiranju zarobljenih britanskih mornara pred »Herrenvolkom« trebala je da se ostvari u nekoliko gradova.

No, britanska vlada nije odustala od gonjenja Altmarka, premda su novine tjednima ironično pisale o nesposobnosti ratne mornarice da pronađe taj brod sa zarobljenicima.

Kako su tjedni prolazili, potraga za Altmarkom se sve više usmjeravala prema obali Norveške, jer se ispravno pretpostavljalo da se zarobljenički brod mora spustiti niz sigurnosni koridor

norveških teritorijalnih voda da bi stigao u Njemačku. Izviđački avioni Britanskog ratnog zrakoplovstva (R.A.F.) stalno su patrolirali uz norvešku obalu, s posebno uvježbanim posadama za identificiranje broda.

Dana 16. veljače tri su aviona poletjela iz Engleske na svoje redovito izviđanje. U početku je vidljivost bila slaba, ali je kasnije zasjalo sunce da bi pomoglo tragačima. Kako su sistematski »pročešljavali« fjordovima nazupčanu obalu da bi ugledali brod, držeći se cijelo vrijeme izvan granice od tri milje da ne povrijede teritorijalna prava, mogli su dolje vidjeti samo smrznuto more. Neki jasni tragovi kroz sante leda označavali su prolaz brodova, koje su avioni slijedili gdje god se to moglo izvesti.

Poslije nekog vremena jedan je od aviona vidio dolje dim te se spustio bliže da ispita stvar. Srce pilota je zaigralo. Njega su na brzinu naučili tražiti brod sličan tankeru od 20.000 tona, koji su zadnji put vidjeli obojenog u crno, sa žutim ili bijelim nadgrađem. Avion se spustio još bliže prema brodu, koji je orao svoju brazdu kroz more pusto ledom. Tada pilot opsuje nešto i potegne dalje. Ovaj je brod bio sličan Altmarku, s crnim trupom i žućkastim nadgrađem, ali mu je oblik bio drugačiji.

Neposredno nakon toga pilot ugleda jedan drugi brod ispred sebe, ali je ovaj bio obojen sivo. Opet mu se približio da provjeri ... i vidio da se dimnjak nalazi na krmi, što bijaše karakteristična osobina Altmarka, pa su pilotove nade opet porasle.

Kružio je oko broda na stanovitoj udaljenosti dok mu se i drugi avion pridružio, pazeći i dalje na brod i ispitujući ga pomno zbog drugih osobina koje bi potvrdile da je to Altmark.

Sva tri pilota bila su sada uzbuđena, gotovo sigurna da je to konačno misteriozni Altmark. Prvi put je sada ugledan nakon što su zapovjednici trgovačkih brodova u Montevideu 14. prosinca 1939. izvijestili o njegovom postojanju.

No, piloti su morali biti sigurni. Svi su se redom u isti čas obrušili na brod, leteći prema njegovoj krmi, gotovo na morskoj površini, a očima uprtim tamo gdje bi se trebalo da pokaže ime broda. Oni su vidjeli, a nisu mogli vjerovati onome što vide, jer su bili toliko sigurni da brod nosi lažno ime. Ali ime je bilo ispisano velikim slovima, čitljivo čak i u onom hipu dok su pogledom preletjeli brod: Altmark.

Kasnije su piloti pričali da su zaurlali od veselja, a posade njihovih aviona klicale s uzdignutim palcima u znak pobjede. Avioni se opet digoše i odletiše, kružeći još malo neko vrijeme dok Londonu nije otkucana dramatična radio-poruka: »Našli smo Altmarka!«

Na brodu ne bijaše znakova života, kao da bez posade uporno probija svoj put kroz ledene sante. Piloti su bili upozoreni da je brod naoružan protuavionskim topovima, pa su mnogo riskirali leteći tako blizu. Međutim, nitko nije pokušavao pucati na njih, možda zbog teritorijalnih voda, koje su brodu pružale zaštitu.

Avioni se vratiše u svoje baze, ali sada je tek počela hajka. Iz Admiraliteta su stigla naređenja ratnim brodovima da presretnu zarobljenički brod. Istovremeno je novost o otkrivanju Altmarka emitirana preko B.B.C.-a i osvanula u jutarnjim izdanjima britanskih ratnodobnih novina. Jedna čitava nacija grozničavo je iščekivala sljedeće sate.

Oni su značili gorko razočaranje naročito za nesretne pomorce na zarobljeničkom brodu. Saznavši da su u norveškim teritorijalnim vodama i uzevši u obzir sve što to sa sobom povlači, počeli su očajavati. Znali su da bi pomoć trebala da dođe brzo, ako uopće dolazi. Sad su bili još samo nekoliko dana plovidbe udaljeni od Njemačke, bez nade da će ih spasiti, jer bi takav pokušaj britanske ratne mornarice bio u suprotnosti s neutralnim statusom Norveške. Tuga i potištenost u brodskim skladištima došli su, u doslovnom smislu riječi, do granice samoubojstva.

Ali nada je ponovno bljesnula kad je norveška torpiljarka Trygg ugledala Altmarka i morala ga identificirati. To se dogodilo još prije, nego što su ih pronašli avioni R.A.F.-a. Torpiljerka se približila i njezin je zapovjednik zatražio da mu dopuste pregledati brod.

Dolje u skladištima, zarobljenici su čuli glasove i osjetili prisutnost norveškog broda uz njihov bok. Najednom je nastala paklena buka kad su zarobljenici pokušali svratiti pozornost Norvežana na svoju prisutnost. Ljudi su počeli lupati po metalu sa svakojakim željeznim komadima, koji im dođoše do ruku. Lupajući posuđem i udarajući praznim limenkama, vikali su i vrištali u sav glas te svojim zviždaljkama davali S.O.S. signale. Svi su se složili kako je nemoguće da brod uz njihov bok ne čuje ovu strahovitu galamu što dolazi ispod palube.

Nijemci, vjerojatno razjareni zbog ove škakljive situacije, pogasili su i ono malo svjetala što je zarobljenicima bilo dopušteno, ali tamo u skladištima to uopće nije moglo smanjiti intenzitet graje. Stoga je posada Altmarka dovukla šmrkove i počela zarobljenike koji su vikali, polijevati morskom vodom u obilnim mlazovima.

Za uzvrat ovi su pokušali prodrijeti kroz otvorena grotla, pa su ih Nijemci silom vraćali, uz pomoć željeznih motki i otkočenih pištolja. Pa ipak se ova jezovita gungula nastavila, jer su britanski pomorci očajnički pokušavali skrenuti pažnju na svoju jednu situaciju.

Tada su Nijemci pokrenuli palubna vitla s namjerom da priguše toliku graju, ali i to je bilo bezuspješno. Nema opravdanog objašnjenja da zapovjednik norveške torpiljarke, tobože, nije čuo tu zaglušnu buku. Štaviše, on je poslije kratkog pregleda broda, opazivši da je Altmark naoružan protuavionskim topovima, otišao sa svojom torpiljarkom.

Kad su ove činjenice postale poznate, podigao se val srdžbe u Norveškoj kao i u drugim zemljama, pa je 19. veljače 1940. u norveškom parlamentu trebalo braniti taj incident. Obrana je glasila — da Norveška nije znala da Altmark nosi ratne zarobljenike kroz njezine teritorijalne vode. S obzirom na to da je čitav ostali svijet to znao, objašnjenje je bilo veoma krhko, pa za jake probritanske elemente u Norveškoj sasvim neprihvatljivo.

U stvari, malena i gotovo nezaštićena Norveška, poznavala je Hitlerove agresivne namjere prema njoj, pa se i previše plašila nekog incidenta koji bi Njemačkoj poslužio kao izgovor za napad.

Očaj je zahvatio mokre i drhtave zarobljenike, ustanovivši da su opet napušteni te da je norveška torpiljarka odmaglila. Sada su zaista vidjeli samo svoj kraj. Ako Norveška pristane uz Njemačku, nema ničega što bi Altmarka spriječilo da ih odnese u zarobljeništvo. Osjećali su da se sada brod brže kreće, kao da se kapetan Dau nastojao što prije otarasiti svoje odgovornosti.

Kapetan Dau je, također nastojao kazniti ljude koji su mu se pokušali oduprijeti, kad se norveški zapovjednik nalazio na Altmarku, pa je dao izvijestiti jednu obavijest, s naslovom: »Obavijest zarobljenicima«, sljedećeg sadržaja:

»Zbog današnjeg ponašanja zarobljenici će umjesto redovitih obroka dobiti kruha i vode tek sutra. Nadalje, naredio sam da poslije

ovoga ni oficir koji vodi nadzor nad zarobljenicima, niti brodski liječnik ne obilaze zarobljenike. Bilo koji ozbiljni slučaj bolesti može se prijaviti prilikom dodjeljivanja hrane.

Zapovjednik J. S. Dau, na moru 15. veljače 1940.«

Sljedeći dan zarobljenici su čuli zujanje aviona oko broda, pa je nada opet usplamsala, jer nada uvijek tinja u ljudima, koji su hrabri i odlučni. Znači, da se na njih nije zaboravilo; R.A.F.³ ih je opet pronašao.

³R.A.F. — Royal Air Force, Kraljevske zračne snage, tj. Britansko ratno zrakoplovstvo.

28.

Jedan britanski razarač, pojurivši prema poziciji označenoj u izvještaju R.A.F.- ovih pilota, ugledao je Altmarka 16. veljače po podne. Jedna depeša zaustavila je i dva druga razarača, pa su i oni pohrlili prema zarobljeničkom brodu, javljajući istovremeno novosti Admiralitetu, koji je već bio zaokupljen primanjem slične depeše. Izdano je kratko saopćenje za štampu, uz napomenu da je Altmark opažen. I dok je jedan obmanuti narod čekao u nepodnošljivoj neizvjesnosti, sati su prolazili bez izvještaja da je na Altmarka izvršena abordaža te da je tri stotine sunarodnjaka oslobođeno.

Istina je, naime, da se situacija pokazala izvanredno delikatnom. Zarobljenički brod se strogo držao unutar granice norveških voda od tri milje, a dva su norveška ratna broda isplovila da osiguraju nepovredivost njegovih teritorijalnih prava. To su bile također torpiljarke, imenom Skaro i Kjell.

Malo prije tog dramatičnog susreta, činilo se da je Altmark opet zapao u nevolju. Glavni mornarički zapovjednik u Bergenu nije se posve zadovoljio situacijom, pa je odaslao jedan od dežurnih ratnih brodova da presretne Altmarka. Kad se patrolni brod pojavio, zapovjednik je zamolio da mu dopusti pregledati Altmarka, ali kapetan Dau je ovaj put odbio zahtjev. Skrenuo je pažnju na činjenicu da Altmark vije nacističku ratnu zastavu, da je naoružan i uvršten u njemačku flotnu listu. Prema tome da ima puno pravo odbiti inspekciju, pa se poslije kraćeg objašnjavanja norveški patrolni brod nerado udaljio.

Zatim se ustanovilo da je Altmark upotrebljavao svoj radio, a pošto je to bilo zabranjeno za ratne brodove u norveškim teritorijalnim vodama, uložen je prigovor. Kapetan Dau je odgovorio da mu nije bilo poznato kako je time prekršio jedan norveški propis, pa da se zato ispričava. Bilo kako bilo, on je ovaj put raportirao sve što je imao reći svojim gospodarima u Berlinu.

Skaro i Kjell postaviše se između tri britanska razarača i njihova plijena, te im narediše da se drže na svojoj udaljenosti. Britanski su razarači zapravo mogli lako prijeći preko te zapreke, ali Britanija se nije nalazila u ratu s Norveškom, a zapovjednici ratnih brodova nisu poticali na to da krše neutralni suverenitet.

Kapetan fregate P. L. Vian, na razaraču Cossak, zapovijedao je ovom britanskom flotilom. Ozlojeđen situacijom, ali držeći se usprkos tome podalje od velikog njemačkog broda, Vian je jedino mogao izvještavati Admiralitet, dok se držao u korak s Altmarkom, na njegovom brzom potezu prema domovini.

Vrijeme je sada radilo protiv Britanaca. U Oslu se vodila strahovita diplomatska bitka, jer je britanski poslanik vršio sav mogući pritisak na norvešku vladu da bi zaustavila Altmarka i oslobodila zarobljenike. Norvežani su pak pronalazili sve moguće tehničke razloge, samo da ne poduzmu bilo kakvu akciju. To je značilo da sati prolaze, a da prednost prelazi iz britanskih ruku u njemačke.

Uvečer 16. veljače postalo je očito da Norvežani zbog svojih vlastitih razloga ne kane ništa poduzeti. Britanija je izgubila diplomatsku bitku, jer Norveška nije pokušala ništa da bi oslobodila utamničene britanske pomorce.

U tom času Altmark je skrenuo u Josing Fiord, koji je naročito uzak i opasan za plovidbu, pa je tu ostao tokom zadnjih sati dnevnog svjetla. Dva norveška ratna broda zauzela su položaj pred ulazom u fjord da bi spriječili ulazak britanskim razaračima, koji su sada neprekidno patrolirali u blizini fjorda, slično kao što su to činili Ajax i Achilles ispred Montevidea.

Na Cossaku je kapetan Vian zaključio da zarobljenički brod čeka mrak, kako bi mogao nastaviti svoj put niz obalu, ili možda očekuje njemačke ratne brodove ili avione da ga oslobode. Bilo je iznenađujuće da nikakva njemačka ratna jedinica nije još stigla na lice mjesta, premda se znalo da u Wilhelmshavenu leže dva nova bojna krstaša, jedna teško oklopljena krstarica te nekoliko lakih krstarica i razarača. Na Cossaku su osjetili zabrinutost, kao da je neki od tih brodova već krenuo u pomoć Altmarku. Kad bi bilo tako, Britanci bi morali djelovati brzo, ako su uopće namjeravali nešto postići, jer se od tri malena razarača nije moglo očekivati da se suprotstave velikim njemačkim brodovima.

Nestrpljivi kapetan Vian ušao je u teritorijalne vode te se približio ulazu u fjord. Jedan norveški ratni brod došao je brzo do njega i rekao mu da ne smije ići dalje. Kapetan Vian upita: »A znate li vi da je Altmark zarobljenički brod, koji nosi gotovo tri stotine britanskih zatočenika?«

Po činu viši norveški oficir hladno je odgovorio da su Altmarka pregledali prethodnog dana, da on ne zna ništa o nekim zarobljenicima te da ima naređenje da pazi na neometano Altmarkovo plovljenje kroz norveške teritorijalne vode. On je također izjavio da je njemački brod nenaoružan, premda mu je to trebalo biti očito da nije istina. On da je oficir s određenim naređenjima, pa prema tome da ne može ni za dlaku odstupiti od primljenih instrukcija.

Kapetan Vian se povinuo odlučnosti tog čovjeka pa se opet povukao. Ponovno je poslao izvještaj u London tražeći uputstva. Možda je britanski kabinet sada već shvatio da je diplomatska bitka izgubljena te da mora upotrijebiti druge metode za oslobađanje zarobljenika. I zaista je u tom smislu Mr. Churchill, uz suglasnost kabineta, poslao kapetanu Vianu uputstvo; ono bijaše sažeto i u pravom smislu čerčilovski sastavljeno, a sastojalo se od svega pet riječi: »Uđite odmah i oslobodite ih!«

Bilo je to samo pet riječi, ali za britanske mornare, zabrinute za sigurnost svojih sunarodnjaka, to je značilo veliki preokret. Najednom se situacija izmijenila — britanska ratna mornarica je opet izbila na vrh.

No, stvar nije mogla proći lako. Bilo se već smrklo, ali je srebrnasta mjesečina obasjavala snježne vrhunce planina, ostavljajući fjord u najdubljoj sjeni. Obično se za uvođenje brodova u fjord upotrebljavao peljar, no britanska mornarica nije mogla čekati nikakvog peljara, premda nijedan član Cossakove posade nije nikad prije uplovio u Josing Fiord.

Kapetan Vian je, naredivši da se pripremi odred za abordažu pod vodstvom poručnika bojnog broda B. T. Turnera, uveo Cossaka u fjord. Naredio je, također, da se zapale reflektori, pa su ušli u fjord iza intenzivnog snopa svjetlosti, koja je odmah otkrila Altmarka.

Najednom naiđoše norveški ratni brodovi te htjedoše znati što Vian namjerava. On im je glatko odbrusio: »Idem potražiti Altmarka.« Izazov je bio otvoren, a suverenitetska prava zaboravljena. Nitko neće umaknuti s britanskim zarobljenicima pred nosom britanske ratne mornarice!

Norvežani su nešto protestirali, no Vianu nije stalo do prepirke. Rekao im je da mogu, ako žele, staviti zajednički odred za abordažu,

ali da se on u svakom slučaju prihvaća akcije.

Na to je norveški zapovjednik izjavio da će prijeći na Cossaka i poći zajedno s abordažnim odredom, ali je u zadnjem času promijenio svoju odluku, pa je čitavo vrijeme tog prepada ostao na britanskom razaraču.

Fjord, kojim je tako dugo vladala tišina, najednom postade bučan od ljudskih povika, od jeke raznih naredbi i šuma Altmarka, kad je pokrenuo svoje strojeve, ugledavši Cossakove reflektore što zasljepljuju Nijemcima oči. Altmark se usmjerio prema Cossaku. Trenutak je bio pun dramatične napetosti. Britanski su mornari očekivali da će Altmark uskočiti u borbu sa svojim topovima, ali umjesto toga on kao da još uvijek ne želi povrijediti do sada iskazanu benevolentnu norvešku neutralnost. Kapetan Dau je jednostavno pokušao svojim pramcem naletjeti na razarač. Vian je uspio izbjeći taj opasni njemački pothvat, premda je u fjordu bilo veoma malo manevarskog prostora, pa je Cossakovim pramcem prišao uz krmu zarobljeničkog broda.

Bio je to uzbudljiv trenutak, nešto kao iz stare tradicije britanske ratne mornarice. Poručnik bojnog broda Turner je uz jurišni poklič preskočio na njemački brod, praćen s trideset svojih ljudi s Cossaka, naoružanih do zuba. Prebačen je jedan konop i oba broda privezana jedan uz drugog.

Na Altmarku se nalazilo 157 Nijemaca, a od toga oko 20 s Grafa Speea, ali čini se da ih je brzina i smionost napada demoralizirala. Bili su naoružani, ali kratko vrijeme nisu upotrijebili svoje oružje.

Zatim se razvio otpor i počelo pucanje. Prvi je pogođen jedan narednik-vodnik s Cossaka, i to teško ranjen. Maleni se oboružani odred zaletio među Nijemce, tukući ih pesnicama ili svojim oružjem, kao s toljagama, pa je prisilio neprijatelja da se povlači. Sad su se britanski mornari rastrčali po brodu da bi pronašli svoje zarobljenike. Tu je došlo do daljnjih okršaja s njemačkom posadom, koja je počela upotrebljavati svoje revolvare. Borbe su bile kratke, ali krvave.

Turner je našao kapetana Daua na mostu. Altmark je tonuo. Dau je priznao da ima zarobljenike na brodu, pa su ga smjesta uhapsili, a jedan ga je britanski mornar čuvao s puškom i bajonetom. Turner je sada zahtijevao ključeve od brodskih skladišta u kojima se nalaze

zarobljenici, ali nije dobio nikakvu pomoć jer se ključevi nisu mogli pronaći.

*

Dolje u štivama, trgnuti iz jednog neugodnog sna, kad je Altmark pokušao rasjeći Cossaka, zarobljenici su odjednom shvatili da je u toku smioni pokušaj njihova spašavanja. Naglo su poskakali na noge i osluškivali, a zatim je jedan od oficira prišao jednoj školji za promatranje i počeo izvikivati novosti o onome što se događa. Vani je bio reflektor, brodovi su se približavali. Svi su ga dobro čuli kako viče: »Bit ćemo spašeni!«, a zatim se čuo sraz kad se Cossak priljubio uz Altmarka.

Naglo su pogašena njihova svjetla dok su oni slušali hice i glasove ogorčene borbe gore na palubi. A tada je za zarobljenike nastupio divan trenutak; jedan je poklopac grotla nasilno otvoren, a netko je povikao: »Ima li tu dolje Engleza?«

Odozdo se začula čitava rika a zarobljenici se počеше gomilati naprijed. I onda je dopro do njih, sada već historijski povik: »Ratna mornarica je ovdje! Dođite na palubu!«

Mornarica je ovdje! Na ovo je nastalo neopisivo klicanje zarobljenika, pa su zatim kao rijeka u valovima izbijali na palubu i stiskali ruke mornarima čiji su im nasrtaji i viteštvo donijeli spas.

Ali borba nije još bila gotova. Altmarkovo ljudstvo se spuštalo u čamce. Neki dođoše do obale i počеше pucati na Cossaka, ranivši nekoliko članova njegove posade. Odmah je odgovoreno oštrom vatrom, pa je u nastavku borbe, dok se uspjelo prebaciti sve zarobljenike na Cossaka, poginulo šest Nijemaca, a mnogi su ranjeni. Izbezumljeni Berlin, kojemu je u zadnji čas iz ruku izmaknula pobjednička parada sa zarobljenicima, mnogo je govorio o tim »brutalnim ubojicama«, međutim činjenično je ustanovljeno da su prvi akt agresije počinili sami Nijemci.

Drugi njemački čamac se razbio, kad su se ostali članovi Altmarkove posade pokušali njime udaljiti, pa je jedan čovjek pao u ledeni fjord. Jedan britanski oficir je zaronio i izvukao ga van, što je bio hrabar pokušaj spašavanja, ali beskoristan, jer je taj čovjek nešto kasnije izdahnuo.

To bijaše svršetak događaja s Altmarkom, odnosno pravi završetak Graf Speevog krstarenja. Nastala su diplomatska natezanja oko

toga tko je postupio pravo, a tko krivo, ali za 299 spašenih ljudi to nije bilo od nikakve važnosti. Oni su neudobno natrpani na britanskom razaraču šibali prema škotskoj luci Leith, no poslije svih onih mjeseci brige i straha sada se zaista o ničemu nisu brinuli. Ta išli su kući...

Išli su svojim kućama u zaraćenoj Engleskoj, na kratki ali radosni sastanak sa svojim obiteljima. Zatim su krenuli opet natrag na more da plove na brodovima, koje je Britanija tako nužno trebala za održanje svog života. Krenuli su opet u opasnosti oceana da se susreću s rojevima neprijateljskih podmornica, da pate i da ponekad poginu, kao što su pomorci trgovačke mornarice uvijek ginuli kad je narod morao ratovati.

Ali to je sudbina ljudi što su odabrali more za svoj kruh — taj teški i opasni život.

A Britanija uvijek nekako pronalazi ljude za svoje brodove u svojim trenucima očajne potrebe.

[1](#) Spithead je vanjsko sidrište Southamptona, sjeveroistočno od otoka Wight, gdje su se održavale parade britanske flote.

Table of Contents

[Gordon Landsborough - Bitka kod La Plate](#)

[Dogodilo se jednom](#)

- [1.](#)
- [2.](#)
- [3.](#)
- [4.](#)
- [5.](#)
- [6.](#)
- [7.](#)
- [8.](#)
- [9.](#)
- [10.](#)
- [11.](#)
- [12.](#)
- [13.](#)
- [14.](#)
- [15.](#)
- [16.](#)
- [17.](#)
- [18.](#)
- [19.](#)
- [20.](#)
- [21.](#)
- [22.](#)
- [23.](#)
- [24.](#)
- [25.](#)
- [26.](#)
- [27.](#)
- [28.](#)